

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДМИТРУК МИКОЛА ІЛІЧ

УДК 338.43:633/635

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ВИНОГРАДАРСТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ**

08.00.04 «Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

М. І. Дмитрук

Науковий керівник:
Ільчук Микола Максимович
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН

КИЇВ – 2019

АНОТАЦІЯ

Дмитрук М. І. Організаційно-економічні засади розвитку виноградарства в підприємствах півдня України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» – Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних, методичних та практичних засад забезпечення розвитку ефективного виробництва винограду. В дисертаційній роботі систематизовано поняття агропродовольчого ринку, чітко окреслено особливості розвитку підприємств виноградарської галузі. Запропоновано методичний підхід до економічної оцінки діяльності підприємств виноградарської галузі через поглиблення поняття продуктивності праці, яку необхідно визначати не тільки за загальноприйнятими методиками, а й з використанням доданої вартості одним працюючим у виноградарстві.

Встановлено, що функціонування ринку винограду відбувається на загальних принципах, притаманних аграрному ринку. Проте йому притаманні специфічні особливості, а саме: висока вартість закладення нових насаджень, термін експлуатації виноградників, довгострокова оренда земельної ділянки, оцінка земельних ресурсів, поєднання технічних та столових сортів, асортимент винограду, технологія вирощування та догляду. Виноград належить до високомаржинальних культур з більшою валовою виручкою з одиниці земельної площі порівняно з основними сільськогосподарськими культурами. Проте вартість його закладення теж набагато вища, що розглядається як основний стримуючий фактор розвитку виноградарства.

Для проведення аналізу економічної ефективності функціонування виноградарських підприємств доцільно, окрім загальновідомих

натуральних та вартісних показників, використовувати показник продуктивності праці на одного працюючого у виноградарстві. Це надасть можливість точніше визначати ефективність використання трудових ресурсів, а також перспективні напрями розвитку виробництва винограду. Крім того, для обґрунтування прийняття господарських рішень доцільно застосовувати маржинальний дохід, за допомогою якого можна оцінити ефективність виконання технології виробництва та потенційні можливості розвитку.

Узагальнену оцінку виробничої діяльності виноградарських показників необхідно проводити за низкою показників. Особлива увага при цьому відводиться інтегральним показникам, які включають систему часткових індикаторів, що розкривають ту чи іншу сферу організації виробництва. Вони можуть розраховуватися як на базі підприємства в цілому, так і структурного підрозділу.

У результаті досліджень здійснено оцінку функціонування підприємств з виробництва винограду та визначено основні сучасні його тенденції: зменшуються площі насаджень, урожайність знаходиться на низькому рівні, що негативно позначається на обсягах валового виробництва. Результати аналізу експортно-імпортних операцій на ринку винограду дозволяють стверджувати про низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції виноградарства. Проте обсяги імпорту на внутрішньому ринку вказують на наявний незабезпечений попит, що може бути забезпечений вітчизняними товаровиробниками. В результаті проведення імпортозаміщення на ринку винограду можна суттєво збільшити площі виноградних насаджень, підвищити ефективність підприємницьких структур галузі та зменшити залежність від імпортних поставок. Крім того, це дасть змогу збільшити чисельність найманих працівників у галузі, тим самим покращити соціальну ситуацію у сільській місцевості.

Встановлено, що економічна ефективність виробництва винограду вища порівняно з основними сільськогосподарськими культурами, а це дає підстави стверджувати про один із найвищих рівнів ефективності використання сільськогосподарських угідь при веденні агробізнесу. Лише вирощування деяких культур може забезпечувати такі результати. Це свідчить про те, що, незважаючи на всі негаразди у сфері виробництва винограду, дана галузь є економічно привабливою та перспективною.

Запропоновано шляхи удосконалення економічних відносин підприємств з виробництва та переробки винограду через їх поглиблення та формування обслуговуючих кооперативів для залучення дрібних товаровиробників у ринкову сферу.

Формування по б одного сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в розрахунку на три адміністративні райони Херсонської області дозволить дрібним виробникам стати суб'єктами ринку винограду та запропонувати напрями забезпечення його ефективного розвитку. Це дасть змогу додатково залучити близько 1200 га виноградників з урожайністю на рівні 100 ц/га та збільшити обсяг виробництва винограду на 120 тис. ц, або більш, як на 40%. Соціальний ефект від поглиблення кооперації та створення виноградарського обслуговуючого кооперативу буде проявлятися через створення нових робочих місць, забезпечення конкурентної оплати праці та збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Для визначення напрямів розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах було проведене їх групування за інтегральним показником, який включає низку показників, що характеризують даний вид бізнесу. У результаті визначено три групи товаровиробників, які мають певні характерні особливості і, з урахуванням цього, сформульовані рекомендації щодо забезпечення їх ефективного розвитку на перспективу.

При закладенні нових виноградників перед підприємцями постає проблема вибору сортів: технічних чи столових. За результатами дослідження за допомогою теорії маржинальності та шляхом обрахунку показника маржинального доходу визначено, що столові сорти більш прибуткові, ніж технічні. Проте надання їм переваги потребує глибокої оцінки. Так, для ефективного збуту столового винограду необхідна певна інфраструктура: холодильні приміщення, обладнання для сортування та калібрування і т.д. Без них підприємство вимушене реалізовувати вирощену продукцію в період найнижчих цін, що негативно впливає на ефективність. Це потребує додаткових інвестицій, що для більшості товаровиробників залишається проблемою навіть незважаючи на достатньо високу рентабельність вирощування винограду.

Обґрунтовано доцільність забезпечення розвитку виробництва винограду через поєднання економічної, соціальної та екологічної ефективності, щоб збалансувати інтереси товаровиробників, найманих працівників, споживачів і держави. Запропоновано перспективні напрями ефективного виробництва винограду через поглиблення його інтенсифікації й розвитку кооперації в досліджуваному регіоні у системі «виробництво-переробка-споживання».

Визначено, що забезпечення ефективного виробництва винограду потребує відповідних інноваційних рішень. Необхідно сконцентрувати увагу на удосконаленні організації виробництва та його інтенсифікації. Важливими напрямками при цьому є поліпшення технології виробництва шляхом застосуванням сучасних засобів захисту й удобрення виноградних насаджень, що, за розрахунками, позитивно вплине на економічну ефективність виробництва винограду та збільшить валову виручку на 10-15%.

За результатами досліджень розроблено інвестиційний проект закладки та експлуатації виноградника. Розрахунковий період окупності становить 7 років після закладки насаджень з урахуванням вартості

виконання необхідних технологічних операцій, закупівельної ціни винограду та рівня інфляції.

Заслуговує на увагу підвищення зацікавленості державних інституцій до виноградарства. Так, запроваджена державна програма підтримки садівництва і виноградарства позитивно впливає на ситуацію у галузі. Часткове відшкодування вартості посадкового матеріалу підвищує зацікавленість підприємницьких структур до закладення нових насаджень. Це дасть змогу суттєво збільшити їх площі та наростити обсяг виробництва винограду.

Розробка системи заходів для поліпшення ситуації у досліджуваній галузі потребує визначення обсягу необхідних інвестицій та джерел їх забезпечення. Встановлено, що для досягнення поставлених цілей до 2030 р. необхідно залучити майже 4 млрд грн, з них близько 1,1 млрд грн, або близько 28%, може бути забезпечено за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. Це дасть змогу в південних областях України закласти 15,9 тис. га нових виноградних насаджень, за рахунок чого обсяг виробництва збільшиться на 225,0 тис. т.

Для підприємств Херсонської області потреба в коштах складає 516,8 млн грн, з них 47 млн грн за рахунок державної програми підтримки. Це дозволить збільшити площі виноградників на 2,1 тис га, а обсяг виробництва на 29,3 тис. т.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної виноградарської продукції необхідно розвивати органічне виробництво. Органічна продукція користується попитом на світовому ринку, споживачі згодні сплачувати за неї вищу ціну, що підвищує рентабельність виробництва. Відповідно до Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України, у 2025 р. площа насаджень винограду досягне 125,6 тис. га, виробництво – 967,8 тис. т, що в розрахунку на одного жителя України становитиме 21 кг, а рівень споживання зросте також майже у 5 разів.

Розвиток виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах окрім економічного, буде мати соціальний ефект. Оскільки виконання технологічних операцій по догляду за виноградниками потребує значного обсягу ручної праці, то із збільшенням їх площ структури агробізнесу будуть вимушені створювати нові робочі місця і тим самим, поліпшувати соціальну ситуацію у сільській місцевості через зменшення рівня безробіття та підвищення доходів сільського населення.

Ключові слова: виноград, виробництво, розвиток, сільськогосподарські підприємства, ринок, ефективність, продуктивність.

ANNOTATION

Dmytruk M. I. Organizational and economic bases of grape growing development in enterprises of the south of Ukraine. - Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics in specialty 08.00.04 "Economics and Management of Enterprises (by Types of Economic Activity)" - National University of Life and Environmental Sciences, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the research of theoretical, methodical and practical principles for the development of effective production of grapes. In the dissertation the concept of the agro-food market is systematized, the peculiarities of development of the enterprises of the wine-growing industry are clearly defined. The methodical approach to the economic evaluation of the activities of enterprises in the wine-growing industry is proposed due to the deepening of the productivity concept which should be determined not only by generally accepted methods, but through the creation of added value by one worker.

It has been established that the functioning of the grape market is based on the general principles inherent in the agrarian market. However, it has certain specific features. The main ones include the high cost of laying new plantations, the vineyard's exploitation period, long-term lease of a land plot, assessment of

land resources, the combination of technical and table varieties, a variety of grapes, technology of cultivation and care. The grapes belong to high margin crops with a higher gross revenue per unit of land compared to the main agricultural crops. However, the cost of its bookmark is also much higher, which is the main deterrent factor in the development of viticulture.

In order to analyze the economic efficiency of the wine-growing enterprises operation, it is advisable to use, besides the well-known natural and cost indicators, an indicator of labor productivity per worker in viticulture. This will allow to determine more precisely the efficiency of the labor resources use, as well as perspective directions of development of grape production. In addition, it is advisable to use grodd margin to substantiate economic decision-making, which can be used to evaluate the efficiency of production technology and potential development opportunities.

A generalized assessment of the production activity of the vineyard indicators should be made on a number of indicators. Particular attention is paid to integral indicators, which include a system of partial indicators that reveal a particular area of production organization. They can be calculated on the basis of the enterprise as a whole, as well as the structural unit.

As a result of researches the estimation of functioning of the grape production enterprises is made and the basic modern tendencies of it are determined: the area of plantations decreases, the yield is at a low level, which negatively affects the volumes of gross production. The results of the analysis of export-import operations in the grape market suggest that the competitiveness of domestic grape production is low. However, domestic imports indicate that there is unmet demand that can be provided by domestic producers. As a result of import substitution in the grape market, it is possible to significantly increase the area of grape plantations, increase the efficiency of business structures of the industry and reduce the dependence on imported supplies. In addition, it will increase the number of employees in the industry, thereby improving the social situation in rural areas.

The evaluation of the grape production functioning is carried out. The main modern trends of its development, characterized by the reduction of planting areas, low yields, are negatively reflected in gross production. The analysis of export and import operations on the grape market allows us to confirm the existing unsupported demand and opportunities for expansion of areas under vineyards, which will provide economic and social benefits.

It has been established that the economic efficiency of grape production is higher compared to the main crops, which makes it possible to state one of the highest levels of agricultural land use efficiency in the development of agribusiness. Only some crops and production areas can show these results. This suggests that, despite all the troubles in the field of grape production, the industry is quite attractive and promising.

The ways of improvement of economic relations between enterprises which deals with the production and processing of grapes have been suggested, as well as the deepening of economic relations and the formation of service cooperatives for the attraction of small commodity producers to the market.

Formation of one agricultural servicing cooperative for 3 administrative regions of Kherson oblast will allow small producers to attract grapes and offer directions for ensuring its effective development. This will enable additionally to attract about 1200 hectares of vineyards with a yield of 100 c / ha and increase the volume of grape production by 120 thousand cents or more than 40%. The social effect of deepening co-operation and creating a wine-growing servicing cooperative will be manifested through the creation of new jobs, the provision of competitive wages and an increase in revenues to budgets of all levels.

To determine the directions of grape production development in agricultural enterprises, they were grouped by an integral indicator, which includes a number of indexes characterizing different sides of business. As a result, three groups of producers have been identified that have specific

characteristics and, accordingly, recommendations to ensure their effective development for the future formulated.

During creating new vineyards, entrepreneurs face the problem of choosing varieties: technical or dining. The results of the research, using the theory of marginality and by calculating the index of gross margin, determined that table varieties are more profitable than technical. However, giving them an advantage needs a deeper evaluation. An efficient marketing of table grapes requires some infrastructure: refrigerated rooms, sorting and calibration equipment, etc. Without them, the company is forced to sell grown products at the lowest prices, which negatively affects efficiency. This requires additional investment, which remains a problem for most producers, even though the profitability of growing grapes is high enough.

The expediency of ensuring the development of grape production is substantiated through a combination of economic, social and environmental efficiency, which will enable to balance the interests of commodity producers, hired workers, consumers and the state as a whole. Proposed directions of effective production of grapes are proposed through deepening of its intensification and development of cooperation in the region in the system "production-processing-consumption".

According to the results of the research, an investment plan for laying and exploiting the vineyard was developed. The estimated payback period is 7 years after the laying of plantations, taking into account the cost of performing the necessary technological operations, the purchase price of grapes and inflation.

It is noteworthy that governmental institutions are more interested in viticulture. Thus, the state program of support for horticulture and viticulture has a positive impact on the situation in the industry. Partial reimbursement of planting material costs increases the interest of business structures to new plantings. This will significantly increase their area and increase the grape production.

Developing a system of measures to improve the situation in the grape production requires determining the amount of investment needed and the sources of their obtaining. It is established that to reach the goals by 2030 it is necessary to attract almost 4 billion UAH, of which about 1.1 billion UAH, or about 28%, can be provided through the state program of support for horticulture and viticulture. This will allow 15.9 thousand hectares of new vineyards to be planted in the southern regions of Ukraine, which will increase the production volume by 225.0 thousand tons.

For the enterprises of Kherson region the need for funds is 516.8 million UAH, of which 47 million UAH is due to the state support program. This will increase the area of vineyards by 2.1 thousand hectares and the volume of production by 29.3 thousand tons.

Ensuring effective production of grapes requires appropriate innovative solutions. Need to pay more attention to the organization of production, that is, to intensify it. Important directions in this case are the improvement of production technology with the use of modern means of protection and fertilization, which according to calculations can positively influence the economic efficiency of grapes and increase gross revenues to 10-15%. Organic production needs to be developed to increase the competitiveness of domestic wine-growing products. Such products are in demand on the world market and consumers are willing to pay for it a higher price, which increases the profitability of production. According to the sectoral program of the development of viticulture and winemaking in Ukraine in 2025, the area of grape plantations will reach 125.6 thousand hectares, production of 967.8 thousand tons, which, per capita of Ukraine, will be almost 21 kg and consumption will increase by almost 5 times.

The development of grape production in agricultural enterprises will have both economic and social effect. The implementation of technological operations for the care of vineyards requires a considerable amount of manual labor, with the increase of the vineyards area the agribusiness will be forced to

create new jobs and, thus, improve the social situation in the countryside by reducing unemployment level and raising the incomes of rural people.

Key words: grape, production, development, agricultural enterprises, market, efficiency, productivity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Ільчук М. М., Барановська О. Д., Ус С. І., Дмитрук М. І. Підприємницька діяльність та її оптимізація у виробничих структурах агробізнесу: [монографія]. К., 2018. 400 с. *(Здобувачем розглянуто сучасні методи формування стратегій підприємств).*

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Ільчук М. М., Коновал І. А., Дмитрук М. І. Продуктивність праці в аграрному секторі економіки України – основний чинник його розвитку. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2018. № 284. С. 7–16. *(Здобувачем обґрунтовано визначення показника продуктивності праці через додану вартість).*

3. Дмитрук М. І. Тенденції виробництва винограду основними товаровиробниками України. Економіка та управління АПК. 2018. № 2 (142). С. 27–45.

4. Дмитрук М. І. Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 106–113.

5. Дмитрук М. І. Поглиблення кооперації у виробництві винограду. Економіка АПК. 2018. № 12. С. 103–109.

6. Ільчук М. М., Дмитрук М. І. Розвиток виробництва винограду в Україні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 18–26. *(Здобувачем обґрунтовано основні напрями розвитку виноградарських підприємств та визначено потреби в інвестиціях на перспективу).*

Тези наукових доповідей:

7. Дмитрук М. І. Напрями інноваційного розвитку виноградарства в сучасних умовах. Інноваційний розвиток підприємств у процесі формування економіки інтелектуального капіталу: III Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 3–4 листопада 2017 року: тези доповіді. К., 2018. С. 93–95.

8. Дмитрук М. І. Організаційно-економічні умови розвитку виробництва продукції виноградарства. Кооперативні читання: 2018 рік: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Житомир, 1 червня 2018 року: тези доповіді. Житомир, 2018. С. 171–176.

9. Дмитрук М. І. Формування агропродовольчого ринку в Україні. Біржовий ринок в Україні: стан та виклики сьогодення: Всеукраїнський семінар, м. Київ, 11 грудня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 18–20.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
--------------	-----------

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	24
1.1. Формування економічної думки розвитку агропродовольчого ринку	24
1.2. Сучасні особливості розвитку виноградарської галузі	39
1.3. Методичні підходи до економічної оцінки діяльності аграрних підприємств	52
Висновки до розділу 1	69

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ	72
2.1. Виробничі ресурси сільськогосподарських підприємств та їх використання	72
2.2. Організаційно-економічні умови розвитку виробництва та переробки винограду	85
2.3. Економічна ефективність виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах	112
Висновки до розділу 2	133

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ В УКРАЇНІ	135
3.1. Поглиблення процесу кооперування виноградарських підприємств	135
3.2. Моделювання основних сценаріїв розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах	147

3.3. Перспективні напрями розвитку ефективного виробництва	
винограду	159
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ	205

ВСТУП

Актуальність теми. Останнім часом у вітчизняному аграрному секторі національної економіки спостерігаються певні позитивні тенденції. Зростають обсяги виробництва, підвищується продуктивність праці, проте прибутки значної кількості сільськогосподарських підприємств зменшуються через зростання собівартості продукції та обмежену купівельну спроможність споживачів. Кожний товаровиробник намагається оптимізувати свою виробничу програму та постійно провадить пошук більш ефективних напрямів діяльності. Це дозволяє інтенсифікувати господарську діяльність та підвищити прибутковість. Водночас, диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств позитивно впливає на конкурентоспроможність вітчизняного агропромислового комплексу та продовольчу безпеку держави.

Одним із найбільш ефективних напрямів діяльності в сільському господарстві є вирощування винограду. Забезпечення його збалансованого розвитку потребує чіткого опрацювання відповідних організаційноекономічних засад як необхідної бази оптимізації відносин між усіма учасниками ринку винограду. Нині виноградарство в Україні переживає не найкращі часи: використання застарілих технологій та потреба значних капітальних вкладень значно стримують розвиток галузі, проте його рентабельність на порядок вища, ніж інших найпоширеніших видів сільськогосподарської продукції. Формування адекватного ринковим умовам економічного механізму та системи взаємозв'язків між виробниками, переробниками, споживачами, державними та громадськими інституціями дасть змогу підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виноградарських підприємств та економічну ефективність їх діяльності.

Теоретичні, практичні та методичні аспекти сталого розвитку виробництва, формування і функціонування ринку знайшли своє відображення в наукових працях зарубіжних учених: В. Паретто, Ж.-

Б. Сея, Л. Вальраса, А. Пігу. Особливостям аграрної політики, досягненню конкурентоспроможності аграрними формуваннями, організації виробництва сільськогосподарської продукції та винограду зокрема присвячено праці вітчизняних науковців: О. Є. Гудзь, А. Д. Діброви, О. Ю. Єрмакова, М. М. Ільчука, С. М. Кваші, О. С. Любка, В. Осипова, Л. Осипової, О. Л. Попової, Л. В. Шинкарук, О. М. Шпичака та інших дослідників-економістів. Результати досліджень щодо розвитку галузі виноградарства в Україні знайшли відображення у наукових здобутках О. А. Авласенка, М. Ф. Агафонова, В. В. Власова, І. В. Білоус, М. Б. Бузовської, Я. М. Гадзала, Л. В. Джабурії, В. М. Костенка, В. М. Кучеренка, І. В. Свиноуса та ін.

Водночас, враховуючи значну теоретико-практичну розробленість питань ефективного вирощування винограду в аграрних формуваннях залишається актуальною проблема забезпечення організаційно-економічних засад розвитку виноградарства у сільськогосподарських підприємствах півдня України, визначення основних його напрямів на перспективу на рівні підприємства, області та регіону. Невирішеність питань розвитку виноградарства у 2 підприємницьких структурах агробізнесу потребує подальших сучасних наукових досліджень, що зумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання, окреслило предмет і об'єкт дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Розвиток земельних відносин та ефективне функціонування підприємств в сільському господарстві» (номер державної реєстрації 0110U003705), в межах якої автором систематизовано науково-теоретичні аспекти ефективного розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах, і «Розвиток підприємництва в сільському господарстві та його ефективність» (номер державної

реєстрації 0108U004908), де автором обґрунтовано економічну доцільність поглиблення кооперації між виробниками винограду.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – обґрунтування та поглиблення організаційно-економічних засад розвитку виноградарства в підприємствах півдня України, розроблення практичних рекомендацій для забезпечення ефективного виробництва винограду і збалансованого розвитку галузі на перспективу.

Для досягнення визначеної мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- узагальнити організаційно-економічні засади функціонування та розвитку агропродовольчого ринку й особливості функціонування ринку винограду в Україні;
- систематизувати методичні підходи до проведення економічної оцінки виробничо-господарської діяльності аграрних формувань виноградарської галузі;
- узагальнити організаційно-економічні умови виробництва винограду в підприємницьких структурах півдня України та визначити їх вплив на рівень ефективності;
- провести оцінку використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств та визначити економічну ефективність виробництва винограду;
- оцінити систему економічних відносин між виробниками і переробниками винограду та можливості її удосконалення;
- розробити економічні моделі основних сценаріїв формування пропозиції на ринку винограду;
- обґрунтувати перспективні напрями розвитку ефективного виробництва винограду підприємствами півдня України та його переробки.

Об'єкт дослідження – процес формування організаційно-економічних засад розвитку виноградарства в підприємствах півдня України.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних та прикладних засад розвитку виробництва винограду сільськогосподарськими підприємствами.

Методи дослідження. Теоретичним і методологічним підґрунтям дисертації слугували наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, загальносистемні підходи до проведення комплексних наукових досліджень. Поставлені в роботі завдання вирішувалися за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів: теоретичного узагальнення – у процесі розкриття сутності поняття «розвиток виробництва винограду»; абстрактнологічний – для розгляду проблем ведення виробничої діяльності підприємствами виноградарської галузі та узагальнення висновків; аналізу та синтезу – при розкритті основних тенденцій, притаманних виробництву винограду в сільськогосподарських підприємствах; економіко-статистичний – для оцінювання рівня розвитку виноградарських підприємств; метод групувань – для виявлення залежностей між основними факторами забезпечення ефективного виробництва винограду, економіко-математичного моделювання – для формування моделі розвитку підприємств виноградарської галузі.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти України, аналітичні матеріали, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Української корпорації по виноградарству та виноробній промисловості «Укрвинпром», Головного управління статистики України в Херсонській області, дані первинного обліку та звітність сільськогосподарських підприємств області за 2011–2017 рр., наукова література за темою дослідження, матеріали наукових конференцій, монографічні та періодичні видання, результати особистих досліджень і розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо

забезпечення організаційно-економічних засад розвитку виноградарства в підприємствах півдня України.

Основними результатами дослідження, що містять елементи новизни та виносяться на захист є такі:

удосконалено:

- методичний підхід до оцінки виноградарських підприємств та систематизації організаційно-економічних засад їх розвитку, що характеризується застосуванням визначення додаткового показника продуктивності праці, який враховує додану вартість на одного працівника;

- основні напрями розвитку ефективного виробництва винограду через поглиблення кооперації між його виробниками за рахунок формування великих товарних партій сировини та поєднання інтересів товаровиробників у ресурсному забезпеченні;

- систему особливостей розвитку підприємств виноградарської галузі, що включає потребу в капітальних вкладеннях, високу трудомісткість, кліматичну обмеженість зони вирощування культури, значний період окупності вкладень, районований посадковий матеріал;

набули подальшого розвитку:

- системний підхід визначення ефективності вирощування винограду в сільськогосподарських підприємствах з використанням економіко-математичних методів визначення рівнів впливу на неї основних чинників виробництва;

- підходи до визначення можливостей збільшення виробництва винограду за рахунок розширення площ його насаджень та підвищення урожайності з урахуванням проведення імпортозаміщення винограду вітчизняною продукцією столових та технічних сортів;

- обґрунтування напрямів розвитку виноградарських підприємств шляхом розроблення основних сценаріїв з урахуванням інтегрального

індексу, що визначається системою показників, які характеризують ефективність, з урахуванням їх специфічних особливостей;

– методичний підхід до розрахунку потреби в інвестиціях для забезпечення ефективного виробництва винограду в сільсько-господарських підприємствах півдня України з урахуванням двох окремих етапів з різними завданнями та державної підтримки розвитку галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні рекомендацій для науково-практичної діяльності та використання у навчальному процесі щодо забезпечення ефективного виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах. Запропоновані автором теоретикометодичні розробки і практичні рекомендації дозволяють сформулювати систему організаційно-економічних умов розвитку виноградарства в підприємствах півдня України.

Розроблені пропозиції щодо ефективного розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області та визначення джерел його фінансового забезпечення прийнято до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації.

Методичний підхід розрахунку потреби в інвестиціях для забезпечення розвитку виноградарства, обґрунтування доцільності імпортозаміщення на ринку винограду та визначення його місткості прийнято до впровадження відділом агропромислового розвитку Бериславської районної державної адміністрації Херсонської області. Рекомендації можуть бути використані суб'єктами господарювання у виноградарській галузі та державними інституціями, що забезпечують її функціонування та контроль за діяльністю.

Методичний підхід розрахунку рівня продуктивності праці з використанням показника додаткової вартості на одного середньорічного працюючого у виноградарстві та інвестиційний проект розвитку

виробництва винограду в сільськогосподарському підприємстві на перспективу використано у ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області.

Результати досліджень використовуються у навчальному процесі Національного університету біоресурсів і природокористування України під час викладання дисциплін «Організація агробізнесу», «Організація і планування виробництва в аграрних формуваннях», «Бізнес-планування підприємницької діяльності в АПК», «Виробничий менеджмент», «Стратегія підприємства», «Проектування підприємницької діяльності».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею. Усі наукові розробки, що представлені в роботі і виносяться на захист, є результатом власних досліджень і авторських здобутків. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, наукові ідеї та практичні результати дослідження доповідалися автором і обговорювалися на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-економічні проблеми аграрного розвитку регіонів» (м. Житомир, 2017 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток підприємств у процесі формування економіки інтелектуального капіталу» (м. Київ, 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кооперативні читання: 2018 рік» (м. Житомир, 2018 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Інклюзивний розвиток національної економіки: глобальні тенденції, можливості України та роль агропродовольчого сектора» (м. Київ, 2018 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2018 р.); Всеукраїнському семінарі «Біржовий ринок в Україні: стан та виклики сьогодення» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 9 наукових працях, з яких колективна монографія, 2 статті у наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 3 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 216 сторінок. Робота містить 52 таблиці, 18 рисунків та схем. Список використаних джерел налічує 209 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1. Формування економічної думки щодо розвитку агропродовольчого ринку

Сільське господарство відіграє надзвичайно важливу роль у сталого розвитку національної економіки як базова ланка виробництва продуктів харчування та сировини для промисловості. Аграрний комплекс забезпечує близько 12% ВВП та третину валютних надходжень держави, визначальною мірою формує продовольчу безпеку країни.

З поступовою глобалізацією та збільшенням чисельності населення світу відчутно зростає попит на сільськогосподарську продукцію та сировину. В нинішніх умовах складаються сприятливі умови для ефективного розвитку національного агробізнесу. Враховуючи наявний потенціал вітчизняні підприємства можуть використати сприятливу ситуацію для підвищення прибутковості виробничо-господарської діяльності за умови забезпечення конкурентоздатності вітчизняної продукції на світових ринках.

Розвиток економічних відносин в аграрній сфері характеризується поглибленням ринку. Тобто незадоволений попит стимулює підвищення обсягів пропозиції. Так, за стабільного світового попиту та відповідних природно-кліматичних умов зростає інтерес вітчизняних товаровиробників до вирощування зернових культур, соняшнику, сої, кукурудзи, ячменю тощо. Водночас ефективність виробництва даної групи продукції поступово знижується через підвищення собівартості продукції та насичення нею світового ринку. Це зумовлює необхідність пошуку

альтернативних варіантів забезпечення ефективного розвитку як підприємств, так і національної економіки в цілому.

Останнім часом набувають розвитку інші напрями сільськогосподарського виробництва: садівництво, ягідництво, овочівництво, вирощування нетрадиційних для України культур. Для цього складаються всі необхідні передумови: наявний попит (внутрішній та зовнішній) та забезпечення виробничими ресурсами аграрних підприємств. Навіть незважаючи на те, що в багатьох країнах агровиробництво підтримується за рахунок дотацій та субвенцій, українська продукція може бути конкурентною на європейських та інших ринках. Це підтверджується тим, що з початку імплементації вільної торгівлі між Євросоюзом та Україною значну частину торговельних квот вітчизняні підприємства закривають у першій половині календарного року.

У сучасних умовах розвиток економіки характеризується використанням різних теорій, забезпечується нормативно-правовою базою й новітніми підходами до розгляду.

Підтримуємо твердження В. В. Майна про те, що дослідники не виробили єдиного підходу до визначення сутності ринку. Тому, зважаючи на це, неможливо надати загальне і всеохоплююче трактування дефініції «ринок». Адже сутність поняття «ринок» доцільно розглядати комплексно з позицій визначення економічного змісту, організаційного механізму, внутрішньої структури й управлінського аспекту [143, с. 77].

Поділяємо позицію О. Ю. Біленького, який стверджує, що так званий „вільний ринок” контролюється з боку держав застосуванням імпоротно-експортних квот та інших технічних обмежень, що ставить перепони на шляху вільного переміщення товару. Таким чином, характеризуючи сучасний ринок, слід послуговуватися дефініцією „регульований ринок” [31, с. 172].

Для досягнення мети дослідження нами акцентуватиметься увага не тільки на розгляді ринку як економічної категорії, а насамперед на

агропродовольчому, якому притаманна низка характерних ознак та особливостей, що відрізняють його від інших видів ринку та розкривають його сутність.

Відповідно до положень ст.2.2. Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. № 1877-IV «аграрний ринок – це сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції» [97].

Відомі вчені-аграрники П. Саблук, В. Месель-Веселяк, О. Шпичак та ін. наголошують на тому, що ринок агропромислової продукції є сферою взаємовідносин його суб'єктів з метою забезпечення виробництва й вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції [18, с. 6].

Як зазначає О. Г. Шпикуляк регулювання ринку, а також формування його інституціональної структури здійснюється державою на макро-, а інколи й на мікрорівні (поведінка фірм і домогосподарств). В Україні галузеве (аграрний ринок і сільське господарство) регулювання забезпечують інституції або органи, які у правовому полі можуть впливати на ринок. Проте інституціональне забезпечення має комплекс невідповідностей та наявність неринкових інституцій (табл. 1.1) [209].

Окрім інституціональних проблеми розвитку й регулювання аграрного ринку в Україні, які виокремлює дослідник, на нашу думку, необхідно акцентувати увагу на якості та безпеці вітчизняної продукції, нестачі обігових коштів у пікові періоди, а також кваліфікованих кадрів. Ці важливі проблеми справляють негативний вплив на товаровиробників, стримують розвиток їх підприємницької діяльності й одержання належних доходів від її ведення. Адже, з наростанням глобалізації світової економіки якість та безпека продукції постає однією з найважливіших умов успішної конкуренції, що стимулюватиме обсяг попиту.

Таблиця 1.1

**Інституціональні особливості розвитку та регулювання
аграрного ринку в Україні***

Особливості	Наслідки	Результати
Нестабільність аграрної політики	Часто змінювані «правила гри»	Паліативність (негативні результати) господарських взаємодій
Неефективність цінового механізму	Диспаритет цін, нееквівалентність міжгалузевого обміну; недотримання об'єктивних економічних законів господарювання	Недоотримання господарюючими суб'єктами доходів, збитковість окремих виробництв
Вибірковий протекціонізм	Поширення підтримки не на всіх суб'єктів господарювання	Обмеження можливостей підприємців господарювати в рівноконкурентних умовах
Незавершеність аграрної реформи	Відсутність інституціональних умов для капіталізації землі	Зберігання відчуження селянина від головного засобу виробництва; неринковий характер перерозподілу земельних активів
Відсутність функціональних недержавних структур захисту інтересів селян – професійні та міжпрофесійні об'єднання, продуктові союзи	Обмежені можливості селянина донести до влади свої проблеми і захистити власні інтереси, брати участь у формуванні й обговоренні політики регулювання аграрного ринку	Невідповідність заходів державної політики реальним потребам селян-учасників аграрного ринку щодо захисту їхніх інтересів
Інфраструктура ринку	Недієздатність, неефективність, недостатнє законодавче забезпечення функціонування	Відсутність у селян можливостей виходу на організований аграрний ринок
Якість та безпека продукції	Низька конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках	Зниження доходів товаровиробників, обмеження ринків збуту
Нестача обігових коштів у пікові періоди	Неможливість забезпечення виконання технологічних операцій в повному обсязі та у відповідні періоди	Зниження продуктивності виробництва, погіршення якості виробленої продукції
Дефіцит кваліфікованих кадрів	Труднощі в організації виробництва, зменшення рівня оперативної стійкості підприємства	Погіршення виконавчої дисципліни на підприємстві, зменшення обсягів та зниження якості продукції

Примітка. *Удосконалено автором з використанням [209].

Іншою актуальною проблемою стабільного функціонування аграрного ринку є забезпечення обіговими коштами сільськогосподарських товаровиробників. У процесі організації виробництва часто постає питання

нестачі обігових коштів вирішення якого без створення відповідних резервів надто ускладнюється, тому постає потреба залучення сторонньої допомоги. Сільськогосподарські підприємства вимушені звертатися до банківських установ за кредитуванням, що зумовлює виникнення двох проблем. По-перше, банківські установи не завжди виявляють бажання співпрацювати із сільськогосподарськими товаровиробниками, оскільки відкритим залишається питання застави при видачі кредитів – зазвичай машини, техніка та обладнання, а земля не може використовуватися в цьому випадку через діючий мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. По-друге, для перекриття власних ризиків фінансові установи підвищують відсотки за користування кредитом, чим значно зменшують зацікавленість до них з боку фермерів через неможливість їх виплати.

У нинішніх умовах дуже важливою проблемою розвитку аграрного ринку є дефіцит кваліфікованих кадрів. З одного боку, він зумовлений відтоком кваліфікованої робочої сили в міста та за кордон. З іншого, для того щоб підготувати кваліфікованого спеціаліста необхідний певний час. Молодий фахівець дуже часто обирає більш високооплачувану роботу, навіть якщо вона не за фахом, оскільки йому необхідно виживати в сучасних реаліях. В результаті потенційні роботодавці втрачають можливість поповнення трудових ресурсів. До того ж виплачувати заробітну плату на рівні іноземних підприємств для заохочення молоді значна частина наших підприємств не спроможна.

Формування аграрного ринку відбувається відповідно до загальних закономірностей функціонування й розвитку ринкового механізму. Аграрний ринок, як певна система економічних відносин, поряд з особливостями, що визначаються специфікою самого товару (аграрної продукції), має риси, властиві йому саме як частині цілісної ринкової системи (ринку). Тому сутність аграрного ринку викристалізовується із загального розуміння економічної категорії "ринок". У науковій і

спеціальній літературі свого часу розгорнулися широкі дискусії щодо сутності й змістовної наповненості економічної категорії «ринок». Для цього були об'єктивні причини, оскільки дана категорія є досить ємною і тлумачиться у декількох значеннях [112, с. 2-10].

Дослідник С. М. Газуда наголошує на комплексній взаємозумовленості та взаємозалежності складових ринку сільськогосподарських і продовольчих продуктів, де зосереджується як ресурсне (трудове, матеріальне, технічне, фінансове, інституційне тощо) забезпечення його функціонування, так і формується система економічних відносин у процесі здійснення багатогранних операцій між суб'єктами досліджуваного ринку, в тому числі під впливом кон'юнктурних коливань [49, с. 65-70].

Класифікацію ринку сільськогосподарської продукції за горизонтальним принципом пропонує І. О. Клімова на основі трирівневого визначення видів ринків та з урахуванням видів продукції, яку пропонують продавці. Авторка означає перший рівень класифікації ринку сільськогосподарської продукції за походженням продукції (рослинництво, тваринництво, відходи). Другий рівень класифікації охоплює перелік видів ринків сільськогосподарської продукції за галузевою ознакою, які є складовими та деталізують зазначені ринки. Третій рівень класифікації ринків сільськогосподарської продукції є деталізацією підвидів ринків сільськогосподарської продукції з урахуванням галузевої належності ринку та специфіки продукції, яка пропонується [113, с. 138-147].

Узагальнюючи думку дослідника та доповнюючи її нашими пропозиціями схема класифікації ринків матиме такий вигляд (рис. 1.1).

Основна суть наших пропозицій щодо удосконалення класифікації ринків сільськогосподарської продукції за горизонтальним принципом полягає у доцільності виокремлення ринку продукції виноградарства. На наше переконання він має всі ознаки для його виділення як окремого елемента.

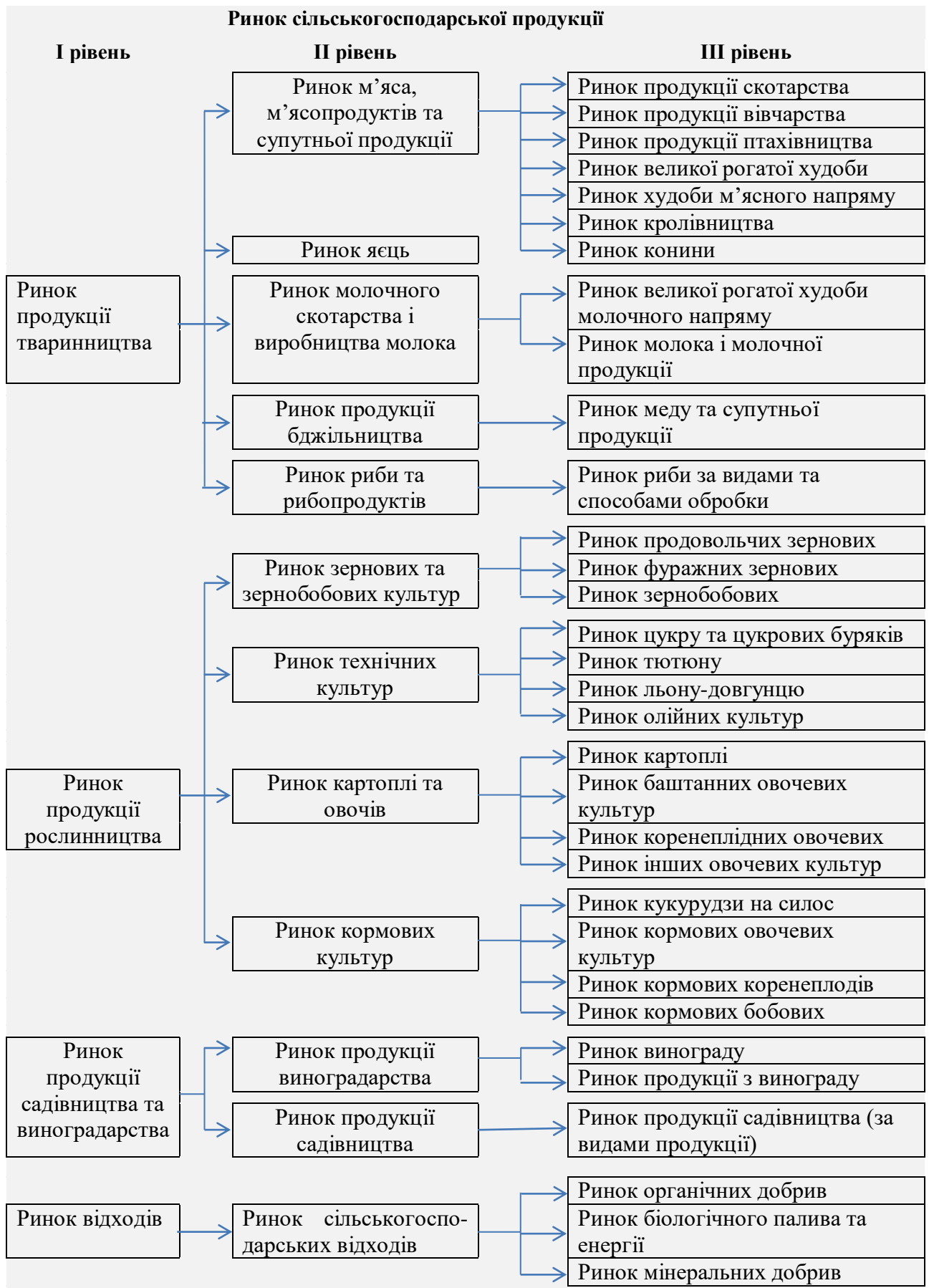

Рис. 1.1. Класифікація ринків сільськогосподарської продукції за горизонтальним принципом

Примітка. *Узагальнено автором з використанням [113].

Галузь виноградарства характеризується притаманними тільки їй ознаками, системою економічних відносин між суб'єктами, відповідним нормативним забезпеченням. Враховуючи потенціал вітчизняного виноградарства та його сільськогосподарське значення, обґрунтованим буде висновок, що ринок продукції виноградарства повинен бути структурним елементом ринку продукції садівництва і виноградарства і відноситися до другого рівня класифікації, а останній – до першого.

У дослідженнях В. А. Мамчур наводиться структурна модель розвитку аграрного бізнесу з урахуванням всіх ієрархічних рівнів аграрного ринку (рис. 1.2). Розроблена структурна модель являє собою графічне зображення системи руху аграрної продукції, що характеризує певні процеси й елементи при різних впливах факторів зовнішнього середовища [145].

Враховуючи дискусійні моменти, які виникають при трактуванні поняття «аграрний ринок» Г. С. Тимофієва наголошує, що у разі врахування економічних відносин між суб'єктами, предметом яких є сільськогосподарська продукція, доречно говорити не про аграрний ринок загалом, а саме про ринок аграрної продукції [202].

Аграрний ринок є складовою частиною загального ринку і тому його функціонування здійснюється за основними характеристиками розвитку ринкових відносин.

Так, за законом Л. Вальраса загальний обсяг надлишкового попиту не може перевищувати вартість надлишкової пропозиції. Отже, іншими словами, якщо на певному ринку наявний надлишковий попит, то на іншому має бути надлишкова пропозиція, тобто це нинішня ситуація на вітчизняному ринку зернових і насіння соняшнику. Пропозиція забезпечується наявним світовим попитом на ці види продукції.

За законом Ж.-Б. Сея сукупний попит повністю поглинає весь наявний обсяг пропозиції, тобто вони урівноважуються. Зазвичай це

відбувається за рахунок зміни цін [32, с. 136-150]: якщо попит перевищує пропозицію, то ціни зростають і навпаки.

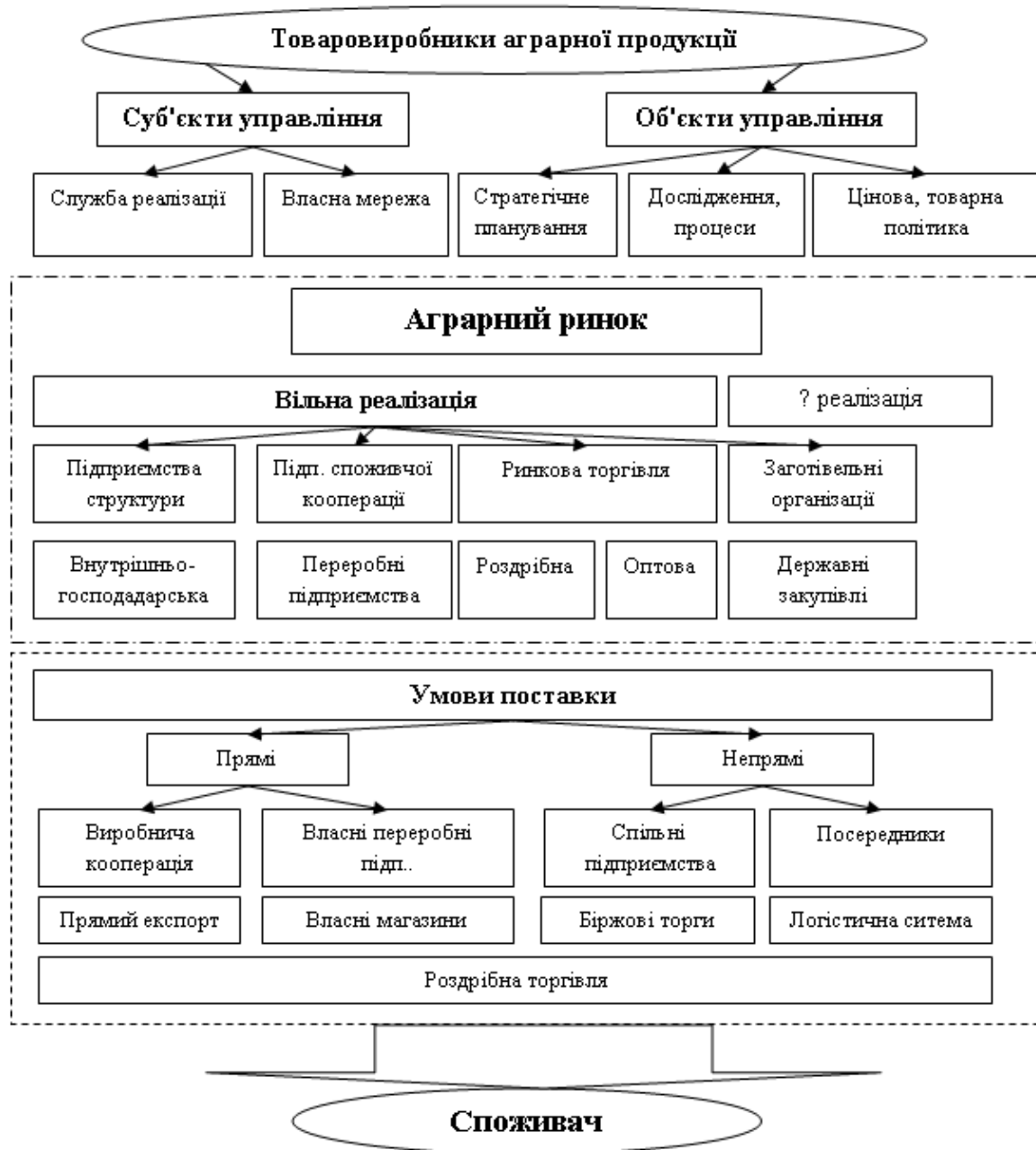

Рис. 1.2. Структурна модель розвитку аграрного бізнесу*

Примітка. *Складено за даними [145].

Відомий економіст В. Парето наголошував на оптимальності, тобто такому стані системи, коли покращення добробуту одного суб'єкта не може відбутися без погіршення для іншого.

У сучасних умовах сталий розвиток економіки не можливо забезпечити тільки теоріями вільного ринку. Оскільки при цьому не завжди дотримуються права працівників, екологічні вимоги і т.д. Звідси зростає актуальність державного впливу через вжиття низки відповідних заходів.

Цим питанням надавав значної уваги представник неокласичної економічної теорії А. Пігу. Він стверджував, що поліпшення економічного добробуту не завжди позитивно позначається на якості життя, освіти, медицини, соціальному розвитку, екологічній безпеці і т.ін.

Таку ситуацію можемо спостерігати нині в сільській місцевості. Підвищення продуктивності праці, урожайності сільськогосподарських культур, інтенсифікація виробництва продукції тваринництва забезпечує збільшення обсягу виробництва продукції. Разом із тим ситуація в сільській місцевості здебільшого погіршується. Рівень безробіття зростає, люди мігрують у пошуках роботи, демографічна ситуація ускладнюється, села зникають з мапи України. Як наслідок, перед сільськогосподарськими підприємствами постала важлива проблема: складність пошуку працівників для ведення виробничої діяльності. Якщо ж йдеться про застосування сучасних агротехнологій, то рівень актуальності її надміру тільки зростає.

У такому разі підвищується значення розвитку трудових ресурсів., з огляду не тільки забезпечення робочого місця та рівня оплати праці, а й соціальної складової: відпочинку, дозвілля, нематеріальних стимулів. Тобто зростає рівень соціальної відповідальності господарюючих підприємницьких структур.

Заслуговує на увагу дослідження вчених Львівського національного університету ім. Івана Франка у 2015 р. серед 84-х організацій та підприємств м. Львова та Львівської області, у результаті якого виявлено рівень розуміння менеджерів і населення сутності змісту поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (табл.1.2) [33].

Таблиця 1.2

Розуміння сутності поняття «корпоративна соціальна відповідальність»*

№ п/п	Варіанти відповідей	Менеджери, %	Населення, %
1	Випуск якісної продукції	47,8	46,2
2	Дотримання законів	35,5	36,5
3	Сплата податків	29,5	30,4
4	Охорона навколишнього середовища	31,6	30,2
5	Поліпшення умов праці	33,5	22,5
6	Підвищення розміру зарплати	11,5	19,1
7	Вкладання грошей у виробництво	19,0	14,8
8	Допомога незаможним верствам населення	3,0	11,0
9	Допомога регіонам у вирішенні соціальних питань	10,5	10,4
10	Підтримка освіти	3,5	9,5
11	Чесність, прозорість звітності	13,3	8,7

Примітка. *Складено за даними [33].

Соціальна відповідальність є важливою складовою сталого розвитку, який М. В. Кравченко розглядає як тісно взаємопов'язані складові: економічну, соціальну та екологічну. Основними критеріями сталого економічного розвитку аграрного сектору є збільшення обсягів виробництва безпечних продуктів харчування з метою задоволення потреб населення, забезпечення економічної ефективності виробництва, що дає змогу здійснювати розширене відтворення. Соціальна складова сталого розвитку включає в себе підвищення рівня та якості життя селян, стабілізацію демографічних і міграційних процесів на селі. Стабільне природокористування пов'язане із забезпеченням нині та в довгостроковій перспективі стійкості агросистем, поліпшенням якості навколишнього середовища і збереженням природних ресурсів. Сталий економічний

розвиток сільського господарства дозволить уникнути погіршення стану і втрати оброблюваних земель, підвищити родючість ґрунту [125].

Так, за даними дослідження, соціальна відповідальність – це не тільки економічні вигоди й навіть підвищення рівня оплати праці.

Дослідник наголошує, що при визначенні сталого розвитку сільських територій слід дотримувати єдність чотирьох її складових: економічної, соціальної, екологічної та етнокультурної. Економічна складова має на меті збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності ведення аграрного виробництва та внеску сільського підприємництва в економіку регіону і країни; соціальна – досягнення повної зайнятості сільського населення, наближення умов проживання в сільській місцевості до міських стандартів життя; екологічна – раціональне використання природних ресурсів і збереження навколишнього середовища; етнокультурна – збереження і примноження культурного потенціалу села [125].

У сучасних умовах розвитку економіки сільськогосподарському підприємцю досить складно самотійно утримувати певний сегмент ринку для реалізації виробленої ним продукції. Звідси виникає необхідність пошуку надійних партнерів ефективності виробничої діяльності та концентрації капіталу. Світовий досвід доводить доцільність поглиблення інтеграційних та коопераційних відносин на різних рівнях

Агропромислову інтеграцію В. М. Давиденко представляє як форму концентрації виробництва, при якій відбувається не тільки укрупнення сільськогосподарського виробництва через механізми об'єднання, злиття чи поглинання однієї компанії іншою, а й створюються міцні виробничі зв'язки сільськогосподарських організацій з підприємствами переробної сфери, виробниками основних і оборотних засобів, організацій, що займаються виробничо-технічним обслуговуванням та постачають готовий продукт до кінцевого споживача [62].

Експерти наголошують, що інтенсифікація сільськогосподарського виробництва шляхом концентрації майна та земель сільськогосподарського призначення зумовлена, насамперед, незавершеністю інституційних трансформацій. На початкових етапах економічної перебудови в державі консолідація великих земельних масивів окремими юридичними особами переважно мала стихійний характер. Формуванню вертикально та горизонтально інтегрованих структур сприяло залучення торгово-фінансового та промислового (індустріального) капіталу в аграрну сферу. Інтегровані таким чином структури зазвичай є багатoproфільними, оскільки поєднують такі ланки, як постачання ресурсів, первинне виробництво сільськогосподарської продукції й сировини, переробку, транспортування, зберігання та реалізацію продукції. Разом із тим діяльність більшості вітчизняних інтегрованих агроформувань є експортоорієнтованою [62].

Розвиток інтеграційних відносин у сільськогосподарському виробництві більшість науковців оцінюють позитивно. Однак діяльність агрохолдингів як інтегрованих формувань вони не сприймають. Оскільки із підвищенням економічної ефективності виробництва зростає рівень соціальної напруженості в сільській місцевості.

У науковому середовищі одним із важливих напрямів вирішення організаційних проблем розвитку агропродовольчого ринку вважається кластеризація економічних відносин відповідно до якої за рахунок посилення горизонтальних зв'язків можливо змінити власну філософію ведення бізнесу в агропромисловому секторі, а також надати аграрному виробництву більшої інноваційності та науковості, підвищити рівень конкурентоспроможності, забезпечити збалансований розвиток сільських територій. Основною відмінністю кластерного об'єднання від традиційних форм агропромислової інтеграції є його фундаментальна основа, що передбачає якісно нові відносини між елементами кластера, спрямовані на усвідомлення потенціалу від спільної узгодженої діяльності – так званого

синергічного ефекту. Синергія часто виникає на при взаємодії різних секторів економіки чи поєднанні технологічних особливостей виробництва. Кластери зазвичай не передбачають структурних зв'язків між його суб'єктами, а формуються на договірній основі, що передбачає утворення нових конкурентних переваг за рахунок об'єднання ресурсного і технологічного потенціалу, виникнення ефекту масштабу та уникнення зайвих трансакційних витрат. Відповідно, основну увагу при формуванні чи ідентифікації кластерів приділяють зв'язкам між його діючими чи потенційними елементами [47].

Значну увагу розвитку кластеризації приділяють відомі вчені Ю. О. Лупенко та М. Ф. Кропивко. У результаті поглиблення досліджень ними було запропоновано перспективну організаційну структуру територіально-виробничого (районного) агропромислового об'єднання (рис.1.3).

Розвиток будь-якого ринку залежить від стану інфраструктури, в якій важливе місце відводиться бізнес-інкубаторам, але не тільки як частині інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, а й інструменту економічної, соціальної, структурної та інноваційної політики. Бізнес-інкубатори можуть бути як самостійними господарськими організаціями з правами юридичної особи, які створюються для підтримки нетехнологічного малого та середнього підприємництва, або діяти у складі технопарку й бути зорієнтованими на роботу у сферах високих технологій, тобто з метою підтримки малого та середнього інноваційного підприємництва в науково-технічній сфері [37].

Як відомо, українські бізнес-інкубатори здебільшого існують за рахунок фінансування міжнародних донорських організацій, приміщення для них надають служби працевлаштування населення при держадміністраціях міст і районів. Джерелами фінансування найчастіше є кошти міжнародних фондів і грантових програм і лише невеликою мірою – місцевих адміністрацій та спонсорів. Для сприяння розвитку бізнес-

інкубаторів в Україні створено Українську асоціацію бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Найбільш успішними бізнес-інкубаторами України вважаються Eastlabs, iHUB, Happy Farm, GrowthUp, Wannabiz, Voomy IT-парк та Polyteco [107].

Рис. 1.3. Перспективна організаційна структура територіально-виробничого (районного) агропромислового об'єднання*

Примітка. *Сформовано за даними [140].

Дослідник М. Ф. Кропивко стверджує, що практика успішної реалізації новітніх концептуальних підходів щодо розвитку господарств, заснованих на засадах суспільного добробуту, доводить необхідність поступового відходу від надання фінансових ресурсів із бюджетів різних рівнів для компенсації споживчих цілей, у тому числі дотацій жителям України за надані послуги, регулювання цінової політики, адекватно до

рівня життя, забезпечення заходів щодо зупинення девальвації національної грошової одиниці, створення умов для розвитку малих форм підприємницької діяльності, а також технічної, юридичної й організаційної підтримки органами місцевого самоврядування напрямків подальшого розвитку. При цьому органам місцевого самоврядування необхідно стимулювати й підтримувати розвиток добровільних об'єднань шляхом створення кооперативних або кластерних структур, заснованих на принципах соціального підприємництва [126, с. 114-121].

Поглиблення науково-теоретичних підходів до розвитку ринку агропродовольчої продукції, соціальної відповідальності підприємницьких структур аграрного профілю перед населенням і державою може забезпечити необхідні передумови для ефективного розвитку агробізнесу й національної економіки в цілому. Курс нашої держави на децентралізацію влади та підвищення добробуту територіальних громад дасть змогу удосконалити систему управління економічним розвитком на макро- та регіональному рівні. Зростання інтересу до активізації соціально-економічного розвитку, громадянської активності бізнесу та населення можуть стати важливим базовим елементом у забезпеченні ефективного розвитку сільських територій, аграрних підприємств, конкурентоздатності вітчизняної продукції на світових ринках продовольства.

1.2. Сучасні особливості розвитку виноградарської галузі

На сучасному періоді розвиток аграрної сфери характеризується певними позитивними тенденціями, а саме: збільшуються обсяги виробництва багатьох видів продукції, запроваджуються новітні прогресивні технології, розширюється асортимент продукції, що реалізується. Глобалізація та відкриття європейських ринків спонукають вітчизняних товаровиробників удосконалювати системи виробництва, для

того щоб забезпечити конкурентоздатність отриманої продукції на світових ринках.

Незважаючи на прояви кризових явищ в аграрній сфері, сільськогосподарські підприємства вкладають кошти в модернізацію технологічних процесів, підвищення продуктивності праці, підвищення якісних показників виробленої продукції і т.д. Однак знижується зменшення інтересу до вирощування традиційних культур (пшениця, соняшник, соя) через зменшення їх прибутковості. Водночас активізується підприємницька діяльність у садівництві, ягідництві, виробництві нішевих культур, тобто до видів діяльності, які забезпечують порівняно більший обсяг прибутку на одиницю земельної площі.

Вирощування традиційних культури забезпечує близько 5–7 тис. грн прибутку на 1 га площі, а деякі види плодоовочевої продукції – до 100 тис. грн відповідно. Звичайно, вони потребують порівняно більших обсягів грошових вкладень, але різниця у рівні окупності є потужним стимулом для розвитку таких видів виробничої діяльності.

Особливо привабливим вважається виноградарство. За даними експертів, виноград належить до найбільш вигідних сільськогосподарських культур у світі й може формувати дохід у розмірі 625 тис. дол. США на 1 км² (рис. 1.4).

Вирощуванням і переробкою винограду займається винограднопродуктовий підкомплекс, до складу якого входять виноградарство, промислова переробка винограду, а також виробництва, що обслуговують ці галузі. Кінцевою продукцією даного підкомплексу є свіжий виноград, виноградні вина, виноградний сік, коньяки, які виготовляють з технічних сортів винограду. З відходів виробництва отримують кормове борошно, оцет, виноградну олію, дріжджі, спирт, виннокам'яну кислоту, дубильні речовини, органічні добрива тощо.

Сучасне виноградарство характеризується нестабільною економічною ефективністю. Площі насаджень зменшуються, урожайність

виноградників досить низька за високого рівня витрат, що негативно позначається на показниках економічної ефективності.

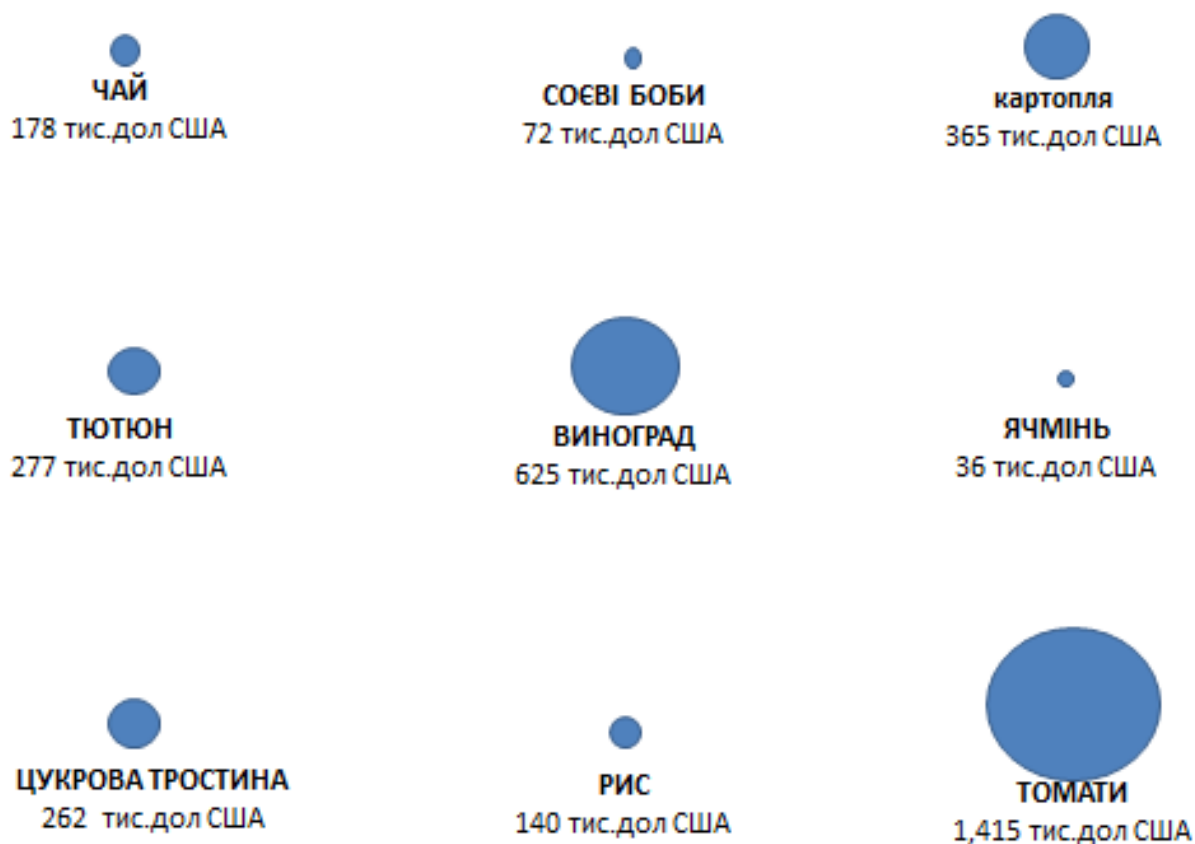

Рис.1.4. Сільськогосподарські культури, які забезпечують найвищі доходи з 1 км²*

Примітка. *Складено за даними ФАО [87]

Дослідники вказують на особливе господарське значення виноградарської галузі в Україні. Це зумовлюється цінними поживними та лікувально-оздоровчими властивостями свіжого винограду і продукції, що одержують з нього (кишмиш, ізюм, вина, олія, оцет, корми та ін.), невибагливістю винограду до ґрунту та його меліоративною роллю під час освоєння схилів, кам'янистих і піщаних земель, непридатних для вирощування інших культур, високою економічною ефективністю. Поживна цінність та смакові якості винограду забезпечуються вмістом цукру в ягодах – від 12 до 30% залежно від сорту та умов вирощування.

Цукри винограду складаються в основному з найбільш легкозасвоюваних – глюкози та фруктози. За енергетичною цінністю 1 кг винограду при цукристості 18–28% становить 750–800 ккал, тобто забезпечує 25–30% добової потреби людини в енергії. Виноград корисний для організму людини наявністю вітамінів групи В (тіамін), В₁ (аневрин), В₂ (рибофлавін), В₆ (піридоксин), В₇ (біотин), С (аскорбінова кислота) та деякими іншими, а також містить солі з важливими макроелементами (кальцій, калій, фосфор, натрій, магній, сірка, залізо) та понад 20 мікроелементами, що відіграють важливу роль у протіканні фізіологічних процесів. У винограді наявні інші біологічно активні речовини: ферменти, амінокислоти, фітонциди, ароматичні, дубильні, фенольні. Крім цукру в ягодах винограду міститься багато органічних кислот (винна, яблучна, лимонна, бурштинна, щавлева, саліцилова тощо), що забезпечує можливість споживати його як дієтичний продукт. Завдяки високій калорійності та наявності біологічно активних речовин виноград корисний при недовіжності, розладі нервової системи, порушенні обміну речовин в організмі. Лікування виноградом (ампелотерапія) дає добрі результати при шлункових, ниркових, легневих захворюваннях та порушенні серцево-судинної діяльності, апетиту. Для лікування насамперед використовують високоякісні столові сорти винограду, виноградні соки (освітлені та з м'якушем), кишмиш, ізюм. Науково обґрунтована норма споживання свіжого винограду на одну людину становить 8–10 кг на рік [80].

Як вказує М. М. Попова однією з найвагоміших проблем, які спричиняють нестабільність розвитку виноробної галузі, є кліматично-сировинна. Незадовільний стан сировинної бази для виноробної галузі України має своїм підґрунтям сягає ще радянських часів, коли поступальному розвитку галузі виноградарства і виноробства завдав відчутної шкоди антиалкогольний закон 1986 р., внаслідок якого велика кількість виноградних плантацій була знищена і припинилося вирощування аутентичних сортів винограду. Відродження виноградарства

та виноробства як галузі відбувалося вже за рахунок сортів винограду, завезених із Західної Європи, які, були придатні для виробництва вина, але на відміну від місцевих сортів не морозостійкі. Відтак, враховуючи потенційну вірогідність аномально низьких температур, які інколи спостерігаються взимку в південних областях України, існує реальна загроза втрат врожаю при сильних морозах. Так, у січні–лютому температура в Херсонській області може коливатися від -22°C до -25°C (2008 р., 2009 р., 2012 р.), що спричиняє промерзання ґрунту на глибину від 7 до 19 см і може завдати непоправної шкоди виноградним плантаціям. Схожа ситуація в різні роки спостерігалася і в інших виноробних районах – Миколаївській, Одеській областях та ін. Отже, така кліматична невизначеність є значною об’єктивною перешкодою для планування економічних показників виноградарсько-виноробних підприємств і сталого розвитку галузі [179].

Дослідники наголошують, що через скорочення площ виноградників у всіх регіонах України виникає невідповідність між потребою виноробного виробництва в сировині та можливостями сировинної бази, що породжує низку проблем: дефіцит сировини, який заповнюється за рахунок імпорту виноматеріалів; незадовільний сортовий склад виноградних насаджень: мало сортів для виробництва ігристих вин (Шардоне, групи Піно та ін.), червоних і аборигенних сортів; високі ціни на вітчизняну сировину і продукти її переробки; слабка фінансова підтримка державних наукових установ і навчальних закладів, які займаються проблемами створення й використання необхідної матеріально-технічної бази виноградарства та виноробства. З цих причин перелічені галузі поступаються за рівнем розвитку світовим та європейським стандартам [85].

Як відомо, однією з причин зменшення площ залишається висока трудомісткість вирощування винограду через низький рівень його механізації. Значна частина техніки виробляється за межами України і є

недоступними за цінами вітчизняним господарствам. Підвищення цін на машини, обладнання, матеріали та енергоресурси, а також інфляція й високі відсотки за кредити при одночасному зниженні прибутку та купівельної спроможності господарств зумовили занепад галузі. Кредитування майже припинено, а „плаваючі” банківські відсотки продовжували зростати, що не дає змоги своєчасно погашати кредити. Внаслідок цього зростає кредиторська заборгованість підприємств, поглинаючи всі отримані кошти, які надходили від реалізації виробленої продукції [79].

Як зазначає О. А. Авласенко, проблему виноробного виробництва неможливо вирішити без збалансованого державного регулювання. Основні передумови неспроможності галузі – відсутність переоснащення виробничими засобами і максимальне зниження валового нагромадження у структурі національної макросистеми. Наслідком таких дій є нерегульований вплив ринкових механізмів, недієвість законодавчої бази та недостатня увага держави до досліджуваної галузі [12].

Останнім часом державні інституції в Україні почали приділяти увагу розвитку виноградарства. Так, Верховна Рада України прийняла Закон України від 16 червня 2005 року «Про виноград та виноградне вино» № 2662-IV, положення якого регулюють правові відносини у сфері виноградарства та виноробства України, пов'язані з виробництвом винограду, вина й інших продуктів виноробства, визначають регламентацію і контроль в цих галузях виробництва, права і обов'язки виробників, повноваження органів виконавчої влади. Закон спрямований також на посилення боротьби з фальсифікацією виноробної продукції в Україні.

Цей нормативно-правовий акт налічує п'ять розділів, у яких розкриваються загальні положення, сировинна база виноробства (виноградарства), регламентація та особливості виробництва виноробної продукції, чітко визначаються органи, що регулюють діяльність галузі

виноградарства і виноробства та здійснюють контроль за дотриманням вимог цього документа.

В Законі значна увага приділена класифікації та характеристиці вин. Зокрема, зазначається, що вина столові виготовляються натуральними або купажованими. Не допускається випуск столових вин із вмістом спирту нижче 9 відсотків об'ємних, сортових – 9,5 і марочних – 10 відсотків об'ємних. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з сільського господарства має право надавати дозволи на виготовлення сухих виноматеріалів міцністю не більш як 9,5 відсотка об'ємних шляхом підсолодження сусла виноградним концентратом або цукром не більш як на 2 г/100 см^3 . Додавання спирту етилового або спиртованих виноматеріалів чи сусла (містеля) до вин столових не допускається.

Згідно із законодавством вина кріплені залежно від вмісту спирту і цукру поділяються на декілька категорій [96]:

- міцні – виготовляються з частково збродженого сусла, в якому вміст спирту природного бродіння становить не менше 4,2 відсотка об'ємних;

- десертні солодкі – виготовляються з частково збродженого сусла, в якому вміст спирту природного бродіння становить не менш як 1,2 відсотка об'ємних.

- десертні лікерні – виготовляються з частково збродженого сусла, в якому вміст спирту природного бродіння становить не менш як 1,2 відсотка об'ємних.

Вміст спирту в готових винах виноградних міцних не повинен перевищувати 20 відсотків об'ємних, десертних солодких і десертних лікерних – 17 відсотків об'ємних. Додавання цукру на всіх стадіях виробництва вин кріплених забороняється. Також забороняється в процесі кріплення виноматеріалів і вин додавати спирт-сирець, технічний та плодовий спирти або спирти невідомого походження.

Важливим етапом стало затвердження Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року, основною метою якої визначено реалізацію державної політики України щодо регулювання розвитку цієї галузі економіки, концентрації фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу для розв'язання головних проблем галузі [51].

Програмою окреслено основні проблеми галузі:

1. Невідповідність обсягів виробництва: столового винограду потребам населення; винограду технічних сортів потребам виноробства, яке орієнтовано на попит на внутрішньому та зовнішньому ринках.
2. Закладення насаджень садивним матеріалом низьких селекційних категорій.
3. Невідповідність сортового складу виноградних насаджень вимогам виноробства.
4. Низька ефективність виробництва винограду, яка зумовлена високою часткою старих і зріждених виноградних насаджень, що підвищує собівартість і знижує конкурентоздатність столового винограду та вітчизняної виноробної продукції.

Основними причинами складної ситуації у виноградарстві Програмою визначено економічну кризу України; низьку ефективність виробництва; недосконалість чинного законодавства з питань власності на землю; недостатній рівень державної фінансової підтримки виноградарства та наукових досліджень в галузі; недостатнє стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво; відсутність паритетних економічних відносин між суб'єктами інтеграційної структури: «виробник винограду – виробник вина».

Важливим документом є державний стандарт ДСТУ 2301:2015 «Виноградарство. Терміни та визначення понять», який містить основні терміни та визначення основних понять у галузі виноградарства

(ампелографії), які використовуються у науці, технічній документації та виробництві [77].

У Виноградному кадастрі України затвердженому 25 серпня 2010 р. визначено, що для відновлення галузі та планомірного її розвитку виникла гостра потреба у створенні сучасної інформаційної бази з даними про господарську організацію виноградарства, якісний та кількісний стан виноградних насаджень, їх сортовий склад, ґрунтово-кліматичні умови вирощування та розсадницьку базу галузі. Для досягнення цієї мети в підприємствах шести основних виноградарських регіонів України (АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області) було проведено інвентаризацію виноградних насаджень і зібрано інформацію про господарство, розташування виноградників та їх площу, урожайність і валовий збір винограду, площі виноградників за зонами теплозабезпеченості, покривної і непокривної культури, за типами ґрунтів, віковий склад виноградників, схеми висаджування, типи формування кущів, зрідженість, стан насаджень та їх сортовий склад [82].

У розділі 1 Виноградного кадастру розкрито основні питання концентрації виноградарства (розміщення виноградників за загальним районуванням, площі виноградників, господарська організація виробництва). Розділ 2 висвітлює агроєкологічні умови вирощування винограду. У розділі 3 визначено стан виноградних насаджень (віковий склад виноградників, схема висаджування, формування виноградних кущів, зрідженість виноградників та оцінку їхнього стану). Розділ 4 присвячено сортовому складу виноградників. Дані про розсадницьку базу виноградарства наведено в розділі 5.

Таким чином, Виноградний кадастр України є інформаційною базою про господарську організацію виноградарства, якісний і кількісний стан виноградних насаджень, їх сортовий склад, ґрунтово-кліматичні умови вирощування та розсадницьку базу виноградарства.

Отже, розвиток виноградарства в Україні має відповідну нормативну базу. Разом з тим його забезпечення потребує вивчення існуючого досвіду. Цікавим прикладом державного впливу є досвід Молдови, де функціонує Національний Офіс Винограду і Вина Молдови.

Для забезпечення ефективного функціонування виноградарства та враховуючи світовий досвід державного регулювання галузі директор ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова» В. В. Власов наголошує: «Настав час, за прикладом країн з розвинутим виноградарством, організувати Національну раду з виноградарства і виноробства, як консультативно-рекомендаційний орган при Міністрові аграрної політики та продовольства України, і залучити до роботи у ній на громадських засадах спеціалістів міністерств і відомств, науковців, провідних виробників винограду і вина. Така система відпрацьована і діє в усіх виноградарських країнах Європи» [59, с. 4-18].

Таку думку поділяє І. В. Белоус стверджуючи, що специфіка галузі виноградарства зумовлює створення спеціалізованої інформаційно-консультативної служби в галузевому науково-дослідному інституті. При цьому базою та прикладом такої структури може стати створений у 2001 році на базі ННЦ „ІВіВ ім. В. Є. Таїрова” Інформаційно-консультаційний центр з питань виноградарства і виноробства. Специфікою галузі виноградарства є те, що створення виноградників (багаторічних насаджень) потребує значних витрат часу, коштів та знань у різних галузях науки. Рішення такого складного та відповідального завдання під силу структурі, яка в змозі поєднати зусилля спеціалістів різних галузей знання: екологів, агрохіміків, ґрунтознавців, садівників, фітопатологів, вірусологів, мікробіологів, технологів, механізаторів, економістів та ін. Наразі такі консультаційні служби існують більш ніж у 100 країнах світу. Одними з перших їх створили Нідерланди (1876 р.), США (1914 р.) та Великобританія (1946 р.). На сьогодні вони формуються в країнах ближнього зарубіжжя, колишнього СРСР, в тому числі і в Україні [29].

На актуальності вирішення питань удосконалення державного впливу для забезпечення сталого розвитку виноградарства та виноробства наголошує президент НААН Я. М. Гадзало, вважаючи що якість отримуваної продукції значною мірою залежить від виробника й відповідної системи її контролю. Нині, вона не діє, тому вітчизняний ринок заповнила фальсифікована продукція. Закуповуючи величезну кількість виноматеріалів, коньячних спиртів і допоміжних матеріалів за кордоном, підтримуємо тамтешнє виноградарство і виноробство, руйнуючи при цьому національну економіку і науку, а споживач отримує продукцію невідомого походження і сумнівної якості. Вхідний контроль автентичності (справжності) вин і їхніх дистилатів здійснюють в Україні формально — за фізико-хімічними показниками ДСТУ, які можна легко адаптувати під вимоги технічних умов і стандартів, скопійованих із радянських ГОСТів та неприйнятних для сучасного виробництва і контролю. Натомість під час експорту в Європу всі українські вина і дистилати проходять жорсткий контроль, а в разі найменших відхилень від стандарту ЄС їх заборонено реалізувати на ринку. Виходом з цієї ситуації вбачається створення Національної системи контролю якості виноградарсько-виноробної продукції [48].

Незважаючи на наявні в галузі труднощі, підтримуємо думку В. М. Кучеренка про те, що виноградарство є традиційною і високоприбутковою галуззю агропромислового комплексу України, а її продукція користується великим попитом [132].

Науковець І. А. Готько стверджує, що впровадження сучасних інтенсивних технологій вирощування винограду забезпечує високу продуктивність культури при високій товарній та споживчій якості продукції. Використовуючи базисні знання про культуру винограду та світовий досвід можна досягати суттєвих результатів у його виробництві, адже виноград в усі віки був провідною у веденні сільськогосподарської діяльністю [58].

Останнє десятиріччя як зазначає П. Мазур характеризувалося стрімким розвитком вказує, виноградарської культури. Ця галузь сільсько-господарського виробництва, як жодна інша, набула відчутного розвитку в приватному секторі. З одного боку, це зумовлено тим, що сформувалась група виноградарів-професіоналів, які випробовували нові сорти та гібридні форми. Попит нові високоякісні гібридні форми винограду породив пропозицію. З'явилися десятки народних селекціонерів, які у своїй діяльності спиралися на наукові наробки профільних науково-дослідних установ та займалися гібридизацією і відбором кращих форм винограду із цінними господарськими показниками. Вони пропонували опис сотень гібридних форм із цінними та неймовірно привабливими господарськими ознаками, але далеко не кожна сортоформи на практиці відповідали авторським характеристикам [142].

Це дало змогу розширити зони культивування винограду і забезпечити поступове просування культури на північ від традиційних регіонів вирощування. Відповідно адаптувалася агротехніка й одержано такі районовані сорти як Кодрянка, Фламінго, Подарунок Запоріжжя, Талісман, Плевен, Преображення, Кишмиш запорізький (запилювач) та деякі інші) [83], але, на нашу думку, ця тенденція заслуговує на увагу й подальше вивчення.

З погляду економічної ефективності, як стверджує І. В. Белоус, перспективним є розвиток ринку столового винограду. Внаслідок недостатньої кількості столового винограду вітчизняного виробництва – майже 30 тис. т щорічно, імпорту столового винограду сягає 40 тис. т, що є відчутною загрозою для подальшого розвитку вітчизняного виробництва. Для вирішення цієї проблеми вченими ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства В. Є. Таїрова» створено нові столові сорти, більш стійкі та адаптовані до місцевих умов, крупноягідні та гармонійні за смаком. На основі одержаних сортів ця наукова установа вперше в Україні створила великий перелік столових сортів винограду, який налічує понад 40 сортів.

Його впровадження дозволить забезпечити неперервне споживання винограду у свіжому вигляді більш як три місяці. Перспективний сортимент передбачає вирощування та споживання таких сортів: Восторг, Аркадія, Флора, Августін, Кишмиш лучистий, Кишмиш таїровський, Оригінал, Таїр, Одеський сувенір, Загадка та ін. Це великогронові, крупноягідні та безкісточкові сорти, які користуються попитом у споживачів, переважно комплексностійкі до хвороб та стійкі до стресових факторів зовнішнього середовища: морозів, посух та ін. Столове виноградарство, на нашу думку, доцільно розвивати в межах фермерських господарств, розташованих у приміських зонах [29].

Заслуговує на увагу позитивний тренд щодо безкісточкових сортів. Саме тому, не зважаючи на великі витрати, низьку прибутковість та потужну конкуренцію, європейські виробники продовжують вкладати кошти в збільшення площ насаджень безкісточкових сортів. Ринок Італії поступово переходить на такі сорти, а в Іспанії на безкісточковий виноград вже припадає 30% ринку [78].

За інформацією Департаменту землеробства Мінагрополітики, головний напрямок у виноградно-виноробній галузі – це розвиток та підтримка малих і середніх виробників. Вирощена ними продукція може бути ексклюзивною і користуватиметься великим попитом на західних ринках. Для виходу на нові ринки в Україні склалися всі умови: клімат, наявність високопродуктивних технологій та фахівці своєї справи [92].

Останнім часом в Україні та світі набуває активного розвитку органічне землеробство. Українська органічна продукція вже відома споживачам різних країн. Виноградарській галузі також притаманна дана тенденція. Заслуговує на увагу досвід функціонування виноградаря Петрових, які уклали договір із компанією «Органік Стандарт» і прикладають значних зусиль для створення органічного вина та позиціонування його під торговою маркою ТМ Petrov [84].

Істотним резервом зниження собівартості вина в Україні є підвищення врожайності винограду й ефективне його використання шляхом впровадження безвідходних технологій. При переробці винограду на виноматеріали утворюється приблизно 15–20% вторинних продуктів (відходів), раціональне використання яких дає можливість отримати додатково цінні для ряду галузей національної економіки. Такими продуктами є: винна кислота, танін, виноградна олія, біоконцентрати вітамінів групи В, фуражні корми, абразивні матеріали та багато інших [85].

Отже, виноградарство в Україні має комплекс організаційно-економічних передумов для ефективного розвитку. Для його забезпечення необхідно раціонально використовувати наявні ресурси, запроваджувати новітні технології та ринковоорієнтовані підходи у виробництві, підвищувати якість та безпечність продукції. Все це у сукупності дозволить позитивно вплинути на конкурентоспроможність виноградарської продукції на внутрішньому і світовому ринках.

1.3. Методичні підходи до економічної оцінки діяльності аграрних підприємств

У нинішніх умовах ведення виробничої діяльності сільськогосподарськими підприємствами – виробниками продукції виноградарства дедалі більшого значення набувають інформаційні ресурси. Якість, оперативність і достовірність прийняття управлінських рішень залежать від того, наскільки швидко і в повному обсязі опрацьовано інформацію про стан зовнішнього і внутрішнього середовища і наскільки ефективно вона використана в управлінському процесі.

Сучасний рівень розвитку суспільства і економіки характеризується високою швидкістю появи нової інформації і застаріванням попередніх даних, збільшенням обсягу інформації, розширенням її джерел і способів

передачі, розвитком автоматизованих систем управління, вдосконаленням інформаційних систем та інформаційних технологій управління підприємством. У цілому це висуває нові вимоги до формування й розвитку систем інформаційного забезпечення виробничої діяльності підприємств [173, с. 64-69].

На основі аналізу емпіричного досвіду і науково-практичних публікацій, що містять тлумачення поняття і розгляд сутності системи інформаційного забезпечення виробничої діяльності, обґрунтованими будуть такі висновки: система інформаційного забезпечення як підсистема нижчого порядку системи управління підприємством формується з таких основних елементів: суб'єкт управління, об'єкт управління, мета управління, що забезпечує підсистема, наукове обґрунтування тощо; взаємодія сукупності елементів системи інформаційного забезпечення спрямована на виконання основних функцій: збір, зберігання, переробку оновлення й підготовку до використання різних даних про діяльність підприємства, його внутрішнього і зовнішнього середовища; основу інформаційного забезпечення виробничої діяльності становлять інформаційні системи та інформаційні технології, які включають наявність необхідної комп'ютерної техніки і комп'ютерних мереж, програмних комплексів і програм для обробки даних, інформації і баз даних, знання користувача, механізм обміну інформацією, розмежування прав доступу. Головною метою інформаційного забезпечення виробничої діяльності є своєчасне надання об'єктивної, достовірної, вичерпної та актуальної інформації про стан виробничої діяльності і зовнішнього середовища; система інформаційного забезпечення виробничої діяльності як один із функціональних напрямків менеджменту, що повинен мати власну стратегію розвитку, регламентовані бізнес-процеси й організаційну структуру; система інформаційного забезпечення має бути поєднана з системою управління підприємством і зовнішнім середовищем.

Виходячи з цього пропонується доопрацьоване визначення системи інформаційного забезпечення виробничої діяльності як упорядкованої сукупності компонентів, спільне використання яких спрямоване на збір, обробку, зберігання, оновлення та надання даних, необхідних для розробки та реалізації управлінських рішень у виробничій діяльності.

Узагальнюючим показником економічної ефективності сільськогосподарської діяльності є показник рентабельності. У загальному випадку її розраховують шляхом порівнянням валового доходу або прибутку з витратами або ресурсами, що використовуються.

Аналіз рівня рентабельності виробництва продукції допомагає вирішити питання удосконалення структури сільськогосподарського виробництва, його спеціалізації, розміщення на території країни, визначити ефективність виробництва того чи іншого виду сільськогосподарської продукції. Слід враховувати, що за деяких обставин виробництво певних видів сільськогосподарської продукції об'єктивно може бути низькорентабельним або зовсім не рентабельним, але необхідних суспільству, що зумовлює необхідність підтримки підприємств – виробників такої продукції.

Для розрахунку рівня рентабельності, який відображає не тільки ефективність використання спожитих виробництвом ресурсів (трудових, земельних та матеріальних), але і рівень управління й організації виробництва та праці, результати реалізації продукції, можливості ведення розширеного відтворення й економічного стимулювання працівників, необхідно обчислити обсяг витрат, пов'язаних з цими процесами, а саме повну собівартість продукції (робіт, послуг).

Основою визначення повної собівартості (СТ) є виробнича собівартість (СР), а саме: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати і загальновиробничі витрати. Калькулювання виробничої собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у сільськогосподарських підприємствах здійснюється згідно з

національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затвердженими Мінагрополітики 18.05.2001 р. № 132 [152].

Для розрахунку повної собівартості необхідно до виробничої собівартості додати адміністративні витрати (C_A), витрати на збут (C_S), інші операційні та фінансові витрати ($C_{R(O,F)}$), які цілком обґрунтовано можна віднести прямо на виробництво й реалізацію власно виробленої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг). До цих витрат не включаються: собівартість реалізованих виробничих запасів; понаднормативні витрати від знецінення запасів; втрати, пов'язані з крадіжками тощо; суми списаних сумнівних боргів; нараховані резерви сумнівних боргів; визнані економічні санкції; втрати від участі в капіталі.

Загальна формула розрахунку повної собівартості за її складовими має вигляд [21]:

$$C_T = C_P + C_A + C_S + C_{R(O,F)}, \quad (1.1)$$

де C_P – виробнича собівартість;

C_A – адміністративні витрати;

C_S – витрати на збут;

$C_{R(O,F)}$ – інші операційні та фінансові витрати.

При розрахунку повної собівартості певного виду сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) необхідно враховувати, що інші операційні та фінансові витрати складаються як із тих, які можна безпосередньо віднести на цей вид продукції: витрати на відсотки за кредити, відсотки та винагороди за фінансову оренду, витрати на збут тощо ($C'R(O,F)$), так і з тих, які можна віднести тільки на всю продукцію (роботи, послуги) сільського господарства ($C''R(O,F)$).

Операційні та фінансові витрати, які можна віднести прямо на певний вид продукції (робіт, послуг), входять безпосередньо до повної собівартості цих видів, а витрати, які неможливо віднести прямо, розподіляються за видами пропорційно виробничій собівартості цих видів продукції та послуг, тобто

$$C_{Ti,s} = C_P + C'_{R(O,F)} + C''_{R(O,F)} \cdot (C_{Pi} : C_P), \quad (1.2)$$

де i – вид продукції ($i \in \{ 1, 2, 3 \dots N \}$, N – кількість продукції, що вироблена й реалізована підприємством у звітному році);
 s – роботи й послуги сільськогосподарського характеру, надані підприємством у звітному році. Обліковують у цілому i за видами не розшифровують [157, с.11– 18].

Повна собівартість сільськогосподарського виробництва (СТР) буде дорівнювати сумі значень повної собівартості всіх видів сільськогосподарської продукції власного виробництва, проданих підприємством у звітному році, а повна собівартість сільськогосподарської діяльності (СТА) – повній собівартості сільськогосподарського виробництва та повній собівартості робіт і послуг сільськогосподарського характеру, наданих підприємством протягом звітного року, а саме [94]:

$$C_{TP} = \sum_{i=1}^N C_{Ti}, \quad (1.3)$$

$$C_{TA} = C_{TP} + C_{Ts}, \quad (1.4)$$

де C_{TP} – повна собівартість сільськогосподарського виробництва;
 C_{TA} – повна собівартість сільськогосподарської діяльності;
 C_P – собівартість видів сільськогосподарської продукції;
 C_T – собівартість робіт несільськогосподарської діяльності.

Завдання підвищення ефективності суспільного виробництва є одним із найбільш важливих в економічній науці і практиці, у зв'язку з чим дослідженню питань ефективності в цілому по національному господарству і в окремих галузях приділяється велика увага [26, с. 203–210, 204, с. 344–350].

Важливою складовою частиною суспільної ефективності є економічна ефективність, яка визначається як ефективність вкладених в економічну діяльність засобів, критерієм якої виступає максимальний економічний результат, отриманий при мінімальних витратах, та раціональне використання ресурсів.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах його послідовної інтенсифікації неможливо без об'єктивної оцінки різних явищ, що мають прояв у сільському господарстві. На основі тільки одного критерію економічної ефективності таку оцінку дати неможливо. Необхідні конкретні показники, що відображають вплив різних чинників на процес виробництва. Лише система показників дає змогу провести якісний комплексний аналіз і зробити достовірні висновки про основні напрямки підвищення економічної ефективності виробництва. За допомогою системи показників можна конкретизувати основний або допоміжні критерії (часткові, специфічні), надати узагальнену кількісну та якісну характеристику економічних процесів, пов'язаних з ефективністю виробництва.

Однак необхідно чітко розрізняти критерії та показники ефективності виробництва. Критерій – це основна відмітна ознака економічного явища, що відображає сутність ефективності виробництва. Він відображає, перш за все, якісну характеристику ефективності виробництва. Показники є формою відображення сутності ефективності виробництва, зовнішньою ознакою її критеріїв, слугують засобом якісно-кількісного аналізу економіки в цілому та різних сторін розширеного відтворення.

У відтворювальному процесі сільського господарства важлива роль належить підвищенню ефективності застосовуваних ресурсів, включаючи земельні, трудові, енергетичні, матеріальні, фінансові та біокліматичні.

При оцінці ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно виділити в окремі позиції ресурсів: земельні ресурси – це площа сільськогосподарських угідь; трудові – це середньорічна чисельність працівників, відпрацьований час і фонд оплати праці; основні виробничі фонди – їх середньорічну вартість і амортизаційні відрахування; матеріальні ресурси – середньорічна вартість оборотних засобів, їх обсяг, матеріальні виробничі витрати.

Фінансові ресурси кредитно-грошової системи у складі виробничих ресурсів, окремою позицією виділяти недоцільно, оскільки вони лише опосередковують рух матеріальних ресурсів і забезпечують безперебійне функціонування процесу виробництва. Вони знаходять своє відображення в матеріальних витратах. Однак при виробництві продукції, особливо збільшенні його обсягів, використовуються як власні фінансові накопичення, так і позикові кошти. У цих умовах важливо знати віддачу фінансових вкладень, забезпечувати найбільш високу їх окупність. Для цього доцільно виявляти найбільш ефективні варіанти спрямування коштів, наприклад, на придбання високоякісного насіння, додаткової кількості добрив, високопродуктивної техніки або інших матеріальних ресурсів і основних виробничих фондів.

Відповідно до принципів системного підходу, показники економічної ефективності можуть бути представлені у вигляді взаємопов'язаних частин: показників ефективності, які характеризують певні сторони процесу виробництва, використання окремих видів ресурсів (урожайність, трудомісткість, вартість основних фондів на 1 га ріллі) й узагальненого показника економічної ефективності виробництва, на формування якого впливають показники системи (вартість валової продукції на 1 га

сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, середньорічну вартість основних фондів та ін.) [197].

Ґрунтуючись на перерахованих вище принципах у процесі дисертаційного дослідження, розроблено систему показників, яка найбільш повно, на наш погляд, характеризує економічну ефективність сільськогосподарського виробництва і дає можливість здійснити детальний аналіз участі кожного з основних виробничих ресурсів у процесі відтворення і в підвищенні ефективності виробництва (табл. 1.3).

Показники ефективності виробництва можуть бути представлені у вигляді двох взаємопов'язаних частин. Перша – показники ефективності, що характеризують певні сторони процесу виробництва, а також використання окремих видів ресурсів. Друга – узагальнені показники, що визначають вплив конкретних видів ресурсів на ефективність виробництва, на формування яких, у свою чергу, впливають часткові показники. Класифікація показників ефективності дозволяє обґрунтовано виділити групи показників і відповідно використовувати їх для оцінки ефективності підприємства в цілому, а також ефективності використання ресурсів і виробництва продукції.

При оцінці використання земельних ресурсів (сільськогосподарських угідь, у т. ч. ріллі) основним критерієм є збільшення обсягу виробництва валової продукції. Показниками оцінки використання земельних ресурсів є: виробництво валової продукції і основних видів продукції на одиницю земельної площі, а також урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин. Важливість урожайності як економічного показника полягає в тому, що вона відображає ступінь і ефективність використання землі. Слід зазначити, що величина врожайності безпосередньо впливає на величину інших показників [41].

Таблиця 1.3

Показники ефективності виробництва сільськогосподарської продукції*

Показник	Земельні ресурси	Трудові ресурси	Матеріальні ресурси	Основні виробничі фонди
Наявність ресурсу	1. Структура земельних ресурсів 2. Динаміка	1. Структура штату співробітників 2. Динаміка зміни штату	1. Структура 2. Динаміка	1. Структура 2. Динаміка
Використання у виробничому процесі	1 Урожайність 2. Продуктивність в розрахунку на одиницю земельної площі	1. Рівень зайнятості 2. Навантаження земельної площі на 1 працівника 3. Затрати праці на 1 т основних видів продукції	Забезпеченість ресурсами (за видами ресурсів)	Забезпеченість фондами (технікою, засобами праці - за видами виробничих фондів)
Співвідношення до виробленої продукції	Виробництво валової продукції (основних видів продукції) в поточних цінах на одиницю земельної площі	Виробництво валової продукції на 1 середньорічного працівника	Виробництво валової продукції (основних видів продукції) в поточних цінах на 100 грн оборотних засобів	Виробництво валової продукції в поточних цінах на 100 грн основних фондів
Співставлення з обсягом отриманого прибутку від реалізації	Обсяг отриманих прибутків від реалізації на одиницю земельної площі	Обсяг отриманих прибутків від реалізації на 1 середньорічного працівника	Обсяг отриманих прибутків від реалізації на 1 грн оборотних засобів	Обсяг отриманих прибутків від реалізації на 1 грн основних фондів
Основний критерій	Збільшення обсягу валової продукції	Підвищення продуктивності праці	Підвищення матеріаловіддачі (зниження матеріаломісткості)	Зростання фондівіддачі (зниження фондомісткості)

Примітка. *Систематизовано автором.

При оцінці використання трудових ресурсів основним критерієм є зростання продуктивності праці. При цьому використовуються наступні показники: виробництво валової продукції в натуральному і вартісному вираженні на 1 середньорічного працівника або витрати праці на виробництво продукції (трудомісткість). Додаткові показники - рівень зайнятості трудових ресурсів (відпрацьовано на 1 середньорічного працівника, люд.-днів за рік) і навантаження земельної площі на 1 середньорічного працівника (га сільськогосподарських угідь).

Окрім загальновідомих, на нашу думку, необхідно поглиблювати використання показників, що характеризують продуктивність праці. Підходи до останньої повинні доповнюватися крім розрахунків валової продукції, створенням доданої вартості одним працюючим.

Як відомо, додана вартість - це вартість, яка додається в процесі виробництва товарів до вартості сировини, матеріалів, палива на кожній стадії руху товарів від виробника до споживача [91]. Тобто

$$ДВ = В_p - В_{пс}, \quad (1.5)$$

де ДВ – додана вартість;

$В_p$ – виручка від реалізації товарів, робіт, послуг;

$В_{пс}$ – витрати на придбання сировини.

$$\text{Отже, } ДВ = ОП + П + А, \quad (1.6)$$

де ОП – оплата праці найманих працівників;

П – прибуток;

А – амортизація.

Звідси, для розрахунку показника продуктивності праці через додану вартість на одного працюючого пропонується використовувати таку формулу:

$$ПП = \frac{ОП+П+А}{К_n} \quad (1.7)$$

де ПП – продуктивність праці;

ОП – оплата праці найманих працівників;

П – прибуток;

А – амортизація;

K_n – кількість працівників

При визначенні окупності матеріальних ресурсів найбільш важливими показниками є: виробництво валової продукції на 100 грн матеріальних витрат (матеріаловіддача) та матеріальні витрати на 100 грн валової продукції (матеріаломісткість). Ці два рівноцінні показники можна вважати критеріями оцінки ефективності матеріальних ресурсів.

При оцінці використання основних фондів критерієм ефективності виступає збільшення фондівіддачі або зниження фондомісткості. Основні показники оцінки ефективності основних фондів – це валова продукція, чистий дохід, прибуток від реалізації продукції на 100 грн основних фондів.

Аналіз переконує, що основні виробничі ресурси сільського господарства за останні десятиліття мають тенденцію до зменшення, що негативно позначається на виробничому процесі. Так, відчутно скоротилися земельні ресурси. Зниження рівня інтенсифікації виробництва призвело до різкого спаду виробництва сільськогосподарської продукції. Зменшилася врожайність сільгоспкультур, основною причиною чого стало зниження врожайності окремих культур, недостатня кількість внесення мінеральних і органічних добрив [42, с. 27–31].

Крім того, ефективність використання земельних угідь пов'язана із споживанням пально-енергетичних ресурсів, обсяг яких значно зменшився, а також з негативними тенденціями у використанні трудових ресурсів, потенціал яких в останні роки в сільському господарстві скоротився. При недостатньому використанні енергетичних ресурсів продуктивність праці в

сільському господарстві за останні роки значно знизилася. Незважаючи на збільшення навантаження сільськогосподарських угідь на 1 середньорічного працівника, зайнятого у виробництві, рівень енергоозброєння зріс, а рівень зайнятості в основному виробництві знизився.

Важливу роль у відтворювальному процесі сільського господарства відіграють матеріальні ресурси (насіння, корми, добрива, пально-мастильні матеріали, паливо, електроенергія, запчастини, будівельні матеріали та ін.). Частка перелічених ресурсів у витратах виробництва становить 66–68%, причому в останні роки вона має тенденцію до зростання через підвищення цін придбання. Цей фактор зумовлює постійне підвищення собівартості продукції і зміни в показниках ефективності сільськогосподарського виробництва. Вирішальний вплив на зростання витрат виробництва чинять матеріальні ресурси промислового виробництва через високі темпи зростання їх собівартості порівняно із собівартістю матеріальних ресурсів власного виробництва. Унаслідок недостатнього застосування окремих видів ресурсів (мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин від шкідників і хвороб, електроенергії, запасних частин для техніки та обладнання і т.д.) порівняно з нормативними потребами окупність витрат знижується [151, с. 21–33.].

Через недостатнє застосування багатьох видів матеріальних ресурсів сповільнюється підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, не забезпечується зростання продуктивності праці й окупності здійснених витрат, що зумовлює порівняно низьку ефективність виробництва, а часто і збитковість.

Досвід окремих сільськогосподарських підприємств переконує, що підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів забезпечується в результаті раціонального й ощадливого їх витрачання: застосування ресурсозберігаючих технологій, щоб знизити питомі забезпечують зменшення питомої витрати пально-мастильних матеріалів,

насіння, добрив, електроенергії та інших ресурсів; використання матеріальних ресурсів на пріоритетних напрямках, щоб забезпечувати найвищу їх окупність; застосування матеріальних ресурсів в оптимальних співвідношеннях (пропорціях).

Комплексна оцінка ефективності господарської діяльності підприємства являє собою системне аналітичне дослідження, у процесі якого одержують узагальнюючу оцінку його ефективності, що є базою для порівняння з ефективністю діяльності інших підприємств.

У нормативно-правових актах і спеціальній економічній літературі не визначено єдиного методичного підходу до побудови системи показників, які б комплексно характеризували ефективність діяльності підприємства [70, с. 26–33].

Деякі автори пропонують здійснювати комплексну оцінку діяльності та перспектив розвитку на основі результатів аналізу стійкості економічного зростання підприємства. З цією метою можна використовувати запропонований західними вченими показник «коефіцієнт стійкості економічного зростання», який розраховується діленням суми капіталізованого прибутку на суму власного капіталу підприємства [122, с. 49–54]. Інші дослідники рекомендують проводити комплексну оцінку ефективності діяльності підприємства на основі п'ятифакторної моделі рентабельності активів [207].

На думку Е. І. Крилова, система аналітичних показників економічної ефективності формується такими інтегральними показниками: виробництво; трудові ресурси; матеріальні ресурси, витрати на амортизацію основних виробничих фондів [127].

З погляду А. І. Алексєєва, економічний потенціал організації необхідно оцінювати по його окремих складових – виробничій і фінансовій [19].

Для узагальненої оцінки ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва винограду доцільно

визначати їх інтегральний економічний рейтинг. Він розраховується з урахуванням основних економічних показників, які характеризують економічну ефективність, за такою формулою:

$$R = \sum Y_j f_j, \quad (1.8)$$

де R – узагальнений підсумковий рейтинг сільськогосподарського підприємства;

Y_j – значення результативного економічного показника;

f_j – вага результативного економічного показника.

Економічна ефективність виробництва винограду формується під впливом двох основних факторів: ціни реалізації отриманої продукції та вартості її виробництва. Закупівельна ціна формується на ринку під впливом обсягів попиту і пропозиції. Здебільшого сільськогосподарське підприємство не може вплинути на ціну. Проте собівартість продукції є результативним показником, що відображає особливості організації виробництва: технологію, систему машин та обладнання, оплату праці і т.д.

Як відомо, усі виробничі витрати поділяються на дві основні групи: змінні та постійні. До змінних відносять ті, що залежать від обсягів виробництва та змінюють свою величину і в повному обсязі відносяться на собівартість. Наприклад, вартість добрив, засобів захисту рослин, прямі витрати на оплату праці, вартість паливо-мастильних матеріалів і т.д. Постійні - це ті, які не змінюються залежно від обсягу виробництва і на собівартість переносяться частково. До них відносять плата за користування земельними ділянками, амортизація, загальновиробничі витрати на забезпечення функціонування підприємства (утримання офісу, заробітна плата керівного складу, комунальні витрати і т.д.).

Визначення постійних та змінних витрат на підприємстві є важливою передумовою для розрахунку маржинального доходу та точки безбитковості.

В ринковій економіці важливе місце відводиться визначенню маржинального доходу, який характеризує обсяг коштів, які залишаються для покриття постійних витрат та формування прибутку і розраховується таким чином:

$$GM = I - VC \quad (1.9)$$

де GM – маржинальний дохід;

I – виручка від реалізації продукції;

VC – змінні витрати на виробництво продукції.

Згідно теорією маржинальності можна визначити точку безбитковості. Безбитковість досягається, якщо прибуток дорівнює нулю. Тому формула набуде вигляду:

$$B = \sum (FC + VC) \quad (1.10)$$

де B – точка безбитковості;

FC – постійні витрати на виробництво продукції;

VC – змінні витрати на виробництво продукції.

Для одиниці продукції формула буде такою:

$$B = \frac{FC}{I - VC} \quad (1.11)$$

де B – точка безбитковості;

FC – змінні витрати на виробництво продукції;

I – виручка від реалізації продукції;

VC – змінні витрати на виробництво продукції.

В умовах поглиблення глобалізації та конкуренції на ринках доцільно розраховувати показники конкурентоспроможності підприємств виноградарської галузі. Відповідно до сучасних умов автори пропонують розраховувати індекс ринкової конкурентоспроможності продукції відповідно до теорії порівняльних конкурентних переваг [177, с. 7–11].

Цю теорію розвинув у XIX ст. Д. Рікардо на основі теорії абсолютних переваг А. Сміта. Однак розроблені теорії конкурентних переваг у XIX-XX ст. втратили свою актуальність і не придатні до застосування в сучасних економічних умовах [22].

У наукових дослідженнях ринкової конкурентоспроможності (глобальної (міждержавної), регіональної) слід виділяти розробки багатьох зарубіжних учених: Б. Баласса, М. Віассоне, Т. Мутсуна, М. Портера, Р. Хакмана та інших, а також різних міжнародних форумів та інститутів (Всесвітнього економічного форуму, Міжнародного інституту менеджменту і розвитку (Швейцарія), Європейської економічної комісії (ЄЕК)) [4, с. 56–59].

Відповідно до цього індексу, якщо значення показника більше 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги в торгівлі даним товаром, тобто конкурентоспроможна. Це означає, що обсяг експорту товару вищий, ніж очікувалося з урахуванням даних про його затребуваності в загальному обсязі експорту даного регіону [3, с. 42–46].

Альтернативними індексами конкурентних переваг є розроблені Т. Фольратом і Л. Скоттом показники відносних переваг у торгівлі (RTA), логарифм відносної переваги експорту (RXA), показник конкурентоспроможності (RC), індекс порівняльного проникнення імпорту (RMP) – дзеркальне відображення індексу RXA. Об'єднуючою

особливістю цих індексів є врахування не лише експорту, а й імпорту країни [134, с. 75-82].

Такі показники розраховуються за формулами:

$$RCA = RXA = \frac{X_{ij} / \sum_n X_{nj}}{\sum_k X_{ik} / \sum_n \sum_k X_{nk}}, \quad (1.12)$$

(за умови, що $n \neq i$, $k \neq j$, дане обмеження відрізняє цей індекс від RCA),

де X – експорт; i – країна; j – товар; n – сукупність країн; k – сукупність товарів. Значення індексу знаходиться в межах $[0; +\infty]$.

$$RCA = \frac{(X_{ij} - M_{ij})}{[T_{ik} (T_{jw} / T_{kw})]}, \quad (1.13)$$

де X – експорт; M – імпорт; i – країна; j – товар; n – сукупність країн; k – сукупність товарів W .

$$RMP = \frac{M_{ij} / \sum_n M_{nj}}{\sum_k M_{ik} / \sum_n \sum_k M_{nk}}, \quad (1.14)$$

за умови, що $n \neq i$, $k \neq j$

$$RTA = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (1.15)$$

Таким чином, комплексну оцінку ефективності господарської діяльності сільськогосподарського підприємства можна визначити за допомогою різних економічних показників. До підсумкових варто віднести інтегральні показники ефективності використання ресурсів та інтегральні показники ефективності діяльності, обчислені на основі часткових

показників. Отримана таким чином ефективність господарської діяльності є базою для порівняння з ефективністю діяльності інших підприємств. Комплексна оцінка ефективності господарської діяльності може провадитися на рівні не тільки підприємства, але й на рівні окремих структурних підрозділів. Вона дає змогу оцінити вплив внутрішніх чинників на результативність діяльності та фінансовий стан підприємства.

Висновки до розділу 1

У результаті проведених досліджень науково-теоретичних засад ефективного виробництва винограду сільськогосподарськими підприємствами в ринкових умовах можна зробити наступні висновки:

1. В сучасних умовах розвиток агробізнесу характеризується низкою тенденцій, які є наслідком зміни кон'юнктури ринку. Постійно зростаючий глобальний попит на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію стимулює вищу пропозицію товарів. Разом з тим, із зростанням вартості виробництва основних сільськогосподарських груп товарів (зернові, олійні і т.д.) знижується їх економічна ефективність. З іншого боку, із підвищенням рівня доходів споживачі переорієнтовуються на іншу продукцію, що зумовлює необхідність пошуку та розробки пропозицій щодо забезпечення розвитку аграрних підприємств та національної економіки в цілому.

2. Функціонування ринку винограду відбувається на загальних принципах, притаманних аграрному ринку, проте з проявом певних специфічних особливостей. До основних з них відносять високу вартість закладення нових насаджень, термін експлуатації виноградників, довгострокову оренду земельної ділянки, оцінку земельних ресурсів, поєднання вирощування технічних і столових сортів, сортимент винограду, технологію вирощування та догляду. Виноград належить до високомаржинальних культур з більшим валовим доходом з одиниці земельної площі порівняно з основними сільськогосподарськими

культурами. Проте вартість закладення насаджень теж набагато вища, що є основним стримуючим фактором розвитку виноградарства.

3. Важливим питанням забезпечення сталого розвитку виноградарства в корпоративному секторі економіки постає удосконалення системи заходів державного впливу з метою налагодження ефективних економічних відносин між учасниками виноградарського підкомплексу. При цьому особлива роль має відводитися системі контролю якості й безпечності виробленої сировини. Через недосконалість такої системи в Україні ринок винограду та продуктів його переробки заповнений фальсифікованою продукцією. Імпортуючи її, товаровиробники намагаються зменшити виробничі витрати, тим самим підвищуючи прибутковість. Проте від таких дій потерпає кінцевий споживач через зниження якості готової продукції, вітчизняний товаровиробник – внаслідок обмеження попиту на вироблену сировину, що призводить до негативних наслідків для сільськогосподарських підприємств та зниження їх інтересу до вирощування винограду.

4. Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції характеризується низкою натуральних і відносних показників. Система загальновідомих показників, що використовуються для оцінки виробничої діяльності конкретного товаровиробника, досить детально та різнобічно розкриває особливості його розвитку. В сучасних умовах ведення агробізнесу необхідно належну увагу приділяти аналізу продуктивності використання ресурсної бази, зокрема робочої сили. З цією метою пропонується у процесі визначення економічної ефективності ведення галузі виноградарства залучати для цілей аналізу не тільки показники виробництва продукції на одного працюючого, але і створення доданої вартості одним працюючим у галузі виноградарства.

5. Забезпечення ефективного розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та виноградарства зокрема повинно базуватися на поєднанні інтересів товаровиробника, споживача і держави з

урахуванням економічної, соціальної й екологічної ефективності. У сучасних умовах ведення агробізнесу основним питанням його розвитку є не отримання вигід тими чи іншими учасниками досліджуваного підкомплексу, а забезпечення системи взаємовигідних економічних відносин. Тому для здійснення оцінки ефективності діяльності виноградарських підприємств необхідно використовувати інтегральні показники, що відображають рівень поєднання цих інтересів.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ

2.1. Виробничі ресурси сільськогосподарських підприємств та їх використання

Сільське господарство є дуже важливою галуззю, від результатів діяльності якої великою мірою залежить сталий розвиток країни, продовольча безпека, добробут громадян та територіальних громад. Воно має цілий ряд функцій та забезпечує виконання системи завдань на макро- та макрорівнях. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, тільки за 9 місяців 2015 р. аграрному сектору вдалося забезпечити обсяг експорту продукції на рівні 10,4 млрд дол. США, що становить 37% валютних надходжень від експорту всіх товарів і виводить галузь на лідируючі позиції у загальнодержавному рейтингу. При цьому тут формується 14% загального обсягу ВВП [154]. У 2016 р. така тенденція знову виявила свій вплив і за повідомленнями представників Всеукраїнської аграрної ради у період з січня по жовтень 2016 р. наша держава експортувала сільськогосподарської продукції на суму 11,8 млрд дол. США або 40,7 % від загальнонаціонального експорту [147].

Це є незаперечним твердженням зростання ролі аграрної сфери в загальнодержавній структурі. Однак збільшення узагальнених даних не можна вважати підставою для того, щоб охарактеризувати ситуацію в сільськогосподарській галузі як позитивну. Здебільшого це забезпечується за рахунок зростання обсягів експорту зернових та олійних культур, тобто розширення сировинної складової, що не можна назвати позитивною тенденцією.

Окрім забезпечення розвитку конвенційного землеробства в сучасних умовах необхідно приділяти більшу увагу нетрадиційним сферам діяльності та виробництва. Хоча виноградарство не можна беззаперечно вважати нішовою галуззю. В Україні воно позиціонується як традиційним, особливо для південних її областей та Закарпаття. Однак розвитку виноградарства приділялася не належна увага, що спричинило низку негативних явищ. Площі під виноградниками скорочуються, урожайність відчутно нижча, ніж у розвинених країнах, виноградні насадження не оновлюються, застосовуються застарілі технології виробництва, що в цілому сприятливо впливає на економічну ситуацію в галузі та зменшує рівень її конкурентоспроможності.

До переліку основних причин нестабільної ситуації в галузі виноградарства цього можна віднести великі капіталовкладення на одиницю земельної площі, високі затрати праці, застарілі технології виробництва винограду та продуктів його переробки, низький рівень механізації виробничих процесів і т.ін. Проте, як переконує показує світовий досвід, вітчизняна галузь виноградарства має значний потенціал для сталого розвитку та виходу на світові ринки.

Для забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарським підприємствам необхідно вирішити питання належного ресурсного забезпечення. При цьому особлива роль відводиться земельним ресурсам, оскільки земля в аграрній сфері виступає засобом виробництва, предметом праці та базисом розташування об'єктів для забезпечення виробничо-господарської діяльності. Запорукою дохідного ведення виробництва є такі чинники, як вибір відповідних за якістю земель для вирощування винограду та правильно визначене місце розташування виробництва.

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2017 р. у сільськогосподарських підприємств, господарств населення та інших категорій землекористувачів знаходилося понад 60,3 тис. га земельної площі (табл. 2.1). З них сільськогосподарські угіддя займали

майже 43 млн га, в тому числі 2,3 млн га під садами та виноградниками, або 5,5% у структурі сільськогосподарських угідь.

Таблиця 2.1

Розподіл сільськогосподарських угідь за землекористувачами на 1 січня 2017 р., тис. га*¹

Показник	Загальна земельна площа	Усі сільськогосподарські угіддя	З них сади і виноградники	Частка садів та виноградників у структурі с.-г. угідь, %
Усього земель	60354,9	42726,4	2344,6	5,5
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	37747,6	36453,3	920,6	2,5
землі сільськогосподарських підприємств	21450,8	20746,9	202,1	1,0
землі громадян	16296,8	15706,4	718,5	4,6
Землі користувачів інших категорій	22607,3	6273,1	1424	22,7

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Розподіл земельних площ під садами та виноградниками між користувачами свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства та громадяни не виявляють зацікавленості розвивати виробництво винограду та плодово-ягідної продукції. Так, сукупно вони використовували 37,7 млн га, або 62,5% від загальної земельної площі, з них майже 36,5 млн га – сільськогосподарські угіддя. Садами і виноградниками у цій категорії землекористувачів було зайнято 920,6 тис. га, або 39,3% від загальної

площі під такими насадженнями, що становить 2,5% у структурі сільгоспугідь.

Варто зазначити, що населення приділяє значно більше уваги садівництву та виноградарству, ніж сільськогосподарські підприємства, на які у 2017 р. припадало 20,7 млн га сільськогосподарських угідь, а громадяни використовували 17,7 млн га, або 48,6 і 36,8% відповідно від загального обсягу сільськогосподарських угідь. Під садами і виноградниками у сільськогосподарських підприємствах було зайнято 202,1 тис. га, або 8,6% від загальної площі під цими насадженнями, а у громадян – 718,5 тис. га, або 30,6% відповідно. Тобто приватний сектор приділяє значно більше уваги виробництву продукції садівництва та виноградарства, ніж сільськогосподарські підприємства.

Землекористувачі інших категорій мали 1424 тис. га під садами та виноградниками, або 60,7% від загального обсягу площ під такими насадженнями. При цьому на них припадало лише 14,7% сільськогосподарських угідь від загальної кількості.

Тобто розвитку виноградарства та садівництва приділяють значно менше уваги саме сільськогосподарські підприємства. Серед основних причин можна назвати значні капіталовкладення у ведення галузі, труднощі в застосуванні автоматизованих технологій, невисока якість отриманої продукції, необхідність її сертифікації тощо.

Важливе значення в забезпеченні ефективного розвитку виноградарства має наявність достатньої чисельності працівників відповідної кваліфікації. Останніми роками простежується тенденція до відтоку робітничих кадрів з аграрної сфери для ведення інших видів економічної діяльності та виїзду за кордон. Так, чисельність зайнятого населення протягом 2012–2017 рр. зменшилася від 20,354 до 16,156 млн осіб, або майже на 4,2 млн осіб, або на 20,6% (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка зайнятого населення та найманих працівників, тис. осіб*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Чисельність зайнятого населення за усіма видами економічної діяльності	20354,3	20404,1	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	79,4
Чисельність зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві	3496,0	3577,5	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	81,8
Частка зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві у загальній структурі, %	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6	17,7	х
Кількість найманих працівників за видами економічної діяльності	7577,6	7285,6	6193,0	5778,1	5713,9	5674,2	74,9
Кількість найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах	623,9	582,2	530,9	502,7	515,0	497,8	79,8
Частка найманих працівників сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послугах у загальній структурі, %	8,2	8,0	8,6	8,7	9,0	8,8	х

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

У сільському, лісовому та рибному господарстві має прояв схожа тенденція: чисельність зайнятого населення скоротилася до 2,86 млн осіб, або на 18,2% за досліджуваний період.

У 2017 р. чисельність найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах становила 497,8 тис. осіб, що на 126,1 тис. осіб, або на 20,2%, менше, ніж у 2012 р. Аналогічна ситуація склалася в цілому за всіма видами економічної діяльності, але темпи зменшення чисельності найманих працівників у сільському господарстві нижчі, ніж по державі. У результаті частка найманих працівників сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послугах у загальній структурі протягом 2012-2017 рр. збільшилася з від 8,2 до 8,8%.

Однією з найважливіших причин відтоку працівників та нестачі кваліфікованих працівників у сільській місцевості є низька оплата праці. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві була нижчою, ніж у середньому по країні – від 33,0% у 2012 р. до 18,9% у 2017 р. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності, грн*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
По Україні	3026	3265	3480	4195	5183	7104	234,8
сільське, лісове та рибне господарство	2086	2340	2556	3309	4195	6057	290,4
у т.ч. сільське господарство	2026	2270	2476	3140	3916	5761	284,4
Оплата праці у сільському господарстві до загальнодержавного рівня, %	67,0	69,5	71,2	74,8	75,6	81,1	х

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Слід відмітити тенденцію до підвищення її рівня у досліджуваній галузі. Так, протягом 2012–2017 рр. вона зросла на 184,4% порівняно з 134,8% у середньому по Україні. У результаті рівень оплати праці в сільському господарстві порівняно із загальнодержавним підвищився з 67 до 81,1%.

Незважаючи на низький рівень оплати праці та відтік кадрів з сільського господарства, продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах зростає. Так, у 2013 р. на одного зайнятого у галузі працівника було вироблено продукції на 201,2 тис. грн., а у 2017 р. – на 74,3 тис. грн більше, або на 34,9% (рис. 2.1). У рослинництві простежується схожа тенденція – зростання на 58,6 грн, або 29,0%.

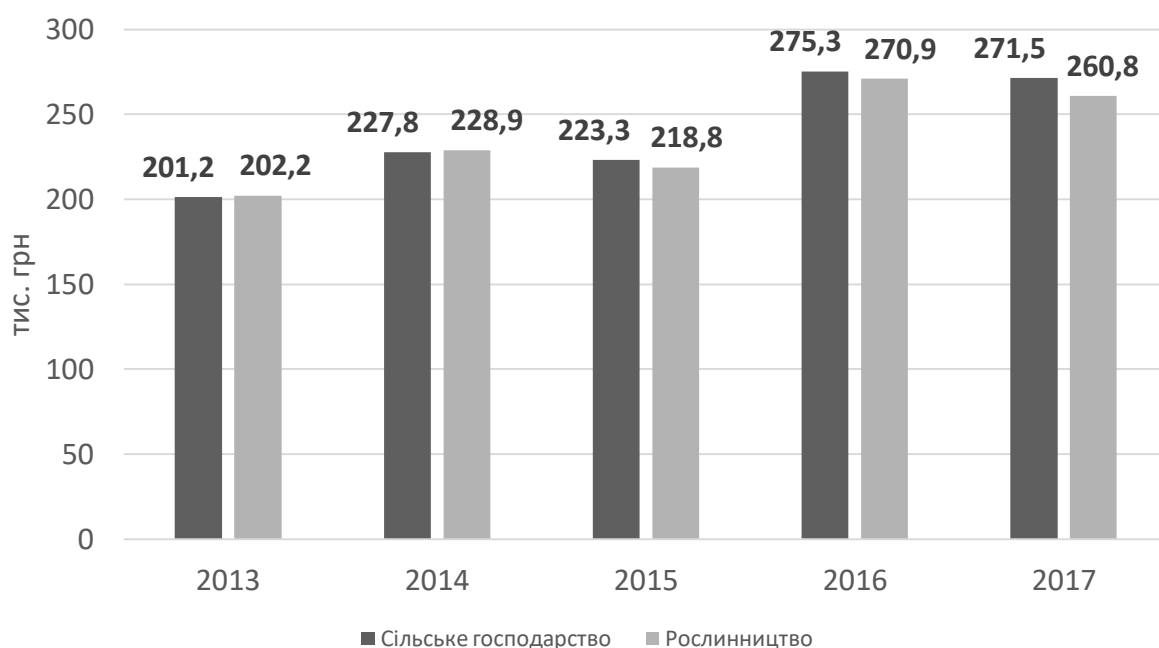

Рис. 2.1. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, у постійних цінах 2010 р., тис. грн*¹

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані за 2014-2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Результати дослідження свідчать, що продуктивність праці зростає у розрахунку на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві і виноградарстві, що підтверджують дані табл.2.4. На нашу думку, однією з вагомих причин ситуації, що склалася можна вважати висока працевзатратність виноградної галузі, складність автоматизації та механізації виробничих процесів і, як наслідок, використання значного обсягу ручної праці, що негативно позначається на рівні продуктивності. Тому для забезпечення ефективного розвитку підприємств, що займаються виноградарством, необхідно інтенсифікувати виробництво шляхом застосування продуктивніших, районованих сортів, якісних та сертифікованих саджанці, удосконалювати системи удобрення та захисту виноградних насаджень, раціонально використовувати водні ресурси для зрошення.

Таблиця 2.4

**Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах
основних виноградарських областей, у постійних цінах 2010 року,**

тис. грн*¹

Регіон/ область	Сільське господарство				У тому числі рослинництво			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Україна	227,8	223,3	275,3	271,5	228,9	218,8	270,9	260,8
Закарпатська	75,1	103,4	137,3	127,6	61,9	89,2	137,1	123,1
Запорізька	145,1	172,0	215,7	217,1	147,8	175,5	217,2	215,9
Миколаївська	175,3	192,0	239,9	216,5	179,2	200,0	247,3	219,9
Одеська	164,9	160,2	222,7	226,1	174,5	167,7	232,4	233,1
Херсонська	204,3	240,6	258,6	255,8	175,8	216,1	249,6	245,7

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Необхідність інтенсифікації виробництва чітко усвідомлюють сільськогосподарські підприємства, що проявляється у зростанні вартості необоротних активів (табл. 2.5). Так, досліджуваний показник протягом 2012–2017 рр. у сільському, лісовому та рибному господарстві підвищився на 167,7%, а в середньому по Україні він зріс лише на 75,2%, тобто чітко прослідковується позитивна тенденція. Необоротні активи в галузі оновлюються та збільшуються кількісно, що підтверджується зростанням їх вартості.

Таблиця 2.5

Вартість необоротних активів за видами економічної діяльності (без урахування банків), станом на кінець року; млрд грн*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
По Україні	2456,0	2639,8	2717,6	3960,1	4212,8	4303,3	175,2
Сільське, лісове та рибне господарство	101,8	117,9	123	171,1	218,6	272,5	267,7
Частка сільського, лісового та риб- ного господарства у загальнодержав- ній структурі, %	4,1	4,5	4,5	4,3	5,2	6,3	x

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Незважаючи на наявні труднощі й певні негативні тенденції сільське господарство залишається економічно привабливою галуззю. Про інтерес до її розвитку свідчить зростання обсягів капітальних інвестицій (табл. 2.6). Так, по Україні обсяг капітальних інвестицій підвищився на

52,7%, а в сільському господарстві більш як утричі. У результаті частка сільського господарства в загальній структурі капітальних інвестицій зросла більш як удвічі.

Таблиця 2.6

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, у фактичних цінах, млн грн*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Усього	293692	267728	219420	273116	359216	448462	152,7
Сільське, лісове та рибне господарство	19411	19059	18796	30155	50484	64243	331,0
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	19086	18640	18388	29310	49660	63401	332,2
Частка сільського, лісового та рибного господарства у загальнодержавній структурі, %	6,6	7,1	8,6	11,0	14,1	14,3	x
у т.ч. частка сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг, %	6,5	7,0	8,4	10,7	13,9	14,1	x

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Сільськогосподарські підприємства приділяють значну увагу інтенсифікації виробництва й забезпеченню його подальшого розвитку. Проте ситуація у рослинництві та тваринництві відчутно різна: обсяг

виробництва рослинницької продукції зростає, а тваринницької – зменшується.

Протягом 2013–2017 р. виробництво продукції сільського господарства зменшилося на 3,7 млрд грн, або на 1,5%, хоча у рослинництві обсяг виробництва продукції збільшився на 3,6 млрд грн, або на 2%. Разом із тим по плодово-ягідній продукції та винограду він зменшився. Так, у 2013 р. вартість такої продукції становила 9092,8 млн грн, а у 2016 р. – 7745,0 млн грн, що на 14,8% менше (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Продукція сільського господарства за видами в усіх категоріях господарств у постійних цінах 2010 року, млн грн*

Показник	Роки					2017 р. до
	2013 р.	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2013 р., %
Продукція сільського господарства	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	98,5
продукція рослинництва	175895,2	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6	102,0
культури плодові та ягідні, виноград	9092,8	7721,1	8027,4	7489,4	7745,0	85,2

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Із зростанням вартості виробленої продукції слід відмітити позитивну тенденцію збільшення валової доданої продукції в аграрній сфері. Так, якщо по країні валова додана вартість зросла на 60,1% протягом 2012–2017 рр., то в сільському господарстві – майже в 2,5 рази (табл. 2.8). На нашу думку, це можна вважати позитивною тенденцією,

оскільки зростання вартості валової доданої продукції свідчить про поступовий перехід від виробництва сировини до виробництва готової продукції, що значно впливає на економічну ефективність й підвищує інтерес товаровиробників до такого виду діяльності.

Таблиця 2.8

Валова додана вартість за видами економічної діяльності у фактичних цінах, млн грн*

Показник	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Валова додана вартість (основні ціни)	1262157	1336364	1382719	1689387	2023228	2520104	160,1
Сільське, лісове та рибне господарство	113245	132354	161145	239806	279701	305194	244,8
Частка сільського, лісового та рибного господарства у загальнодержавній структурі, %	9,0	9,9	11,7	14,2	13,7	12,1	x

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Певні позитивні зрушення у сфері виробництва сільськогосподарської продукції підтверджуються кінцевими результатами діяльності аграрних підприємств. Так, у 2017 р. підприємства України отримали майже 237,0 млрд грн до оподаткування (табл.2.9). В аграрному секторі економіки фінансові результати до оподаткування склали 69,3 млрд грн. Частка підприємств, що отримали прибутки, по Україні зросла з 64,5% у 2012 р. до 72,8% у 2017 р. У сільському, лісовому та рибному господарстві цей показник був порівняно вищим і також показав тенденцію до зростання – з 78,3% у 2012 р. до 86,2% у 2017 р. На нашу

думку, це свідчить про більш стабільну ситуацію в агропродовольчому комплексі України порівняно з іншими секторами економіки.

Таблиця 2.9

Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності (без урахування банків), млрд грн*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Фінансові результати до оподаткування	75,7	11,3	-564,4	-348,5	69,9	237,0	313,1
Частка підприємств, що отримали прибуток	64,5	65,9	66,3	73,7	73,4	72,8	x
Сільське, лісове та рибне господарство	27,0	15,1	21,7	103,1	91,1	69,3	256,7
Частка підприємств, що отримали прибуток	78,3	79,9	84,2	88,5	87,8	86,2	x

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Отже, незважаючи на певні виклики та загрози, які постають перед аграрним сектором економіки, слід відзначити певні тенденції його стабілізації та нарощування потенціалу. Збільшуються обсяги виробництва, підвищується продуктивність, зростає його роль у структурі національної економіки. Більш повне та глибоке використання наявних чинників розвитку дозволить забезпечити необхідні умови для подальшого розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства.

2.2. Організаційно-економічні умови розвитку виробництва та переробки винограду

Розвиток виробництва будь-якого виду продукції залежить від впливу багатьох факторів. В умовах ринкової економіки він забезпечується за рахунок оптимізації обсягів попиту, пропозиції та встановлення такого рівня цін, який би задовольняв кінцевого споживача (щоб продукція була доступною для нього) та товаровиробника (щоб він мав змогу забезпечити виробництво з собівартістю нижчою, ніж пропонована ринкова ціна на його продукцію). Саме від балансу цих факторів залежить ринкова ситуація та конкурентоспроможність галузі.

Пропозиція формується за рахунок виробництва, перехідних залишків та обсягів імпорту. Тобто товаровиробник значною мірою впливає на ситуацію на ринку. Від його виробничих можливостей, забезпеченості необхідними ресурсами, гнучкості та стійкості залежить обсяг виробництва. Тому для ефективного розвитку значну увагу необхідно приділяти саме конкретному товаровиробникові тієї чи іншої продукції.

Для ефективного виробництва продукції виноградарства сільськогосподарські підприємства повинні вести свою діяльність у належних організаційних та економічних умовах. До організаційних умов у виноградарстві можна віднести такі: форма власності підприємства, форма господарювання, виробничий потенціал, спеціалізація, коопераційні відносини, інтеграція з переробними підприємствами, система організації та управління виробництва, кадрове забезпечення, державна підтримка. Економічними умовами слід розглядати систему виробництва, ресурсне забезпечення, маркетингову політику, податкову та фінансово-кредитну системи.

Схематично організаційно-економічні умови ефективного розвитку виробництва винограду відображено на рис. 2.2.

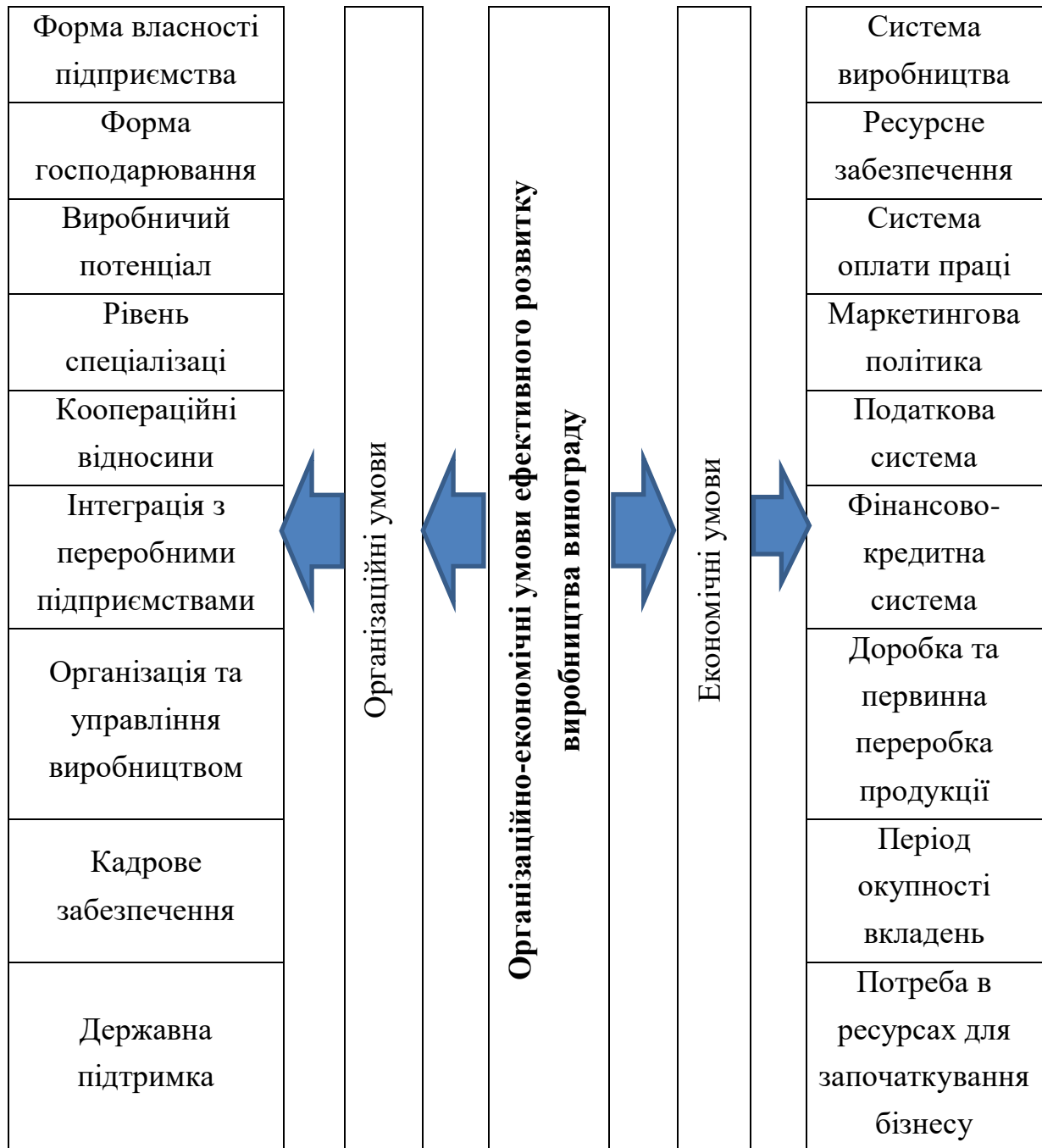

Рис. 2.2. Організаційно-економічні умови ефективного розвитку виробництва винограду*

Примітка. *Складено автором

Однією з найважливіших умов ефективного виробництва у сільському господарстві є земля. Її наявність, форма власності чи користування, місце розташування, оцінка, ґрунтові показники і т.д.

значною мірою впливають на результати господарювання. Тому, базовою основою розвитку виробництва є вирішення земельного питання.

Однією з найважливіших умов ефективного виробництва у сільському господарстві є земля. Її наявність, форма власності чи користування, місце розташування, оцінка, ґрунтові показники і т.д. значною мірою впливають на результати господарювання. Тому, базовою основою розвитку виробництва є вирішення земельного питання.

Динаміку земельних площ під виноградниками в Україні та їх структуру наведено у табл.2.10.

Таблиця 2.10

Загальна земельна площа під виноградниками в Україні, тис. га*

Показники	Рік						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Господарства усіх категорій	77,6	75,1	48,7	45,4	45,1	43,5	56,1
Сільськогосподарські підприємства	64,2	61,6	35,7	32,3	32,2	30,6	47,7
Частка с.-г. підприємств у структурі земельних площ під виноградниками, %	82,7	82,0	73,3	71,1	71,4	70,3	X
у тому числі фермерські господарства	4,9	4,7	4,6	3,6	4,3	2,8	57,1
частка фермерських господарств у структурі земельних площ під виноградниками, %	6,3	6,3	9,4	7,9	9,5	6,4	X
Господарства населення	13,4	13,5	13,0	13,1	12,9	12,9	96,3
Частка господарств населення у структурі земельних площ під виноградниками, %	17,3	18,0	26,7	28,9	28,6	29,7	X

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

За даними табл. 2.10, протягом 2012–2017 рр. площа виноградників у всіх категоріях господарств в Україні зменшилася з 77,6 до 43,5 тис. га, або на 43,9%. Основною причиною цього стало неможливість врахування виноградників у АР Крим та частини зони АТО. Зважаючи на ці обставини, все ж простежується загальна тенденція до зменшення площ під виноградниками. Так, у 2012 р. Вона становила 77,6 тис. га, а у 2013 р. – 75,1 тис. га, тобто лише за рік площа під виноградниками зменшилася на 2,5 тис. га, або на 3,2%. Протягом 2013–2017 рр. спостерігається схожа тенденція – зменшення від 50,9 до 43,5 тис. га, або на 7,4 тис. га, що становить 14,5%. Тобто, в Україні зменшується земельна площа, зайнята виноградними насадженнями.

Така тенденція типова для усіх категорій господарств, але в певних категоріях суб'єктів господарювання вона дещо відрізняється. Так, площа виноградників у сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період зменшилася на 33,6 тис. га, або більш, як удвічі. Ці товаровиробники зазнали найбільших втрат від анексії АР Крим. Адже у 2013 р. в сільськогосподарських підприємствах України налічувалося 61,6 тис. га, а наступного року вже 35,7 тис. га, що на 23,9 тис. га, або на 38,8% менше. Отже, значна частина земель цих підприємств країни під виноградниками знаходилася саме в АР Крим.

Як свідчать дослідження, тенденція щодо зменшення площ під виноградниками спостерігалася до захоплення частини території України і після. Так, у 2012 р., за даними статистичних спостережень сільгосппідприємства мали 64,2 тис. га виноградників, а у 2013 р. – 61,6 тис. га, або на 2,8 тис. га менше (на 4,2%). Протягом 2013–2016 рр. ця тенденція не змінила свого тренду: зменшення від 35,7 до 30,6 тис. га або на 5,1 тис. га чи на 17,1%. Тобто, сільськогосподарські підприємства не виявляють інтересу до наросування площ під виноградними насадженнями, чим пояснюється до зменшення їхньої частки у структурі земельних площ під виноградниками з 82,7% у 2012 р. до 70,3% у 2017 р.

Господарствам населення хоча і притаманна тенденція до зменшення площ під виноградниками, але її темпи суттєво різняться. Так, зменшення тут відбулося лише на 0,5 тис. га, або на 3,7%, протягом 2012–2017 рр., а через анексію Криму – лише на 300 га. Це доводить те, що населення приділяє більше уваги розвитку виноградарству, ніж сільськогосподарські підприємства. Як наслідок, частка населення у структурі земельних площ під виноградниками зросла з 17,3% у 2012 р. до 29,7% у 2017 р., або на 71,7%.

Таблиця 2.11

**Групування сільськогосподарських підприємств за площею
виноградників у розрахунку на 1 господарство,
в середньому за 2015–2017 роки***

Показники	Групи за площею винограду, га							По Україні ¹
	до 50	51-100	101-150	151-200	201-300	301-500	більше 500	
Кількість господарств у групі	31	9	15	14	15	12	13	109
Середній розмір господарства, га с.-г. угідь	1646	2507	1733	2132	1548	2054	1775	1838
Площа виноградників, що припадає на 1 господарство, га	22	79	122	169	237	395	767	219

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

За даними табл. 2.11, що відображає результати групування сільськогосподарських підприємств за площею виноградників у розрахунку на одне господарство в середньому за 2015–2017 рр., в Україні налічувалося 109 господарств, що мали виноградні насадження, причому в 40 господарствах було до 100 га виноградників, 44 – від 101 до 300 га і 25 –

понад 301 га. Найбільш чисельною була група господарств, які мали до 50 га виноградників – 31 господарство.

У галузі виноградарства чітко простежується вплив площі виноградників на 1 господарство на урожайність культури по областях України. Так, у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях площа виноградників у розрахунку на 1 господарство коливалася в середньому від 209 до 328 га (табл. 2.12). Відповідно урожайність у досліджуваних регіонах була значно вищою порівняно з іншими областями.

Таблиця 2.12

Вплив площі виноградників у розрахунку на 1 господарство на урожайність по областях України, в середньому за 2015–2017 р.*

Показники	Закарпатська	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Інші області	По Україні ¹
Кількість господарств у групі	7	13	73	11	5	109
Середній розмір господарства, га с.-г. угідь	670	2322	1870	1464	2567	1838
Площа виноградників, що припадає на 1 господарство, га	136	328	209	303	5	219
Урожайність, ц/га	40,6	121,7	77,1	86,7	21,0	84,9

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Відомо, що із збільшенням рівня концентрації зростають показники результативності господарювання, що й підтвердили наші дослідження. Так, у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях площа виноградників у розрахунку на одне господарство коливалася в

середньому від 209 до 328 га і рентабельність виробництва винограду значно перевищувала цей показник порівняно з іншими областями – 166,6, 37,4 і 142,2% відповідно (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Вплив площі виноградників у господарстві на рентабельність його виробництва по областях України, в середньому за 2015–2017 р.*

Показники	Закарпатська	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Інші області	По Україні ¹
Кількість господарств у групі	7	13	73	11	5	109
Площа виноградників, що припадає на 1 господарство, га	136	328	209	303	5	219
Частка виноградників у загальній площі господарства, %	20,3	14,1	11,2	20,7	0,2	11,9
Рентабельність винограду, %	3,5	166,6	37,4	142,2	2,4	74,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Окрім розміру земельних площ на обсяг валового виробництва впливає урожайність, яка визначальною мірою характеризує рівень інтенсифікації галузі.

Протягом 2012–2017 рр. урожайність винограду в господарствах усіх категорій зросла на 32,1 ц/га – з 67,2 до 99,3 ц/га або на 47,85% (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Урожайність винограду по категоріях виробників в Україні, ц/га*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Господарства усіх категорій	67,2	85,8	98,6	92,3	88,4	99,3	147,8
Сільськогосподарські підприємства	53,2	70,9	76,4	70,7	73,3	84,0	157,9
Частка с.-г. підприємств у загальному рівні урожайності винограду, %	79,2	82,6	77,5	76,6	82,9	84,6	X
у тому числі фермерські господарства	37,6	48,4	44,3	49,2	32,2	51,0	135,6
частка фермерських господарств у загальному рівні урожайності винограду, %	56,0	56,4	44,9	53,3	36,4	51,4	X
Господарства населення	127	148	154,2	142,4	124,4	134,0	105,5
Частка господарств населення у загальному рівні урожайності винограду, %	189,0	172,5	156,4	154,3	140,7	134,9	X

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

Незважаючи на це, протягом 2013–2017 рр. простежується дещо інша тенденція порівняно з 2012–2013 рр. Так, з 2012 по 2013 р. урожайність зросла від 67,2 до 98,6 ц/га, або майже на 50%. Протягом 2013–2016 рр.

відмічається спадна тенденція – до 88,4 ц/га. У 2017 р. досліджуваний показник зріс до 99,3 ц/га, перевищивши при цьому навіть рівень 2014 року.

На наше переконання, одна з причин таких змін полягає в тому, що виноградарство є досить капіталоемною галуззю, тобто потребує значних вкладень. Починаючи з 2014 р. відбувалося підвищення цін, знецінення національної валюти та проявів інших негативних факторів, що несприятливо вплинули на можливості товаровиробників забезпечувати потребу в коштах для виконання виробничої програми. Внаслідок цього підприємства зменшили обсяги використання виробничих ресурсів, що негативно позначилося на рівні урожайності винограду. Проте в 2017 р. за сприятливих умов, що склалися, урожайність культури підвищилася.

У сільськогосподарських підприємствах нами помічено схожі тенденції: зростання урожайності протягом 2012–2013 рр., зниження в 2013–2016 рр. і знову підвищення у 2017 р. У цілому врожайність за досліджуваний період зросла з 53,2 у 2012 р. до 84,0 ц/га у 2017 р., або на 57,9%.

Дослідження доводять, що урожайність винограду в сільськогосподарських підприємствах значно нижча порівняно з усіма категоріями господарств. Так, за досліджуваний період вона коливалася в межах 76,6–84,0% (за виключенням 2016 р., коли цей показник у сільськогосподарських підприємствах склав 58,7% від загальнодержавного рівня).

Протягом 2012–2017 рр. урожайність винограду в усіх категоріях господарств підвищилася. Унаслідок зростання досліджуваного показника і в сільськогосподарських підприємствах, їх частка у загальному рівні урожайності збільшилася до 84,6%.

За результатами дослідження нами було проведено групування сільськогосподарських підприємств за урожайністю винограду. Встановлено, що 109 підприємств в середньому за 2015–2017 рр. одержали

в середньому на 1 господарство 18 563 ц винограду (табл. 2.15). При цьому середня урожайність становила 84,9 ц/га.

Аналіз даних табл. 2.15 свідчить, що 39 господарств, або 35,8% від загальної кількості, мали урожайність винограду в середньому 11,8 ц/га. У цій групі середній обсяг виробництва на 1 господарство становив 1207 ц. До групи з найвищою урожайністю (понад 150 ц/га) належить 8 господарств, у яких середній обсяг виробництва винограду становив 91 827 ц на одне господарство. Тобто вони забезпечили виробництво 704 616 ц винограду.

Таблиця 2.15

Групування сільськогосподарських підприємств за урожайністю винограду, в середньому за 2015–2017 рр.*

Показники	Групи за урожайністю винограду, ц/га							По Україні ¹
	до 25	25,1-50	50,1-75	75,1-100	100,1-125	125,1-150	більше 150	
Кількість господарств у групі	39	24	9	17	8	4	8	109
Площа виноградників, що припадає на 1 господарство, га	102	121	368	314	422	164	533	219
Виробництво винограду в середньому на 1 господарство, ц	1207	4102	22688	26996	48580	22856	91827	18563
Урожайність, ц/га	11,8	33,8	61,7	86,1	115,0	139,4	172,2	84,9

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

За даними табл. 2.16 видно, що із збільшенням урожайності винограду зростає його рентабельність. Так, із підвищенням середньої урожайності від 11,8 до 172,2 ц/га рентабельність стрімко зростає. Якщо підприємства першої групи з урожайністю до 25 ц/га отримали середню збитковість виробництва винограду на рівні 14,5%, то господарства, що могли забезпечити урожайність понад 150 ц/га, отримали 312,73 тис. грн у середньому, а рентабельність при цьому досягла 165,9%.

Схожа тенденція спостерігається по областях України. Так, підприємства Миколаївської області забезпечили урожайність у середньому 121,7 ц/га й відповідно досягли її найвищої рентабельності (166,6%) (табл. 2.17). В інших областях урожайність становила 21,0 ц/га і, відповідно, рентабельність була найнижчою – 2,4%.

Таблиця 2.16

Вплив урожайності винограду на рентабельність його виробництва, в середньому за 2015–2017 рр.*

Показники	Групи за урожайністю винограду, ц/га							По Україні ¹
	до 25	25,1-50	50,1-75,0	75,1-100	100,1-125	125,1-150	більше 150	
Кількість господарств у групі	39	24	9	17	8	4	8	109
Урожайність, ц/га	11,8	33,8	61,7	86,1	115,0	139,4	172,2	84,9
Отримано прибутку (+), збитку (-) усього, тис. грн	-123,96	50,62	261,94	140,47	531,94	140,03	312,73	269,33
Рентабельність винограду, %	-14,5	7,5	40,2	35,6	165,6	49,4	165,9	74,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 2.17

Вплив урожайності винограду на рентабельність його виробництва по областях України, в середньому за 2015– 2017 рр.*

Показники	Закарпатська	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Інші області	По Україні ¹
Кількість господарств у групі	7	13	73	11	5	109
Урожайність, ц/га	40,6	121,7	77,1	86,7	21,0	84,9
Рентабельність винограду, %	3,5	166,6	37,4	142,2	2,4	74,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Одним з узагальнювальних показників розвитку виноградарства в Україні є обсяг виробництва винограду. За даними Державної служби статистики, в Україні протягом 2012–2017 рр. цей показник зменшився з 456 до 409,6 тис. т, або на 10,2% (табл. 2.18). Звичайно, надзвичайно негативну роль у цьому відіграла окупація АР Крим. Разом із тим протягом 2014–2016 рр. переважала також спадна тенденція – з 435,6 до 377,8 тис. т. Ситуація змінилася лише у 2017 р., коли обсяг виробництва даної культури зріс на 31,8 тис. т, або на 8,4% порівняно з попереднім роком.

У сільськогосподарських підприємствах тенденція до зменшення обсягу виробництва набуває дедалі вищих темпів. Так, протягом 2012–2017 рр. досліджуваний показник зменшився на 24,5% – з 292,9 до 240,1 тис. т, відповідно частка сільськогосподарських товаровиробників зменшилася з 64,2% у 2012 р. до 58,6% у 2017 р.

Таблиця 2.18

Обсяги виробництва винограду в Україні, тис. т*

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Господарства усіх категорій	456	575,4	435,6	386,3	377,8	409,6	89,8
Сільськогосподарські підприємства	292,9	384,2	241	206,2	221,0	240,1	82,0
Частка с.-г. підприємств у структурі виробництва винограду, %	64,2	66,8	55,3	53,4	58,5	58,6	X
у тому числі фермерські господарства	15,7	19,9	17	15,5	13,1	13,3	84,7
частка фермерських господарств у структурі виробництва винограду, %	3,4	3,5	3,9	4,0	3,5	3,2	X
Господарства населення	163,1	191,2	194,6	180,1	156,8	169,5	103,9
Частка господарств населення у структурі виробництва винограду, %	35,8	33,2	44,7	46,6	41,5	41,4	X

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

У фермерських господарствах простежується схожа тенденція, але темпи зменшення обсягів виробництва винограду дещо нижчі, ніж у сільськогосподарських підприємствах – на 16,6% за 2012–2017 рр.

Обсяг виробництва винограду в господарствах населення збільшився на 6,4 тис. т, або на 3,9%, за аналізований період, що сприяло підвищенню частки господарств населення у структурі виробництва винограду з 35,8% у 2012 р. до 41,4% у 2017 р.

За результатами групування (табл. 2. 19) сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва винограду 109 підприємств з середньою площею 219 га на одне підприємство у 2016 р. виробили 2023,3 тис. ц винограду. При цьому середній обсяг виробництва на одне господарство становив 18 563 ц. Найбільш чисельною була група до 5000 ц, до якої увійшли 57 господарств, що виробили 74,9 тис. ц винограду, або лише 3,7% від загального обсягу.

Таблиця 2.19

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва винограду, в середньому за 2015–2017 рр.*

Показники	Групи за обсягом виробництва винограду, ц							У середньому по Україні ¹
	до 1000	1001-5000	5001-10000	10001-25000	25001-50000	50001-100000	більше 10000	
Кількість господарств у групі	29	28	12	17	9	10	4	109
Середній розмір господарства, га с.-г. угідь	1772	1841	2598	1475	1724	1654	2279	1838
Площа винограду, що припадає на 1 господарство, га	41	110	209	200	462	543	1023	219
Виробництво винограду, ц	10119	64803	78226	293452	327325	613341	636069	2023335
Частка групи у виробництві, %	0,5	3,2	3,9	14,5	16,2	30,3	31,4	100,0
Виробництво винограду в середньому на 1 господарство, ц	349	2314	6519	17262	36369	61334	159017	18563

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 2.20

Вплив обсягу виробництва винограду на рентабельність його виробництва, в середньому за 2015–2017 роки*

Показники	Групи за обсягом виробництва винограду, ц							По Україні ¹
	до 1000	1001-5000	5001-10000	10001-25000	25001-50000	50001-100000	більше 100000	
Кількість господарств у групі	29	28	12	17	9	10	4	109
Виробництво винограду, ц	10119	64803	78226	293452	327325	613341	636069	2023335
Виробництво винограду в середньому на 1 господарство, ц	349	2314	6519	17262	36369	61334	159017	18563
Ціна 1 ц, грн	703,83	699,29	687,24	546,26	633,70	532,52	731,34	630,37
Отримано прибутку (+), збитку (-) усього, тис. грн	15,94	1,36	27,10	197,73	140,28	213,31	490,76	269,33
Рентабельність винограду, %	2,3	0,2	4,1	56,7	28,4	66,8	204,0	74,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

За даними табл. 2.20 встановлено, що зі збільшенням обсягу виробництва винограду від 5001 ц до понад 100 000 ц рентабельність підвищується з 4,1% до 204,0%. Тобто підтверджується висновок про те, що із зростанням концентрації виробництва підвищується

результативність виробничо-господарської діяльності підприємства і не тільки вирощування винограду.

За результатами проведених досліджень виявлено, що беззаперечним лідером у загальній структурі виробництва винограду в Україні в середньому за 2015–2017 рр. була Одеська область (табл. 2.21). У цьому регіону було отримано 1176 тис. ц винограду від 73 підприємств. Частка регіону в загальнодержавному виробництві становила 58,1%, незважаючи на те, що в середньому на 1 господарство припадало 16 113 ц, що в 1,6–2,5 рази менше, ніж у Миколаївській та Херсонській областях відповідно.

Таблиця 2.21

Групування сільськогосподарських підприємств за виробництвом винограду в областях України, в середньому за 2015–2017 рр.*

Показники	Закарпатська	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Інші області	По Україні ¹
Кількість господарств у групі	7	13	73	11	5	109
Виробництво усього, тис. ц	38,6	518,9	1176,2	289,1	0,5	2023,3
Частка у виробництві, %	1,9	25,6	58,1	14,3	0,03	100,0
Виробництво винограду в середньому на 1 господарство, ц	5511	39914	16113	26284	105	18563

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 2.22

Динаміка обсягів переробки винограду на виноматеріали, т*

Показник	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Перероблено винограду по сортах, усього	329629,7	420395,7	—	138147,5	253856,3	270850,2	82,2
з них			—				
Аліготе	47493,2	57787,1	—	23902,3	21853,4	26216,9	55,2
Бастардо магарацький	8100,4	6883,2	—	5239,7	5818,1	8008,8	98,9
Каберне Совіньйон	37092,2	36858,0	—	17883,3	35464,2	24980,8	67,3
Мерло	8895,3	11703,2	—	6153,5	13563,7	11599,3	130,4
Мускат (білий, рожевий, Оттонель і т.ін.)	26076,0	31845,5	—	11417,1	17121,6	17881,8	68,6
Одеський чорний	5119,6	6549,2	—	3546,6	5213,7	6393,3	124,9
Піно (білий, чорний, сірий)	9074,6	14478,2	—	7040,7	13529,7	13281,0	146,4
Рислінг (рейнський, італійський)	13281,2	23363,7	—	11621,0	11176,2	12764,9	96,1
Ркацтелі	30830,1	37171,6	—	9934,9	11547,2	13638,9	44,2
Сапераві (північний)	7310,0	7522,1	—	5376,7	10518,1	9414,4	128,8
Совіньйон (білий, зелений)	18186,7	22534,0	—	10416,0	10529,1	11733,9	64,5
Сухоліманський	3259,9	3127,4	—		3353,3	2748,0	84,3
Трамінер рожевий	2874,4	4755,5	—	3276,0	3738,1	3513,2	122,2
Фетяска (Леанка)	4778,2	6637,8	—	2062,2	3023,9	2699,6	56,5
Шардоне	30683,0	50898,8	—	20277,5	28287,8	26264,0	85,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України.

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

За даними табл. 2.22 у 2017 р. на виноматеріали було перероблено 270,9 тис. т винограду, що на 17,8% менше, ніж у 2012 р. Незважаючи на таку тенденцію, особливо слід відмітити зростаючий тренд протягом 2015–2017 рр. За цей період відбулося майже дворазове збільшення обсягу переробки винограду, але з проявом неоднозначної ситуації стосовно сортів. Так, обсяги переробки сортів винограду Аліготе, Ркацелі, Фетяска (Леанка) зменшилися за досліджуваний період майже вдвічі. Привертає увагу збільшення обсягів переробки винограду таких сортів, як Мерло (на 30,4%), Одеський чорний (24,9%), Піно (білий, чорний, сірий) (46,4%), Сапераві (північний) (28,8%) і Трамінер рожевий (на 22,2%). Спираючись на ці дані можна зробити висновки, що дані сорти користуються попитом на ринку і, як наслідок, товаровиробники приділяють дедалі більше уваги їх вирощуванню.

Таблиця 2.23

Обсяг виробництва виноматеріалів, тис. дал*

Рік	Всього	У тому числі			
		шампанські та ігристі	коньячні	для випуску вин та закладки на витримку	
				столові	кріплені
2012	23048,3	5637,4	2474,1	11286,3	3421,9
2013	28268,5	8027,3	5672,6	11033,4	3068,7
2014 ¹	-	-	-	-	-
2015 ¹	14103,6	4407,2	3277,5	4889,1	1282,9
2016 ¹	16637,4	5086,6	2126,6	8428,6	698,5
2017 ¹	18721,3	4978,2	3985,4	8654,5	842,5
2017 р. до 2012 р., %	81,2	88,3	161,1	76,7	24,6

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

За даними табл. 2.23 обсяг виробництва виноматеріалів в Україні протягом 2012–2017 рр. зменшився на 18,8%, проте у 2015–2017 рр. простежується тенденція до зростання обсягів виробництва виноматеріалів за винятком кріплених вин.

Протягом 2012–2017 рр. в Україні виробництво ігристих вин зменшилося на 11,7%, столових – на 23,3%, а кріплених – на 75,4%. Разом з тим виробництво столових вин протягом 2015–2017 рр. зросло на 61,1%. Тобто спостерігається зростання попиту на столові вина, на що реагують виробники та переробники підвищенням пропозиції на ринку.

За даними останніх трьох років чітко простежується тенденція до збільшення обсягу виробництва саме столових вин – з 4889,1 тис. дал у 2015 р. до 8654,5 тис. дал у 2017 р., тобто майже вдвічі. На нашу думку, таке збільшення характеризує зміни у попиті на ринку і підвищення культури споживання вина.

З-поміж важливих організаційно-економічних умов, що характеризують рівень розвитку ринку винограду, слід назвати динаміку зовнішньоекономічних операцій – експорту та імпорту, позитивні дані якої свідчать про можливість виробників винограду задовольнити наявний попит.

Упродовж 2012–2017 рр. обсяг експорту винограду збільшився з 56,8 т до 104,6 т (табл. 2.24). У цілому тенденція характеризується зростаючим трендом, але обсяг експорту незначний – 104,6 т винограду у 2017 р. Основною причиною цього є той факт, що вітчизняний виноград має низьку конкурентоспроможність на зовнішніх ринках і користується попитом на нього невисокий.

Підтвердженням цього є зменшення виручки від реалізації (майже на 30%) при зростанні обсягів цієї операції. В основному це відбулося внаслідок зниження ціни, що підтверджує попередні висновки про низьку конкурентоспроможність вітчизняної виноградарської продукції.

Таблиця 2.24

Динаміка експорту винограду з України*

Показники	Роки					
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Загальний обсяг реалізації винограду, т**	56,76	142,11	60,04	64,80	26,35	104,56
свіжого***	19,55	106,52	36,22	18,89	2,43	81,89
сушеного****	37,21	35,60	23,82	45,91	23,92	22,67
Валова вартість експорту винограду, тис. дол. США	169,6	249,3	125,0	136,9	62,5	105,3
свіжого***	24,1	133,2	41,7	15,1	7,7	49,9
сушеного****	145,4	116,1	83,3	121,8	54,8	55,3
Середня ціна реалізації винограду, дол. США/т	2987	1754	2083	2113	2372	1007
свіжого***	1234	1250	1153	800	3169	610
сушеного****	3909	3262	3496	2653	2291	2441

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

**Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806000000.

***Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806100000.

****Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806200000.

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Обсяг експорту свіжого винограду протягом 2012–2017 рр. збільшився майже в 4 рази – з 19,6 до 81,9 тис. т. Проте виручка зросла тільки вдвічі – з 24,1 до 49,9 тис. дол. США. Важливою причиною такого стану стало дворазове зниження ціни продажу продукції.

Крім свіжого, українські товаровиробники експортували й сушений виноград. Аналіз продажу даного виду продукції підтверджує наявність

спадних тенденцій. Так, обсяг реалізації зменшився з 37,2 т у 2012 р. до 22,7 т у 2017 р. З урахуванням зниження ціни з 3909 до 2441 дол. США/т, сума виторгу виручка зменшилася на 62%, особливо відчутно у 2016–2017 рр., коли обсяг продажу та виручка зменшилися майже вдвічі порівняно з 2015 р.

Таблиця 2.25

Структура експорту винограду з України, 2017 р.*

Показник	Обсяг, кг	Вартість, тис. дол. США	Ціна, дол. США/т
Виноград свіжий та сушений			
Всього	104557,0	105,3	1006,7
у т. ч.			
Білорусь	79865,0	43,1	539,6
Молдова	15114,0	38,5	2544,6
Нідерланди	4875,0	9,3	1911,9
Виноград свіжий столовий			
Всього	81890,0	49,9	609,8
у т. ч.			
Білорусь	79865,0	43,1	539,6
Виноград сушений			
Всього	22668,00	55,3	2440,60
у т. ч.			
Молдова	15114,0	38,5	2544,57
Нідерланди	4871,0	9,3	1910,45

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

За даними табл. 2.25 основними країнами-експортерами вітчизняної виноградарської продукції у 2017 р. були Білорусь, Молдова та Нідерланди. Варто наголосити, що на Білорусь припадало 86,4% від усього реалізованого свіжого столового винограду, яку слід розглядати як основного покупця цього виду продукції. Інші країни не виявляють значної зацікавленості купувати свіжий столовий виноград в Україні.

Схожі тенденції спостерігаються на ринку сушеного винограду. В загальній структурі 69,6 % його експорту припадає на Молдову. Однак зростає зацікавленість з боку інших країн-покупців. Так, у 2017 р. 16,8% виручки від експорту сушеного винограду припадало на Нідерланди, що теж підтверджує прояв такої тенденції. Основною причиною цього тренду пропонована ціна.

Результати дослідження експорту винограду Україною чітко вказують про те, що підвищення якості продукції та її безпечності слід розглядати вкрай важливим напрямом розвитку виноградарства в нашій державі. Поки що вітчизняний виноград має низьку конкурентоспроможність на світовому ринку. Отже, вирішенню цієї проблеми необхідно приділяти поглиблену увагу на всіх рівнях.

На формування пропозиції на ринку значною мірою впливає обсяг імпорту. Цей показник відображає певною мірою насиченість ринку та рівень задоволення наявного попиту.

За даними табл. 2.26 протягом 2012–2017 рр. обсяг імпорту винограду за групою 806000000 зменшився з 63109,5 до 47039,8 тис. т, або майже на третину. При цьому на нього знизилася й закупівельна ціна також зменшилася – з 1529 до 730 дол. США/т, або більш, ніж удвічі. Як наслідок, це призвело до зменшення вартості імпортованого винограду з 96,5 до 34,4 млн дол. США, або майже на 2/3.

У загальній структурі імпорту основна частина припадає на виноград свіжий, якого імпортовано у 2017 р. 32,8 тис. т на загальну суму 20,9 млн дол. США за ціною 637 дол./т. Слід відмітити, що обсяг закупівлі свіжого винограду за досліджуваний період зменшився майже на 25%, а вартість – майже на 65,3%. Найбільш вагомою причиною слід вважати більш ніж дворазове зниження ціни закупівлі.

Схожа тенденція склалася з імпортом сушеного винограду, обсяг якого зменшився на 25,7%, а вартість завезеного з-за кордону сушеного винограду знизилася з 36,3 у 2012 р. до 13,5 млн дол. США у 2017 р.

Таблиця 2.26

Динаміка імпорту винограду в Україні *

Показники	Роки					
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Загальний обсяг реалізації винограду, тис. т**	63,1	54,0	39,3	23,8	44,4	47,0
у т. ч.						
свіжого***	43,9	33,8	24,1	12,5	30,5	32,8
сушеного****	19,2	20,2	15,1	11,2	13,9	14,3
Валова вартість експорту винограду, млн дол. США	96,5	91,2	57,5	26,3	34,0	34,4
у т. ч.						
свіжого***	60,2	48,8	28,6	10,4	19,0	20,9
сушеного****	36,3	42,4	28,9	16,0	15,1	13,5
Середня ціна реалізації винограду, дол. США/т	1529	1687	1465	1109	766	730
у т. ч.						
свіжого***	1371	1442	1185	828	621	637
сушеного****	1890	2097	1912	1422	1085	945

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

** Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806000000.

*** Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806100000.

**** Код групи товарів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій 806200000.

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

За даними табл. 2.27, у 2017 р. Україна імпортувала близько 47 тис. т винограду на суму майже 34,4 млн дол. США. Основними імпортерами були Туреччина, Іран та Індія, при цьому з Туреччини в Україну завезено в основному свіжий столовий виноград, сушений – з Ірану. Слід також

відмітити, що на Туреччину припадало 80,1% від усього закупленого свіжого винограду. Незважаючи на те, що його вартість була порівняно вищою, ніж у Молдові, українські споживачі віддавали перевагу саме турецькому. Вищу конкурентоздатність турецького винограду можна пояснити кращою його якістю.

Таблиця 2.27

Структура імпорту винограду в Україні, 2017 р.*

Показник	Обсяг, кг	Вартість, тис. дол. США	Ціна, дол. США/т
Виноград свіжий та сушений			
Всього	47039765	34359	730
у т. ч.			
Туреччина	28296200	17602	622
Іран	8766276	7719	881
Індія	2337180	2550	1091
Виноград свіжий столовий			
Всього	32765450	20864	637
у т. ч.			
Туреччина	27745731	16703	602
Молдова	2985308	1355	454
Виноград сушений			
Всього	14274036	13494	945
у т. ч.			
Іран	8750242	7706	881
Індія	2168500	2391	1103
Узбекистан	2651153	2129	803

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

Значний обсяг імпорту винограду та продукції з нього свідчить про незадоволений попит на внутрішньому ринку. Україна імпортувала майже 32,8 тис. т свіжого і 14,3 тис. т сушеного винограду. Тобто це обсяг, який вітчизняні товаровиробники не можуть задовольнити в сучасних умовах. Стимулювання розвитку вітчизняного виноградарства лише для

зменшення залежності від поставок з інших країн дозволить збільшити площі виноградних насаджень майже на 4,4 тис. га при середній урожайності 75 ц/га. Це дасть змогу замінити імпортований столовий виноград на вітчизняний, а з урахуванням сушеного винограду зростання площ виноградних насаджень додатково становити може майже 7,6 тис. га. Тобто імпортозаміщення лише столового винограду може створити передумови для збільшення площ під виноградниками майже на 12 тис. га, або більш, як 37,3% площ винограду в сільськогосподарських підприємствах України та 26,65% в усіх категоріях господарств.

У цьому обсязі є частка винограду, який не може бути вирощений в Україні, але переважною мірою його можуть вирощувати українські товаровиробники і запропонувати на ринку. При цьому необхідно, щоб продукція відповідала належним стандартам якості та безпеки продуктів харчування. В умовах обмеженої купівельної спроможності важливу роль відіграє можливість придбати готову продукцію, тобто рівень цін повинен відповідати доходам споживачів. За результатами проведених досліджень встановлено, що обсяг додаткових грошових ресурсів, які можуть отримати вітчизняні виробники винограду становить близько 34,3 млн дол. США з дотриманням належних умов забезпечення якісної готової продукції.

В результаті проведених досліджень були визначені індекси конкурентних переваг (показник відносних переваг у торгівлі – RTA, показник конкурентоспроможності – RCA, індекс порівняльного проникнення імпорту – RMP) сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням винограду (табл. 2.28).

Як зазначалося вітчизняні підприємства, які займаються виноградарством, мають низьку конкурентоспроможність. Значною мірою це пояснюється низькою якістю отриманої продукції та підтверджується незначними обсягами експорту винограду – як свіжого, так і сушеного.

Таблиця 2.28

**Динаміка показників конкурентних переваг
сільськогосподарських підприємств – виробників винограду***

Показник	2010 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹
RCA	0,003	0,003	0,001	0,002	0,001
RTA	-2,553	-2,119	-1,842	-1,333	-1,356
RMP	2,556	2,122	1,844	1,334	1,357

Примітка. *Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

**Без врахування АР Крим та частини Донецької та Луганської областей, що перебувають в зоні АТО

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Для вирішення даних проблем слід удосконалювати технології вирощування винограду та організацію виробництва. Окрім модернізації виробничих процесів, особливу увагу необхідно приділяти сортовому складу. Для закладення виноградних насаджень рекомендовано використовувати районовані сорти винограду, які у вітчизняних умовах можуть забезпечувати високу врожайність та якість вирощеної продукції.

З іншого боку, неодмінною умовою має бути удосконалення маркетингу вітчизняної продукції. Для просування вітчизняного винограду на ринок доцільно провести детальну сегментацію та чітко визначити потенційного покупця. Адже український виноград хоча й поступається деяким закордонним сортам на ринку за якісними параметрами, проте його ціна порівняно нижча.

Як відомо, важливим елементом забезпечення дохідності бізнесу є не стільки належне ведення виробництва, а й уміння продати свій товар. Саме у процесі обігу формується економічний результат, що є основним стимулом підприємницької діяльності. Основними напрямками досягнення

цих цілей можуть бути органічне виробництво, створення власного бренду, виробництво ексклюзивної продукції, використання побічної продукції та зменшення кількості відходів тощо.

Подальший розвиток виноградарства потребує відповідної підтримки з боку держави. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України відновлено державну підтримку розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства, що здійснюється за бюджетною програмою 2801350 “Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними”.

Визначений державою механізм передбачає надання підтримки суб'єктам господарювання, які займаються виноградарством, садівництвом та хмелярством, незалежно від їхньої організаційно-правової форми та форми власності. Фінансування здійснюється шляхом компенсації витрат звітного року на створення насаджень та їх зрошення в межах затверджених нормативів витрат на 1 гектар [53]. Крім того, згаданий механізм передбачає компенсацію витрат у межах встановлених нормативів, понесених на будівництво холодильних місткостей із регульованим газовим середовищем, камер швидкого заморожування плодів і ягід, водонакопичувальних басейнів та на придбання згідно із встановленим переліком спеціалізованих механізмів та техніки для забезпечення технологічного циклу вирощування багаторічних насаджень.

Обсяг фінансування державної програми на 2019 р. згідно з прийнятим бюджетом заплановано у сумі 400 млн грн. За результатами попереднього відбору претендентів на підтримку за даною державною програмою схвалено 9 підприємств, що займаються виноградарством.

Отже, незважаючи на деякі негативні тенденції, можна стверджувати, що Україна має достатньо значний потенціал для розвитку виробництва та переробки винограду виноградарства. Вирішення наявних на ринку проблем можливе при поєднанні інтересів і зусиль товаровиробників, переробників, збутових організацій та кінцевих

споживачів. Результати дослідження переконують, що з урівноваженням попиту і пропозиції будуть забезпечені необхідні умови для подальшого сталого розвитку галузі виноградарства.

2.3. Економічна ефективність виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах

Ефективність як вкрай важливий економічний показник характеризує результативність виробничого та збутового процесів, визначається системою індикаторів та може проявлятися в різних формах залежно від завдання дослідження. Вона формується у залежності від виробничого потенціалу підприємства та рівня його використання, обсягу ресурсів та їх оптимального поєднання у технологічному процесі, системи організації виробництва та управління, кваліфікації кадрів, продуктивності їх праці та мотивації до роботи, фінансово-кредитної політики підприємства й низки інших факторів.

Прийнято виділяти економічну, соціальну, екологічну та технологічну ефективність. Між цими її видами існує постійний динамічний взаємозв'язок. Так, технологічна ефективність розкриває технологічну складову виробничого процесу. Отже, для підвищення її рівня необхідно вкладати додаткові кошти на запровадження нових технологій, модернізацію й удосконалення, автоматизацію та механізацію. На початковому етапі це призводить до певного зниження фінансово-економічних показників діяльності підприємства. Але такі вкладення забезпечують зниження собівартості одиниці продукції, підвищення її якості, зменшують затрати часу на її виробництво тощо, результатом чого є підвищення економічної ефективності. Схожа ситуація простежується стосовно соціальної ефективності. Якщо підприємство збільшує обсяги відрахувань на соціальні заходи, підвищення кваліфікації кадрів, на соціальне забезпечення й соціальну інфраструктуру, підвищує рівень оплати праці, то в короткостроковому періоді підприємство дещо зменшує

показники своєї виробничо-господарської діяльності. Але в середньо- та довгостроковому тренді воно досягає певних переваг і в кінцевому результаті підвищує рівень прибутковості, оскільки підвищується рівень конкуренції за місце роботи. Працівники вимушені підвищувати продуктивність праці, більш ощадливо ставитися до майна підприємства та його експлуатації, якісніше виконувати технологічні операції, посадові обов'язки, приділяти більше уваги відносинам з контрагентами підприємства. У цілому це забезпечує підвищення результатів діяльності.

Отже, з метою досягнення сталого розвитку підприємству необхідно дбати про встановлення оптимального балансу між різними видами ефективності, що дасть змогу сформувати підґрунтя для практичної реалізації необхідних умов підвищення конкурентоспроможності на ринку.

В ринковій економіці економічна ефективність формується у сфері обігу. Беззаперечно, що вміння реалізовувати вироблену продукцію забезпечує формування прибутків. Коли пропозиція задовольнятиме сформований попит, споживач буде купувати товар. На етапі обміну товару на гроші формується ефективність. Покупця не цікавить собівартість продукції, для нього важливо за якою ціною продавець згоден продати йому вироблену продукцію. Обсяг витрат на виробництво та реалізацію є проблемою продавця. Якщо останній не спроможний запропонувати продукцію за ціною, що склалася на ринку (тобто собівартість реалізованої продукції вища, ніж її ціна), то він не витримає конкуренції й на певному етапі збанкрутує.

Ефективне функціонування ринку винограду базується на оптимальному співвідношенні попиту і пропозиції. Попит формується під впливом обсягів споживання та обсягів експорту, а пропозиція – обсягів виробництва й імпорту. Якщо на попит сільськогосподарські підприємства не мають прямого впливу, то пропозиція залежить саме від товаровиробників. Скільки продукції вони виробляють, якої якості, якою є їх цінова політика – все залежить визначальною мірою від товаровиробників.

Важливими елементами формування пропозиції винограду на ринку є обсяг та ціна його реалізації. За даними Державної служби статистики України, ці два показники протягом 2011–2013 рр. показали тенденцію до підвищення (рис. 2.3). Обсяг продажу винограду збільшився від 147,8 тис. т у 2001 р. до 260,1 тис. т у 2013 р. або на 112,3 тис. т (на 76,0%). Ціна реалізації характеризується також висхідною тенденцією. У 2013 р. виноград у середньому реалізовували по 3729,8 грн/т, що на 3048 грн, або в 5,5 рази більше ніж у 2001 р. Тобто помічено майже пряму залежність між цими показниками. Із зростанням рівня закупівельних цін збільшуються обсяги виробництва та продажу продукції.

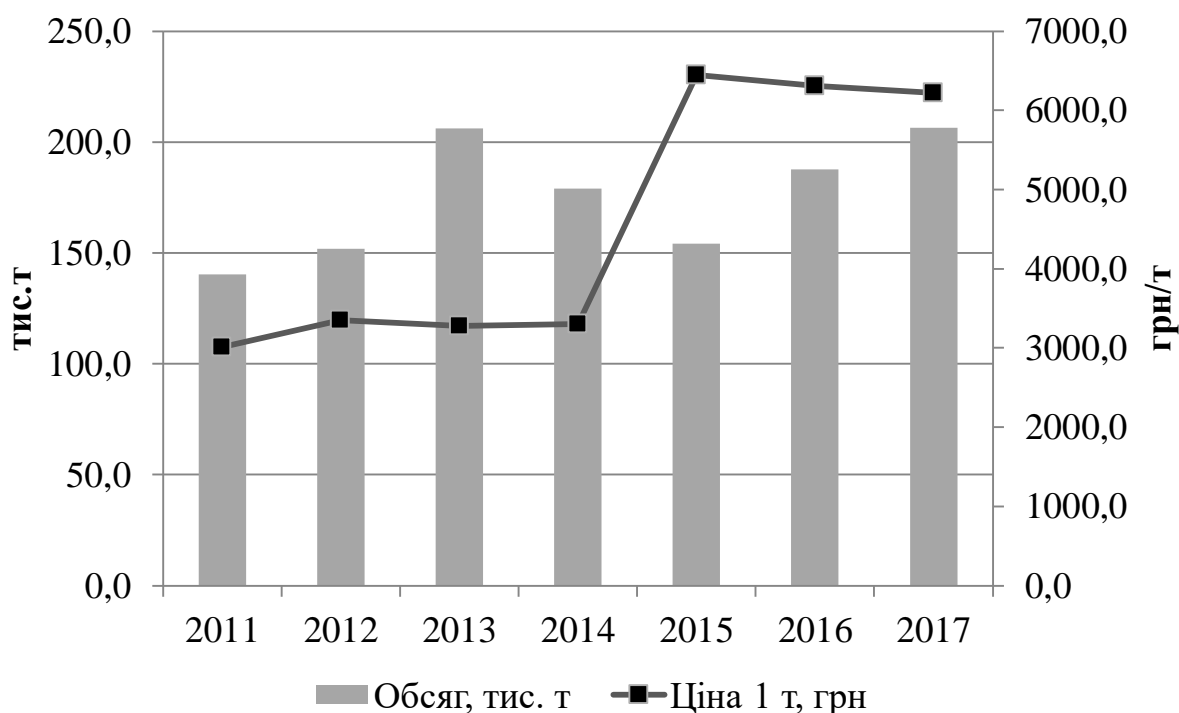

Рис. 2.3. Динаміка реалізації винограду сільськогосподарськими підприємствами України^{1*}

¹ 2014-2017 рр. - дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

Досліджувані показники мають однакові тенденції щодо зростання, проте його темпи різні. Так, за досліджуваний період, ціна реалізації зросла в 5,5 рази, а обсяги реалізації збільшилися лише в 1,8 рази, або були майже втричі меншими. Це свідчить про те, що ціна не визначальним фактором збільшення пропозиції, отже тут можуть виявляти вплив ще деякі важливі чинники, що її обмежують. На нашу думку, до них можна віднести значний обсяг капіталовкладень для початку й розширення ведення такого виду підприємницької діяльності, високі затрати праці і т.д.

Такі висновки підтверджуються результатами проведеного дослідження обсягу та ціни реалізації винограду сільськогосподарськими підприємствами України за 2011–2017 рр. У 2017 р. було продано 206,5 тис. т винограду, що на 66,1 тис. т, або 47,1 %, більше, ніж у 2011 р. Ціна реалізації підвищилася від 3011,8 грн/т у 2011 р. до 6219,5 грн. т у 2017 р., або на 3207,7 грн (106,5%). При цьому зростання/зниження ціни не завжди призводило до таких самих змін у обсягах продажу.

У 2013 р. ціна продажу винограду сільськогосподарськими підприємствами дещо знизилася, а обсяг реалізації зріс майже на 30% порівняно з попереднім роком. У 2014 р. відмічається певне зростання цін, а обсяги продажу при цьому зменшилися. Протягом 2015–2017 рр. ціна реалізації дещо знизилася, при цьому обсяг продажу підвищився майже на третину. Тобто тут чітко виявив себе вплив інших факторів формування пропозиції на ринку.

На нашу думку, до таких важливих факторів слід віднести значні обсяги капітальних вкладень для започаткування виробництва винограду, а також період вступу насаджень в плодоношення. Адже виробник не спроможний оперативно відреагувати на зростання ціни на ринку через низку об'єктивних технологічних факторів.

Іншим важливим чинником формування пропозиції винограду на ринку є структура його продажу сільськогосподарськими підприємствами. Тут, на нашу думку, слід виділити певні позитивні тенденції. Так, частка реалізації винограду переробним підприємствам у 2015 р. досягла 52,7%, що 8,9% більше порівняно з 2011 р. (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Структура реалізації винограду різними каналами продажу*

Показник	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р. ¹		2015 р. ¹		2016 р. ¹		2017 р. ¹	
	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %	Обсяг, т	Частка каналу продажу, %
Усього	187816	100,0	192167	100,0	260070	100,0	179093,9	100,0	154226,5	100,0	156842,0	100	179433,6	100
у т.ч. переробним підприємствам	82334	43,8	74660	38,9	131760	50,7	97664,5	54,5	81204,1	52,7	83287	53,1	96718	53,9
населенню в рахунок оплати праці	65	0,0	9	0,0	11	0,0	13,9	0,0	24,7	0,0	-	-	-	-
пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	10	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
на ринку, через власні магазини, ларки, палатки	13858	7,4	12352	6,4	12034	4,6	1287	0,7	460,3	0,3	1255	0,8	1874	1,1
за іншими напрямками	91549	48,7	105146	54,7	116265	44,7	80128,5	44,7	72537,4	47,0	72300	46,1	80841,6	45

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Структуру обсягів реалізації винограду сільськогосподарськими підприємствами в областях України у 2017 р. наведено на рис. 2.4.

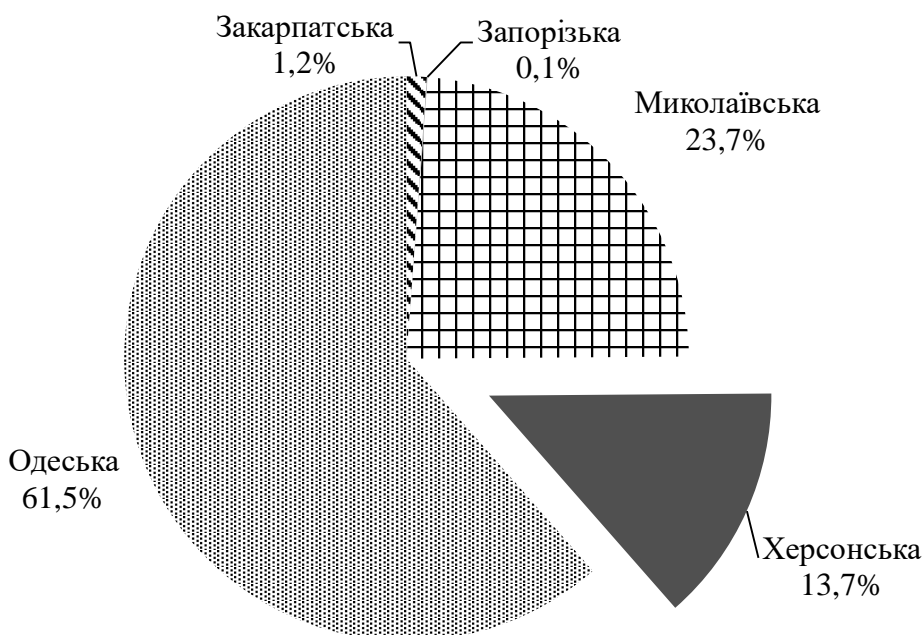

Рис. 2.4. Структура обсягів реалізації винограду сільськогосподарськими підприємствами в областях України, 2017 р.

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

У загальнооекономічному рейтингу реалізації винограду сільськогосподарськими підприємствами в Україні чільне місце займає Херсонщина. У 2017 р. в Україні було реалізовано 179,4 тис. т винограду цією категорією виробників. З цього обсягу на Херсонщину припадало 13,7%, або 24,5 тис. т винограду. Тобто область впевнено посідає третє місце за досліджуваним показником у країні. Варто зазначити, що протягом 2016–2017 рр. обсяг реалізації винограду підприємствами регіону збільшився на 30,2%. За темпами приросту обсягів реалізації за згадані два роки Херсонська область поступається лише Миколаївській і посідає друге місце в загальнодержавному рейтингу. Отже, підприємства досліджуваного регіону є важливими учасниками процесу формування пропозиції на ринку винограду.

Ціни за каналами продажу винограду сільськогосподарськими підприємствами протягом 2011–2017 рр. зросли на 74,2% (табл. 2.30). При цьому переробні підприємства збільшили їх на 3577,2 грн/т – з 3407,3 грн/т у 2011 р. до 6984,5 грн/т у 2017 р., або майже удвічі. Тобто переробні підприємства зацікавлені у збільшенні обсягів закупівлі сировини і через підвищення закупівельних цін стимулюють товаровиробників продавати вирощену продукцію саме переробним підприємствам. Найменші темпи зростання ціни за досліджуваний період зафіксовано по каналу реалізації населенню в рахунок оплати праці – на 22,5%.

Таблиця 2.30

Середні ціни реалізації винограду за різними каналами продажу, грн/т*

Показник	Роки							2017 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Усього	3571,1	3963,2	3729,8	3303,9	6450,3	6307,0	6219,5	174,2
у т.ч. переробним підприємствам	3407,3	3859,1	3872,9	3519	7253,2	7001,0	6984,5	205,0
населенню в рахунок оплати праці	2040	1811,1	1290,9	1808,6	2300,5	2400,1	2498,1	122,5
пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	2710	-	-	-	-	-	-	-
на ринку, через власні магазини, ларки, палатки	4315	4777,4	3690,9	4333,1	8449,6	8293,7	8247,1	191,1
за іншими напрямами	3607,1	3941,7	3571,8	3025,5	5540,2	5278,9	5361,2	148,6

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

Слід відмітити майже дворазове зростання ціни реалізації на ринку, через власні магазини, ларки, палатки. Однак цей канал потребує додаткових дій та грошових вкладень товаровиробників, тому вони не приділяють йому належної уваги.

Середні ціни купівлі винограду в Україні зросли з 3829,3 грн/т у 2012 р. до 5883,4 грн/т у 2017 р., або на 53,6% (табл. 2.31). Проте протягом трьох останніх років спостерігається протилежна тенденція, а саме – зниження середньої ціни.

Таблиця 2.31

Середня ціна купівлі винограду в південних областях України,
грн/т*

Регіон, область	Рік						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Україна	3829,3	3585,1	3636,5 ¹	6701,8 ¹	5688,0 ¹	5883,4 ¹	153,6
Миколаївська	3419,2	3513,4	3333,9	6264,5	4341,0	4517,0	132,1
Одеська	3567,8	3188,1	3299,9	6078,9	6002,5	5603,4	157,1
Херсонська	4033,8	3741,5	5661,7	10763,9	10820,5	11517,8	285,5

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції.

У південних регіонах України закупівельні ціни на виноград зросли. При цьому беззаперечним лідером за цим показником у 2017 р. була Херсонська область – у 2,85 рази порівняно з 2012 р.

Як ціна реалізації стимулює її обсяги, так і витрати на 1 га позитивно впливають на урожайність винограду (рис. 2.5).

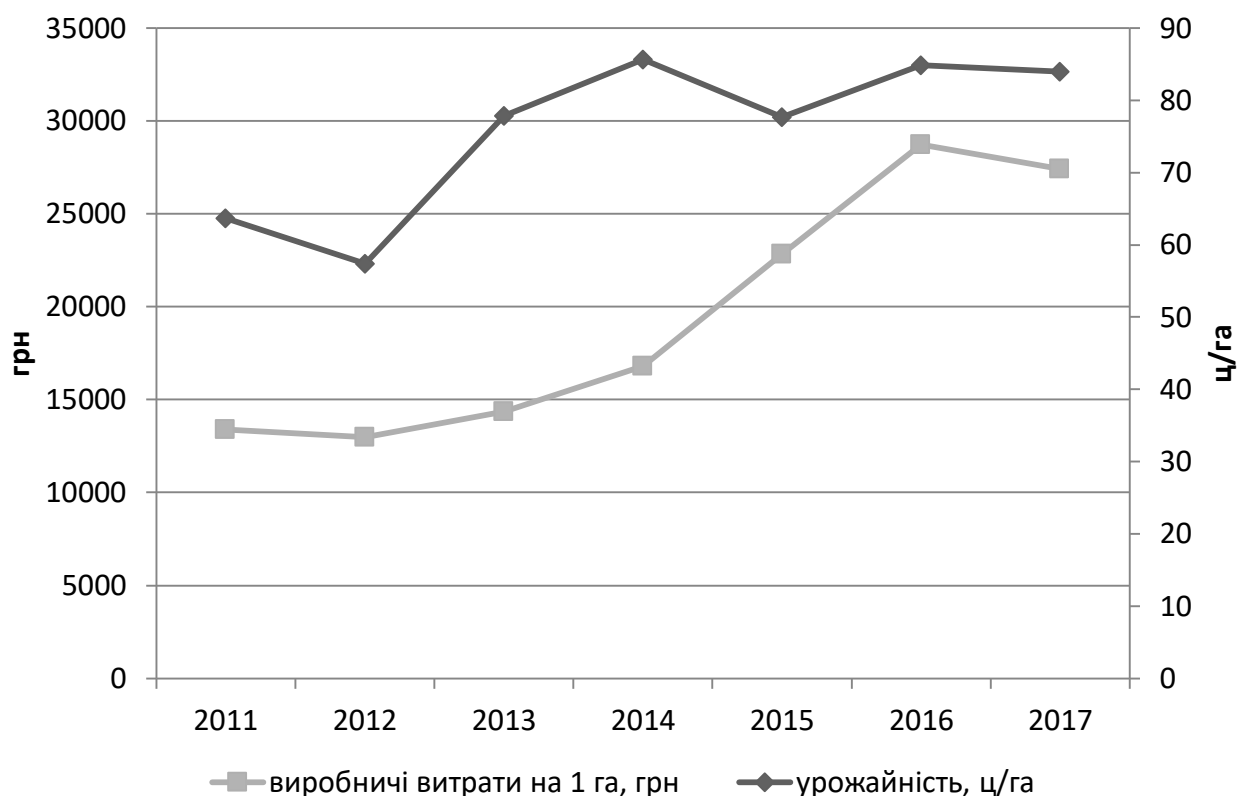

Рис. 2.5. Залежність виробничих витрат на 1 га та урожайності винограду

Примітка. *За даними Державної служби статистики України*

Обсяг витрат на 1 га характеризують технологічні особливості виробництва. Удосконалення технології, застосування нових машин та обладнання, оптимізація систем удобрення і захисту потребують додаткових грошових коштів, внаслідок чого витрати на 1 га підвищуються. Так у 2011 р. на 1 га винограду в середньому витрачалося 13 397 грн, а у 2017 р. – 27 408, що на 104,6% більше. Урожайність при цьому зросла на 31,9%, а виробнича собівартість 1 ц винограду – на 66,1%. Тобто між витратами на 1 га і урожайністю існує майже пряма залежність. Із збільшенням витрат зростає урожайність винограду. Тобто такі вкладення можуть бути окупними. Разом із тим сільськогосподарським підприємствам необхідно розраховувати в кожному конкретному випадку окупність вкладень, яка буде зменшуватися. Обсяг витрат підвищуватиметься тільки до певного рівня (індивідуального для кожного товаровиробника), а урожайність не показуватиме такої тенденції. Такий

стан пояснюється впливом інших факторів, які крім факторів технології, які теж обмежують ріст урожайності винограду.

Економічна ефективність характеризується низкою натуральних та вартісних показників. До основних натуральних відносять площу, урожайність, обсяги виробництва та реалізації, до вартісних – рівень рентабельності, прибуток у цілому, на 1 га, 1 ц продукції і т.д.

Дослідженнями встановлено, що площа під виноградниками протягом 2011–2017 рр. зменшилася на 16,2 тис. га, або на 34,6%. Урожайність при цьому зросла на 20,3 ц/га (на 31,9%), що дещо зменшило спад обсягів виробництва за досліджуваний період – на 19,5% (табл. 2.32). При цьому обсяг реалізації зменшився на 75 тис. ц або на 4,0%. У результаті рівень товарності винограду у 2017 р. підвищився на 12,1% порівняно з 2011 р.

Отже, можна дійти висновку, що у виноградарстві хоча й відмічається нестабільна ситуація, але натуральні показники вітчизняних сільськогосподарських підприємств свідчать про процеси інтенсифікації виробництва: зростають урожайність культури та її товарність. Це можна розглядати як позитивні тенденції.

До важливих показників, що характеризують розвиток виробництва винограду, відносять виробничі витрати (усього, на 1 га, на 1 ц), які зросли на 33,7% порівняно з 2011 р. до 838,7 млн грн. у 2017 р. В основному це пояснюється підвищенням вартості виробництва та його інтенсифікації.

Від реалізації винограду сільськогосподарські підприємства України у 2017 р. отримали 1115,8 млн грн, що на 456,8 млн, або 69,3% більше, ніж у 2011 р. В основному це відбулося за рахунок підвищення ціни реалізації з 352,65 грн/ц у 2011 р. до 621,95 грн/ц у 2017 р., або на 76,4%. При цьому зменшення обсягу виручки пояснюється зниженням обсягів виробництва і, як наслідок, реалізації винограду.

Таблиця 2.32

**Основні економічні показники економічної ефективності виробництва
винограду в сільськогосподарських підприємствах України***

Показники	Роки							2017 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Площа, тис.га	46,8	46,3	46,8	25,5	24,0	23,8	30,6	65,4
Урожайність, ц/га	63,7	57,4	77,9	85,7	77,7	84,9	84,0	131,9
Виробництво, тис. т	298,4	265,7	364,7	218,3	186,5	202,4	240,1	80,5
Реалізовано, тис. т	186,9	182,2	245,1	171,5	144,4	157,9	179,4	96,0
Рівень товарності, %	62,6	68,6	67,2	78,6	77,4	78,0	74,7	119,3
Виробничі витрати, млн грн	627,2	600,3	672,1	428,4	547,9	684,6	838,7	133,7
Виробнича собівартість 1 ц, грн	210,24	225,90	184,28	196,25	293,86	338,4	349,3	166,1
Виробничі витрати на 1 га, грн	13397	12974	14363	16814	22830	28716	27408	204,6
Виробнича собівартість реалізованої продукції, млн грн	356,7	382,1	426,0	326,7	431,9	530,2	626,6	175,7
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	419,6	429,2	469,7	355,4	464,8	570,0	-	-
Повна собівартість 1 ц, грн	224,39	234,58	191,34	205,95	321,87	361,05	-	-
Виручка, млн грн	659,0	740,8	947,3	572,2	940,5	995,3	1115,8	169,3
Ціна 1 ц, грн	352,65	406,51	386,50	333,56	651,30	630,39	621,95	176,4
Прибуток всього, млн грн	239,5	311,7	477,6	216,7	475,7	425,2	-	-
Прибуток від реалізації 1 ц, грн	128,13	171,02	194,86	126,36	329,42	269,24	-	-
Рентабельність, %	57,1	72,6	101,7	61,0	102,35	74,6	51,6	X

Примітка. *За даними Державної служби статистики України

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Підвищення ціни реалізації стало важливою умовою збільшення обсягу прибутку від реалізації винограду. Так, протягом 2011–2016 рр. він зріс від 239,5 до 425,2 млн грн, або на 77,5%. Прибуток від реалізації 1 ц збільшився в 2,1 рази – з 128,13 до 269,24 грн відповідно.

Підсумовуючим показником економічної ефективності є рівень рентабельності, що характеризується відношенням обсягу прибутку до понесених витрат. У цілому можна стверджувати, що виробництво винограду в Україні є прибутковою справою. Хоча рентабельність за досліджуваний період знизилася від 57,1% у 2011 р. до 51,6% у 2017 р., проте рівень її є достатньо високий порівняно з більшістю основних сільськогосподарських культур. У 2013 і 2015 рр. він навіть перевищував 100%. Лише деякі культури та напрямки виробництва можуть забезпечувати такі результати. Це свідчить про те, що, незважаючи на всі негаразди у сфері виробництва винограду, галузь є досить привабливою та перспективною.

Окрім визначення динаміки розвитку економічних показників, що характеризують виробництво винограду в сільськогосподарських підприємствах, в економічній науці набув широкого застосування кореляційно-регресійний аналіз, за допомогою якого визначають залежність результативної ознаки від кількох факторів, що на неї впливають. При цьому важливим питанням є визначення щільності зв'язку між ними.

За результатами проведеного дослідження нами побудовано дві економіко-математичні моделі, які відображають особливості взаємозв'язків між факторами, що впливають на забезпечення ефективного розвитку виноградарства. Одним із найважливіших чинників сталого розвитку виробництва винограду є його урожайність, як показник, що відображає якість і результативність проведення технологічних операцій. Авторські розрахунки щодо залежності урожайності винограду від площі вирощування та виробничих витрат на 1 га наведено у додатку А.

Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що ступінь тісноти зв'язку між досліджуваними ознаками є високим, оскільки коефіцієнт множинної кореляції дорівнює 0,7228.

Одиницею виміру одночасного впливу, зумовленого варіацією трьох факторів, є коефіцієнт множинної детермінації. У нашому випадку R^2 становить 0,5224. Отже варіація урожайності винограду на 52,2% залежить від зміни досліджуваних чинників.

За критерієм Фішера рівняння також є статистично значимим: розрахункове значення 55,79 перевищує табличне 2,65. Істотність коефіцієнтів регресії перевіримо за допомогою t-критерію Стюдента – $T_{gr}=1,96$. Критичні межі наведені в згаданому додатку (t-статистика).

Значення t-статистики для кожного з факторів перевищують табличне значення t-критерію Стюдента. Це підтверджує достовірність впливу відібраних факторів на результат. Отже, можна економічно інтерпретувати результати дослідження.

Таким чином, кореляційно-регресійна модель залежності урожайності винограду від перелічених факторів набуває вигляду:

$$Y = 4,3221 + 0,0496X_1 + 0,00193X_2,$$

де Y – урожайність винограду, ц/га

X_1 – площа насаджень;

X_2 – виробничі витрати на 1 га, грн.

Значення коефіцієнтів рівняння регресії показує збільшення змінної Y при змінні X_i на одиницю відносно середньої.

Параметри одержаного рівняння кореляційно-регресійного зв'язку свідчать, що збільшення площі насаджень виноградників на 1 га та виробничих витрат на одиницю площі на 1000 грн забезпечує зростання

врожайності відповідно на 0,05 і 1,92 ц/га відносно середніх значень вибірки.

Тобто збільшення обсягу виробничих витрат та площі насаджень впливають на рівень урожайності. Обсяг витрат вказує на повноту та якість дотримання й виконання технології, а їх збільшення – на інтенсифікацію виробництва через додаткове удобрення, удосконалення систем захисту рослин, догляду і т.д. Крім того, встановлено, що обсяг площ також впливає на обсяг отриманої продукції з 1 га. У даному випадку маємо ефект масштабу. На порівняно більших площах можна застосовувати сучасні сільськогосподарські машини, підвищити продуктивність праці, зменшити потребу в людських ресурсах, що складно досягти на невеликих земельних наділах.

Економічним показником, що характеризує результативність виробничої діяльності та розкриває відношення прибутку до собівартості, є рентабельність. Її рівень вказує на прибутковість господарювання та можливості для розширеного відтворення.

Для розрахунків було досліджено вплив урожайності винограду, його повної собівартості, ціни реалізації та частки підприємства на ринку на рентабельність виробництва (додаток В).

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що коефіцієнт множинної кореляції становить 0,7338, що вказує на високу ступінь тісноти зв'язку між досліджуваними ознаками. Коефіцієнт множинної детермінації (R^2) у нашому випадку становить 0,5384, що означає, що варіація урожайності винограду на 53,84% залежить від зміни досліджуваних чинників.

За критерієм Фішера рівняння також є статистично значимим: розрахункове значення 29,162 більше за табличне 2,65. Істотність коефіцієнтів регресії перевіримо за допомогою t-критерію Стюдента $T_{gr}=1,96$. Критичні межі наведені в додатку В (t-статистика).

Значення t-статистики для кожного з факторів перевищують табличне значення t-критерію Стюдента. Це підтверджує достовірність впливу відібраних факторів на результат. Отже, можна приступати до економічної інтерпретації результатів дослідження.

Таким чином, кореляційно-регресійна модель залежності рентабельності винограду від перелічених факторів набуває вигляду:

$$Y = -2,39463 + 0,44156X_1 + 8,34664X_2 - 0,07145X_3 + 0,085253X_4,$$

де Y – рентабельність винограду, %;

X_1 – урожайність, ц/га;

X_2 – частка ринку, %;

X_3 – повна собівартість 1 ц, грн;

X_4 – ціна 1 ц, грн.

Параметри одержаного рівняння кореляційно-регресійного зв'язку свідчать, що із зростанням урожайності на 1 ц, частки ринку на 1 %, зниженням собівартості на 1 ц та збільшенням ціни на 1 ц рентабельності підвищується відповідно на 0,4; 8,34, 0,07 і 0,09 % відносно середніх значень вибірки.

За результатами розрахунків підтверджено вплив урожайності, собівартості та ціни реалізації на рентабельність виробництва винограду. Крім того, важливо підкреслити вплив частки підприємства на ринку на результативний фактор. На нашу думку, це можна пояснити тим, що із зростанням частки підприємства на ринку воно набуває можливостей щодо впливу на нього. Товаровиробник може впливати на підвищення закупівельних цін, що позитивно позначатиметься на його прибутковості, тобто знову проявляється дія ефекту масштабу. Розрахунки свідчать, що досліджуваний фактор більшою мірою впливає на рентабельність, ніж урожайність, собівартість та ціна реалізації винограду.

Для визначення основних тенденцій подальшого розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах проведено розрахунки основних показників економічної ефективності ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області (табл. 2.33).

Таблиця 2.33

Основні показники економічної ефективності вирощування винограду в ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області*

Показники	Роки					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Площа винограду технічних сортів – всього, га	384,0	318,3	318,3	318,3	318,3	82,9
ув т.ч. плодоносні	297,7	238,3	238,3	258,8	318,3	106,9
із них: на краплинному зрошенні	134,6	140,8	140,8	140,8	200,3	148,8
без поливу	163,1	97,5	97,5	118,0	118,0	72,3
Урожайність, т/га	9,4	10,8	5,5	8,7	9,9	105,3
у т.ч. зрошення	12,0	11,9	6,1	9,5	11,7	97,5
без поливу	7,3	9,1	4,7	7,7	7,0	95,9
Виробництво, т	2807	2567	1315	2253	3167	112,8
у т.ч. з площ на краплинному зрошенні	1615	1680	859	1338	2341	145,0
з неполивних земель	1192	887	456	915	826	69,3
Собівартість продукції, грн/т	1761	1750	3619	2778	2779	157,8
Ціна реалізації, грн/т (для власної переробки винограду)	1761	1750	3619	2778	2779	157,8

Примітка. *За даними ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області

Встановлено, що господарство вирощує виноград технічних сортів. Загальна площа насаджень у 2017 р. становила 318,3 га, що на 65,7 га, або 17,1%, менше, ніж у 2013 р. При цьому всі насадження досягли

плодоносного віку, а їх площа протягом 2013-2017 рр. збільшилася від 297,7 га у 2013 р. до 318,3 га у 2017 р., або на 6,9%. У загальній структурі насаджень 62,9% були на краплинному зрошенні і 37,1% без поливу. Це пояснюється, в основному тим, що урожайність на зрошенні вища на 67,1%, ніж на неполивних землях.

Протягом 2013–2017 рр. урожайність винограду в ПрАТ «Кам'янський» коливалася від 5,5 ц/га у 2015 р. до 10,8 ц/га у 2014 р., а у 2017 р. склала 9,9 ц/га, що на 5,3% більше, ніж у 2013 р. Відповідно на краплинному зрошенні вона була 11,7, а на неполивних землях - 7,0 ц/га.

У результаті обсяг виробництва винограду в підприємстві у 2017 р. збільшився на 300 т, або 12,8% порівняно з 2013 р., й досягнув 3167 т. У загальній структурі виробництва 73,9% винограду було вироблено на площах з краплинним зрошенням. Крім того, тут обсяг виробництва за досліджуваній період збільшився на 726 т, або на 45,0%. Це підтверджує, що краплинне зрошення є перспективною технологією вирощування винограду. Крім забезпечення поливу за такою технологією можна додатково вносити мінеральні добрива й інші поживні речовини, необхідні для розвитку, функціонування саджанців та формування врожаю.

Одним із важливих показників, що характеризує економічну ефективність виробництва винограду, є собівартість. Цей показник акумулює в собі грошову вартість витрат на забезпечення технології виробництва. Собівартість отриманого винограду в ПрАТ «Кам'янський» у 2017 р. підвищилися на 1018 грн, або на 57,8% порівняно з 2013 р. Основними причинами цього стало збільшення вартості засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів, зрошення, оренди землі, підвищення рівня оплати праці та інших статей витрат.

За даними рис. 2.6, найбільші зміни у структурі собівартості виробництва винограду в ПрАТ «Кам'янський» сталися за статтями «засоби захисту рослин» та «амортизація». Так, частка засобів захисту рослин зросла на 17% – з 10% у 2013 р. до 27% у 2017 р., а амортизації

зменшилася на 11% – з 28% до 17% відповідно. Частка інших статей витрат у структурі собівартості змінилася незначною мірою.

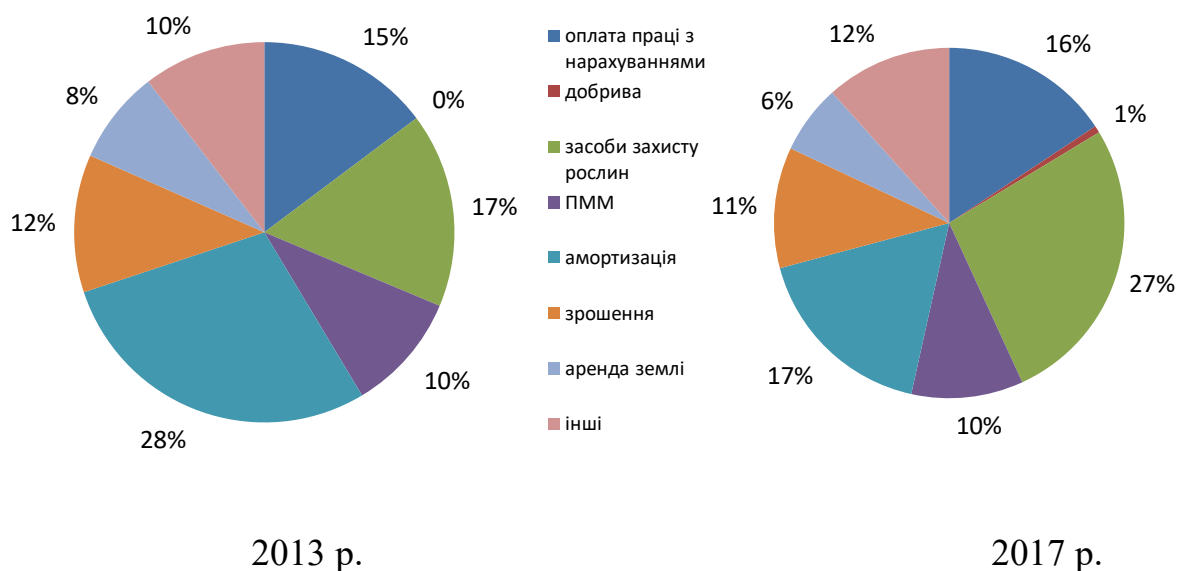

Рис. 2.6. Структура собівартості виробництва винограду в ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області*

Примітка. *За даними ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області

Для підвищення економічної ефективності виробничої діяльності ПрАТ «Кам'янський» переробляє вирощений виноград на власних виробничих потужностях. Тобто в підприємстві виробництво винограду та його переробка поєднані в замкнутий цикл. Таким чином, підприємство намагається підвищити прибутковість та окупність вкладених коштів.

Основні показники економічної ефективності переробки винограду в ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області наведено у табл. 2.34.

У 2017 р. на переробку в ПрАТ «Кам'янський» було направлено 3167 т винограду, що на 360 т, або 12,8%, більше ніж у 2013 р. У результаті в 2017 р. було вироблено 218 350 дал виноматеріалу, що на 12,0% більше ніж у 2013 р. У структурі виробництва 73% припадає на ігристі і 27% на столові виноматеріали. Тобто підприємство більше уваги приділяє виробництву виноматеріалів для ігристих вин, оскільки їх ефективність

порівняно вища. У структурі собівартості переробки винограду близько 70% припадає на сировину, тобто вирощений виноград. І це при тому, що господарство забезпечено нею власним виробництвом, тобто вона за собівартістю, а не за ринковими цінами.

Таблиця 2.34

Основні показники економічної ефективності переробки винограду в ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області*

Показники	Роки					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Направлено на переробку, т	2807	2567	1315	2253	3167	112,8
Вироблено виноматеріалу, дал	194870	177060	90840	155605	218350	112,0
у т.ч. ігристих вин	150710	150240	75705	107025	159355	105,7
столових	44160	26820	15135	48580	58995	133,6
Собівартість виноматеріалів, грн/дал.	35,92	36,16	68,75	56,95	57,70	160,6
у т.ч. вартість сировини (винограду)	25,62	25,46	52,65	40,35	40,35	157,5
переробка винограду та виробництво виноматеріалів	9,75	10,1	15,35	15,75	16,4	168,2
відвантаження виноматеріалу	0,55	0,6	0,6	0,7	0,75	136,4
інші	-	-	0,15	0,15	0,2	-
Ціна реалізації виноматеріалів: грн/дал						
для ігристих вин	70,00	70,00	140,00	165,00	140,00	200,0
столових	30,00	30,00	100,00	120,00	110,00	366,7
Прибуток від реалізації виноматеріалів, грн./дал						
для ігристих вин	34,08	33,84	71,25	108,05	82,3	241,5
столових	-5,92	-6,16	31,25	63,05	52,3	x

Примітка. *За даними ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області

Протягом 2013–2017 рр. значно підвищилися ціни реалізації виноматеріалів. Так, для ігристих вин рівень зростання становив 200%, а

для столових – 366,7%. Отже, ціна матеріалів для ігристих вин у 2017 р склала 140 грн/дал, а для столових – 110 грн/дал.

Це дає змогу значно покращити показники виробничої діяльності підприємства. При цьому розрахункова окупність витрат на виробництво виноматеріалів для столових вин становить близько 1,9 грн, а ігристих – 2,4 грн. Розрахункова рентабельність буде коливатися в межах 90–140%. Таких високих показників можливо досягти за рахунок поєднання виробництва та переробки винограду в одному підприємстві. Хоча створення власних переробних потужностей потребує додаткових вкладень, але такі інвестиції окуповуються, що позитивно впливає на результативність господарювання в цілому.

При визначенні економічної ефективності виробництва винограду особливе місце відводиться оцінці продуктивності праці. За традиційною методикою вона визначається затратами праці на 1 га або 1 ц винограду в гривнях чи людино-годинах. На нашу думку, такий підхід не повною мірою характеризує ефективність використання трудових ресурсів, оскільки не враховує їхньої продуктивності.

Обґрунтованим підходом у ринкових умовах господарювання слід вважати визначення продуктивності праці з урахуванням доданої вартості на 1 працівника. Цей показник певною мірою буде повнішою мірою відображати продуктивність праці робітників та характеризувати їх результативність.

За даними табл. 2.35, де наведено результати розрахунків продуктивності праці при виробництві винограду за традиційною методикою та з урахуванням доданої вартості в ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області у 2017 р., можна стверджувати, що запропонована методика детальніше розкриває продуктивність, що допомагає приймати обґрунтовані господарські рішення.

Таблиця 2.35

**Розрахунок продуктивності праці при виробництві винограду в
ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області за традиційною методикою
та з урахуванням доданої вартості, 2017 р.**

Показники	Традиційна методика	Запропонована методика з урахуванням доданої вартості при виробництві винограду
Вартість виробленої продукції, тис. грн	9217	9217
Середньорічна чисельність працівників, осіб	64	64
Вартість продукції на 1 працюючого, тис. грн	144,0	144,0
Затрати праці на 1 ц винограду		
грн	43,4	43,4
люд.-год	3,4	3,4
Затрати праці на 1 га винограду		
грн	4317	4317
люд.-год	342	342
Оплата праці – всього, тис. грн	x	1374,1
Амортизація – всього, тис. грн	x	1634
Прибуток, тис. грн	x	3795
Додана вартість – всього, тис. грн	x	6803,1
на 1 працюючого, тис. грн	x	106,3
на 1 га, тис. грн	x	21,4

Примітка. *За даними ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області

Отже, економічна ефективність виробництва винограду сільськогосподарськими підприємствами України досягає досить високого рівня. Це позитивно впливає на інтерес товаровиробників займатися цим видом господарської діяльності. Проте потреба в значних ресурсах для започаткування ведення такого бізнесу та тривалий термін окупності певним чином стримує розвиток галузі. Частково ці проблеми можна вирішити за рахунок поєднання виробництва винограду та його переробки в одній підприємницькій структурі, що дозволяє суттєво підвищити економічні показники діяльності.

Висновки до розділу 2

У результаті проведених досліджень з оцінки виробництва винограду в південних областях України на основі економіко-математичних розрахунків можна зробити наступні висновки:

1. Для забезпечення сталого розвитку виноградарства в сільськогосподарських підприємствах необхідно забезпечити оптимальну систему умов виробництва, які можна поділити на дві основні групи: організаційні та економічні. Основними організаційними умовами досягнення ефективного виробництва є ті, що забезпечують організаційний базис функціонування підприємницьких структур (форми власності та господарювання, система відносин і т.д.). Серед економічних слід виділити ті, що забезпечують ефективне використання наявного потенціалу (ресурсне забезпечення, фінансово-кредитна та податкова системи тощо).

2. Одним із важливих показників, що характеризує основні тенденції розвитку виноградарства в Україні, є обсяг виробництва винограду. Цей показник формується величиною площ виноградних насаджень та їх урожайності. Сільськогосподарські підприємства протягом 2012–2017 рр. більш як удвічі зменшили площі насаджень винограду, а їх урожайність має протилежну тенденцію – за досліджуваний період вона зросла більш ніж на 50% і досягла 84 ц/га. Внаслідок цього обсяг виробництва зменшився з 292,9 до 240,1 тис. т відповідно, або на 18%.

3. Встановлено що розвиток галузі виноградарства характеризується певною інтенсифікацією, тобто зростанням обсягу виробництва з одиниці земельної площі. Крім того, із підвищенням концентрації виробництва винограду підвищується його економічна ефективність. Так, рентабельність в підприємствах з обсягами виробництва винограду до 100 т становить 2,3%, а понад 10 тис. т – 204%. Тому обґрунтовано, що для забезпечення ефективного виробництва цієї культури необхідно підвищувати рівень її концентрації.

4. На внутрішньому ринку винограду значна частина пропозиції формується за рахунок імпорту. Обсяг імпорту свіжого винограду 2017 р. становив 32,8 тис. т на суму 20,9 млн дол. США, а сушеного – відповідно 14,3 тис. т і 13,5 млн дол. Такий обсяг попиту не можуть задовольнити вітчизняні виробники винограду, тому цей продукт вимушено завозиться з інших країн. Однією з причин варто вважати різницю в асортименті продукції. Проте таку продукцію можуть виробляти українські виноградарські підприємства, яка матиме попит за умови забезпечення належної її якості та безпеки для здоров'я людей. Для цього необхідно збільшити площі виноградників на 12 тис. га, з яких 4,4 тис. га передбачити для імпортозаміщення столового та 7,6 тис. га сушеного винограду.

5. Встановлено, що економічна ефективність виробництва винограду вища порівняно з основними сільськогосподарськими культурами, що дає підстави стверджувати про один із найвищих рівнів ефективності використання сільськогосподарських угідь при веденні агробізнесу. Протягом 2011–2017 рр. рівень рентабельності виробництва винограду коливався в межах 50-100%. Навіть за умов на його зниження за останні три роки, у 2017 р. він становив 51,6%. Такий рівень досліджуваного показника може забезпечуватися при виробництві не багатьох видів продукції. Тобто виробництво винограду може бути досить прибутковою справою, незважаючи на наявні проблеми та труднощі в розвитку галузі.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ В УКРАЇНІ

3.1. Поглиблення процесу кооперування виноградарських підприємств

Виноградарство, як важлива галузь сільського господарства, окрім забезпечення споживачів цінним продуктом харчування є сировинною базою для виноробства, яке завжди було високорентабельним і конкурентоспроможним. Проте несприятливі тенденції та перешкоди на шляху його ефективного функціонування негативно позначаються на стані галузі. Прибутковість виробництва винограду знижується, вартість закладення нових насаджень зростає, що зменшує зацікавленість сільськогосподарських підприємств займатися таким видом діяльності.

Встановлено, що у виноградарській галузі України проявляються певні негативні тенденції. Розвиток в основному забезпечується екстенсивним шляхом. Урожайність коли і коливається з року в рік, проте залишається низькою порівняно з провідними країнами Європи та світу. Ситуація потребує нагального вирішення і розробки рекомендацій щодо перспектив функціонування виноградарських підприємств. Одним із найважливіших напрямів при цьому може бути поглиблення коопераційних та інтеграційних взаємозв'язків між учасниками галузі.

Дослідники вказують, що в Україні ще не сформовано загальноприйнятої науково обґрунтованої концепції розвитку форм агропромислової інтеграції в АПК, зокрема в галузі виноградарства. Внаслідок приватизації були створені принципово нові організаційні структури на основі приватної власності, які потребують детального вивчення [36].

Як відомо, плодоягідна продукція швидко псується, недостатньо транспортабельна, а тому повинна бути або ж негайно реалізована у свіжому вигляді, або ж відправлена на промислову переробку чи тривале зберігання. Крім того, як зазначалось вище, галузь є надто капіталомісткою, тому для її ефективного ведення потрібні значні кошти, які недоступні для переважної більшості, товаровиробників і спонукає їх до кооперування [36].

З урахуванням того, що 90% валового збору винограду спрямовується на промислову переробку (виноматеріали, вино, соки та ін.) у виноградарстві дуже актуальним постає питання розвитку різних форм агропромислової інтеграції. Товаровиробникам виноградної продукції надано право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність (виробничу, комерційну, наукову та інші її види) шляхом створення господарських об'єднань (асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів або інших об'єднань підприємств, передбачених законом), а у разі об'єднання діяльності державних (комунальних) підприємств – державних (комунальних) господарських об'єднань у формі корпорації або концерну [183].

Як підтверджують результати дослідження та аналіз літературних джерел, що висвітлюють проблеми кооперації та інтеграції, у розвинених країнах світу сутність цих процесів полягає в тому, що саме економічно обґрунтована інтеграція разом із спеціалізацією, диверсифікацією та концентрацією виробництва розглядається як основний напрям підтримки стабільності та забезпечення ефективності розвитку аграрних підприємств. Для сільськогосподарських виробничих кооперативів вона визначається не лише забезпеченням прибутковості як основного критерію оцінки економічної ефективності діяльності господарства, але й вирішенням завдань, пов'язаних із соціальним захистом членів кооперативу, а також такого важливого екологічного завдання, як збереження й утримання у належному стані земельних угідь [146, с. 32–38].

Основою агропромислової інтеграції є міжгалузеві зв'язки, що складаються при її здійсненні. У свою чергу, агропромислова інтеграція становить суть агропромислового виробництва й АПК як організаційно-господарської форми її прояву та реалізації.

Міжгалузеві зв'язки стають необхідною умовою відтворення сільськогосподарської продукції. Змінюється якість цих зв'язків, вони перетворюються на інтеграційні, а об'єднання сільського господарства, що виникає на їх основі, з іншими галузями економіки вже розглядається як агропромислова інтеграція.

Як вказують науковці, горизонтальна інтеграція досягає економічних результатів за рахунок поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств з однотипним або близьким за характером видом діяльності – виробництво зерна, м'яса та інших продуктів (об'єднання, асоціації, союзи сільськогосподарських товаровиробників). Вертикальна інтеграція має на меті гарантувати постачання сільськогосподарської сировини, його переробку та реалізацію кінцевого продукту. Вона характерна для підприємств, пов'язаних єдиною метою: виробництво–переробка–реалізація–обслуговування. Діють також цільові об'єднання, які займаються маркетинговими функціями: дослідження кон'юнктури ринку, інновацій, ціноутворення і т. д. [146, с. 32–38].

Інтеграція сприяє встановленню взаємовигідних партнерських відносин між постачальниками сировини та виробними підприємствами, що дозволяє об'єднати технологічний процес, починаючи від виробництва первинної сировини й до випуску кінцевого продукту, та є запорукою їх сталого розвитку.

Сфера інтеграції – це профілюючий вид діяльності суб'єктів, що беруть участь в інтеграційних процесах. За цією ознакою розрізняють такі види діяльності: виробничу, фінансову, торгову, соціальну, природоохоронну, управлінську, науково-дослідну, освітню,

інформаційно-консультаційну тощо, а також відповідні їм класи (типи) агроекономічної інтеграції [17].

Встановлено, що активізація інтеграційних процесів зумовлена не тільки потребами товаровиробників галузей АПК, які прагнуть до об'єднання задля ведення вигідної спільної діяльності, але і зусиллями з боку держави, спрямованими на стимулювання створення інтегрованих агропромислових формувань як ефективного механізму подолання депресивного стану сільськогосподарського виробництва.

До основних типів агропромислових інтегрованих структур слід віднести:

- інтегровані структури холдингового типу, що створюють монополії на ієрархічній або етархічній основі
- проектні інтегровані структури.

При досягнутому рівні розвитку економічних відносин між переробними підприємствами та виробниками сировини можливі різні інтеграційні моделі за формами об'єднань. Такими можуть бути контрактні структури, асоціації, корпорації, холдинги, фінансово-промислові групи тощо.

В. М. Ключко наголошує на тому, що існують два напрями подальшого розвитку агропромислового виробництва: розвиток великих агропромислових формувань (галузева організація агропромислового виробництва, вертикальна інтеграція в аграрно-промисловому комплексі (АПК)) або кооперативів (територіальна організація агропромислового виробництва, горизонтальна інтеграція в АПК) [114, с. 85].

Проведений В. С. Ніценком аналіз різних підходів до побудови вертикальної інтеграції показав, що функції підприємства-інтегратора здебільшого виконує переробне підприємство. Також формування вертикально-інтегрованих структур у формі агрохолдингу на сучасному етапі розвитку ринкових відносин є найбільш ефективним і перспективним

способом виробництва продукції в ланці «виробництво – переробка – збут» [165].

В аграрному секторі держав ЄС створено прозору постачальницьку, заготівельно-збутову інфраструктуру на засадах кооперації та інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості тощо [35].

Це забезпечує формування єдиного харчового ланцюга, дотримання стандартів якості та збуту продукції, виробленої фермерами. У країнах ЄС найбільшого поширення набули дві групи кооперативів: перші займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції, другі здійснюють оптову закупівлю засобів виробництва з подальшим постачанням їх у господарства своїх членів.

Залежно від існуючих виробничо-економічних відносин та виду взаємозв'язків між підприємствами і організаціями АПК розрізняють три типи створення інтеграційних об'єднань: на горизонтальному та вертикальному рівнях й на нерегулярній основі.

На рис. 3.1 відображено схему формування інтегрованої структури виноградарства та виноробства. Інтеграція сприятиме встановленню взаємовигідних партнерських відносин між постачальниками сировини та виноробними підприємствами, що дозволить об'єднати весь технологічний процес від виробництва первинної сировини до випуску кінцевого продукту та є запорукою їх сталого розвитку. Визначено головні мотиви, які спонукають ці підприємства активізувати інтеграційний процес, що пов'язано з необхідністю підвищення ефективності їх виробництва за рахунок формування сировинних зон. У межах такої структури з'являється реальна можливість сконцентрувати та перенаправляти фінансові потоки у ті сфери, що потребують вирішення економічних проблем та здійснення прискореного розвитку інтегрованих підприємств у перспективі.

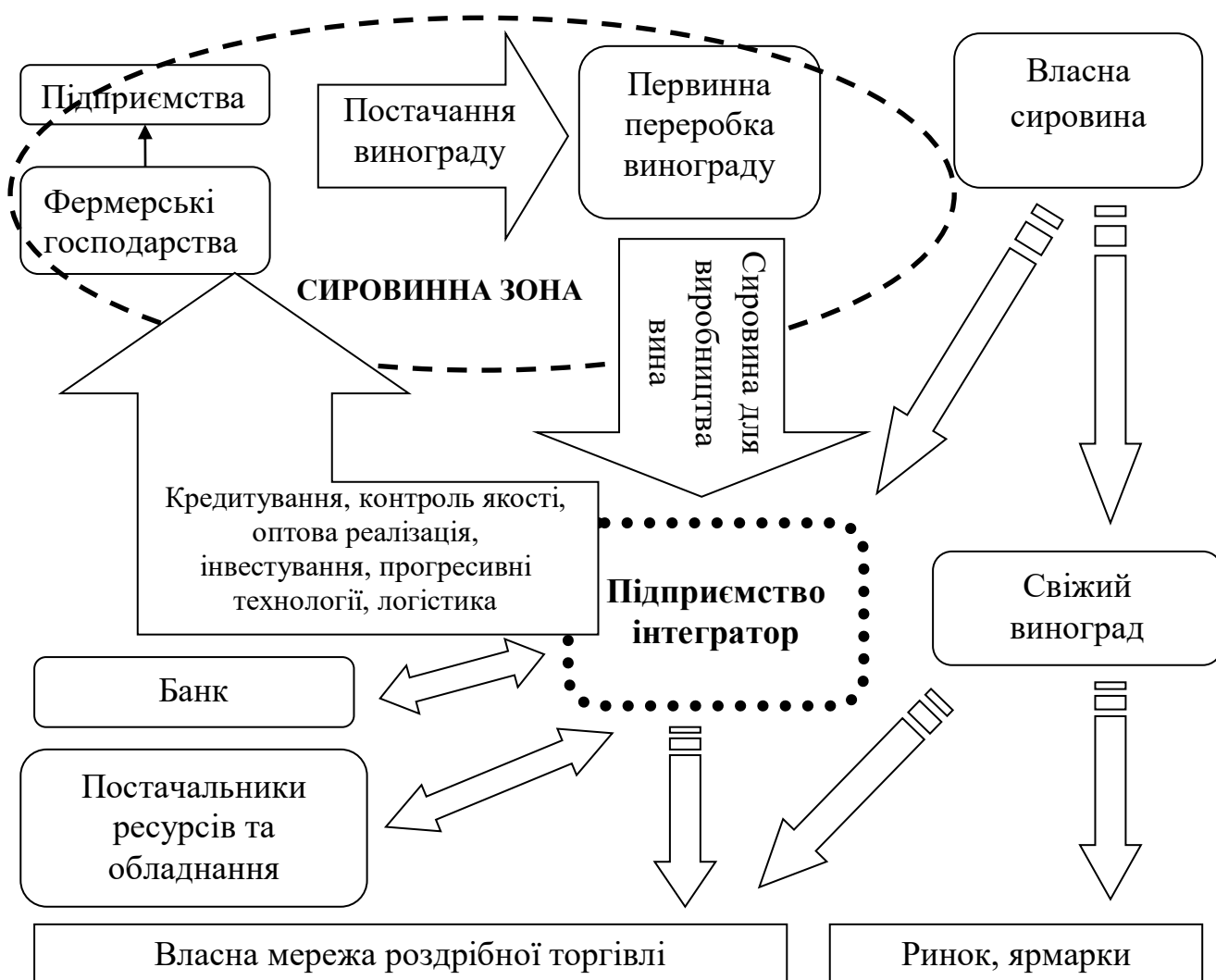

Рис. 3.1. Схема формування інтегрованої структури виноградарства і виноробства*

Примітка. *Систематизовано автором

З методологічного погляду оцінювати ефективність функціонування кооперованих та інтегрованих формувань доцільно з позиції системного підходу з використанням системи показників, щоб визначити продуктивність праці, прибуток, рентабельність, рівень оплати праці, величину відрахувань і податків до бюджетів усіх рівнів й позабюджетних фондів, рівень плинності кадрів, витрати на апарат управління тощо.

Суть кооперації полягає в тому, що основні базові господарства, які стають об'єктами сільськогосподарської кооперації, – первинні кооперативи, спілки пайовиків, селянські спілки, агрофірми,

агроторговельні підприємства, акціонерні підприємства, колективні й державні господарства тощо можуть об'єднуватися на основі горизонтальних і вертикальних зв'язків у спеціалізовані кооперативні формування другого (районного), третього (обласного), четвертого (регіонального) та п'ятого (національного) рівнів. Створення такої системи кооперативних об'єднань підприємств АПК дасть змогу перейти від централізованого до демократичного управління на принципах самоуправління, використання економічних методів господарювання, підпорядкування вимогам ринкової економіки [174, с. 77–79].

Основні переваги створення обслуговуючого кооперативу у виноградарстві зображено на рис. 3.2.

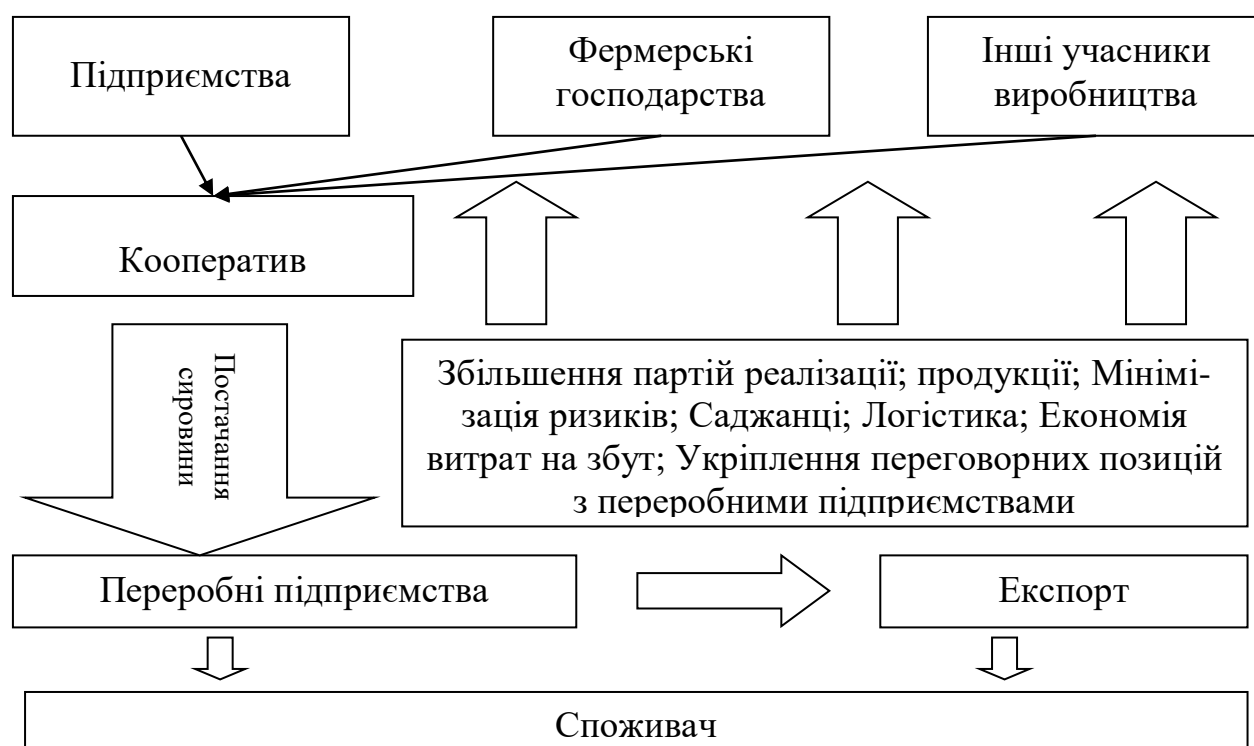

Рис. 3.2. Основні переваги створення обслуговуючого кооперативу у виноградарстві*

Примітка. *Систематизовано автором

У запропонованій схемі, що відображає переваги створення обслуговуючого кооперативу, що займатиметься виноградарством, можуть

брати участь сільськогосподарські підприємства різних форм власності, які мають низький та середній рівень спеціалізації плодової галузі, але за відсутністю фінансових можливостей не в змозі самостійно забезпечувати ефективне виробництво продукції.

У процесі проведення досліджень були здійснені розрахунки щодо доцільності створення й ефективного функціонування виноградарського кооперативу. Основною метою такої форми господарювання передбачено забезпечення певних умов виробникам винограду для підвищення їх прибутковості. В основному це забезпечуватиметься за рахунок формування товарних партій винограду та оптимізації матеріально-технічного постачання. Розрахунковий ефект формуватиметься від підвищення закупівельної ціни на виноград, економії при закупівлі добрив і засобів захисту насаджень.

Для створення виноградарського обслуговуючого кооперативу необхідною умовою є проведення установчих зборів, на яких треба прийняти рішення щодо обговорення основних принципів його діяльності, опрацювання установчих документів, обрання керівництва та належного їх оформлення. Орієнтовна кількість учасників становитиме від 40 до 80 учасників.

Для забезпечення функціонування кооперативу необхідно залучити чотирьох найманих працівників, які виконуватимуть адміністративні функції, вестимуть бухгалтерський облік та забезпечуватимуть поточну діяльність. При цьому розрахункова середньомісячна заробітна плата одного працівника становитиме 8 тис. грн, що в річному вимірі дорівнюватиме 460,8 тис. грн. На комунальні витрати передбачається виділити 24 тис. грн на рік, на зв'язок, відрядження, представницькі витрати, участь у конференціях та семінарах, транспортно-заготівельні витрати кооперативу необхідно близько 55 тис грн.

Отже, початкові витрати для забезпечення діяльності кооперативу становитимуть близько 9,1 тис. грн, а періодичні – 539,8 тис. грн на рік.

Розрахунковий кошторис створення запропонованого виноградарського кооперативу наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Розрахунковий кошторис створення виноградарського обслуговуючого кооперативу, тис. грн*

Стаття витрат	Сума
Разові витрати	
Проведення зборів учасників (інформаційні та роздаткові матеріали, проекти рішень)	3,6
Підготовка документації для проходження державної реєстрації (розробка та оформлення пакета документів, нотаріальні послуги, інші платежі)	5,5
Разом	9,1
Періодичні витрати	
Річний фонд заробітної плати з нарахуваннями	460,8
Комунальні витрати (електроенергія, теплопостачання)	24,0
Забезпечення діяльності (зв'язок, відрядження, представницькі витрати, участь у конференціях та семінарах, транспортно-заготівельні витрати)	55,0
Разом	539,8

Примітка. *Розраховано автором

За результатами розрахунків для забезпечення річної діяльності кооперативу необхідно майже 540 тис. грн. Відповідно розглянуто три основні сценарії, які відрізняються обсягом площ в обслуговуванні – 100, 200 і 300 га виноградників. Оптимізація технологій вирощування винограду дозволить забезпечити його урожайність на рівні 100 ц/га. При цьому передбачається, що виробники винограду будуть реалізовувати 90% вирощеного винограду кооперативу і 10% залишатимуть для потреб свого господарства.

Ефект від діяльності виноградарського кооперативу буде забезпечуватися за рахунок 10%-го підвищення ціни при реалізації

виращеної продукції, а також економії коштів при закупівлі мінеральних добрив і засобів захисту рослин у сумі 10% від їх вартості.

Таблиця 3.2

**Формування економічного ефекту від функціонування
виноградарського обслуговуючого кооперативу в галузі рослинництва***

Показник	Сценарій		
	1	2	3
Земельна площа під виноградниками у плодоносному віці, що обслуговується, га	100	200	300
Обсяг заготовленої сировини, т	900	1800	2700
Валова виручка від реалізації, млн грн**	7,2	14,4	21,6
Кооперативна надбавка за формування товарної партії, млн грн	0,72	1,44	2,70
Обсяг закупівлі засобів захисту рослин та мінеральних добрив, тис. грн***	2,16	4,32	6,48
Зменшення ціни за рахунок оптової закупівлі, тис. грн	216	432	648
Загальний економічний ефект, млн. грн	0,936	1,872	3,348

Примітка. *Розраховано автором

** Розрахункова ціна реалізації 1 т винограду – 8 тис. грн.

*** Розрахунковий обсяг витрат на закупівлю мінеральних добрив і засобів захисту рослин – 2,4 тис. грн на 1 т винограду.

У табл. 3.2 наведено сценарії формування економічного ефекту від функціонування виноградарського обслуговуючого кооперативу. Так, при обслуговуванні 100 га ефект від діяльності кооперативу становитиме 936 тис. грн., 200 га – 1,872 млн грн і 300 га – 3,348 тис. грн. З урахуванням того, що річний обсяг витрат на функціонування кооперативу становить 539,8 тис. грн, суми виплат його учасникам коливатимуться від 306 тис. грн до 2,5 млн грн.

Економічні показники функціонування виноградарського кооперативу наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Основні економічні показники функціонування
виноградарського обслуговуючого кооперативу***

Показник	Площа в обслуговуванні, га		
	100	200	300
Витрати на функціонування кооперативу, тис. грн	629,8	719,8	809,8
Кооперативний ефект, тис. грн	0,936	1,872	3,348
Виплати учасникам, млн грн.	0,306	1,152	2,538
Кооперативні виплати на 1 га, грн	3062	5761	8461

Примітка. *Розраховано автором

За нашими розрахунками, в результаті функціонування виноградарського кооперативу можна забезпечити його учасникам від 3062 грн до 8461 грн виплат на 1 га площі виноградників залежно від площі в обслуговуванні.

За результатами досліджень встановлено, що створення та забезпечення функціонування виноградарського кооператива доцільно при залученні близько 50 га земельної площі та більше. Оскільки економічні обороти при менших площах обслуговування не забезпечують економічний ефект, достатній для функціонування такої форми господарювання. Обсяг економічного ефекту, одержаного від діяльності кооперативу не відшкодовує понесених витрат на його функціонування. Створення невеликих кооперативів (до 50 га виноградників) може бути доцільним у тих випадках, коли до їх організації та діяльності долучаються переробні підприємства. Їх зацікавленість до такого виду діяльності пояснюється формуванням товарних партій сировини. В результаті зменшуються транспортно-заготівельні витрати, підвищується рівень завантаження переробних потужностей, що забезпечує зниження собівартості готової продукції, що забезпечує їм конкурентні переваги на ринку.

Поглиблення рівня кооперування виробників винограду сприятиме підвищенню соціально-економічних показників (табл. 3.4). Адже тільки для забезпечення функціонування виноградарського обслуговуючого кооперативу необхідно додатково залучити до його складу чотирьох осіб. Оскільки планується створити по одному кооперативу на три адміністративні райони, то можлива їхня кількість становитиме 24 по області. При розрахунковій середньомісячній оплаті праці 10 тис. грн, річний фонд заробітної плати у кооперативі буде на рівні 480 тис. грн та 2880 тис. грн загалом по області.

Для виконання необхідних технологічних операцій у виноградарстві на площі 100 га необхідно близько 300 працівників, тому виникає потреба залучення значної кількості додаткових працівників. Це позитивно вплине на зниження рівня безробіття в регіоні, а соціальний ефект від поглиблення кооперації та створення кооперативів буде ще вищим.

Таблиця 3.4

Основні соціально-економічні показники поглиблення кооперації при виробництві винограду*

Показники	Один кооператив	Херсонська область
Приріст виробництва винограду, тис. т	2	12
Приріст виручки від реалізації винограду, млн грн	14,4	86,4
Створення нових робочих місць, од.	4	24
Обсяг збільшення річного фонду оплати праці, тис. грн**	480	2880
Обсяг збільшення відрахувань до бюджетів різних рівнів, тис. грн, за рахунок		
нарахувань на фонд заробітної плати	96	576,0
відрахувань	100,8	604,8

Примітка. *Розраховано автором.

** Середньомісячна оплата праці одного працівника – 10 тис. грн.

Отже, створення та функціонування виноградарського кооперативу може бути економічно доцільним напрямом розвитку виробництва винограду. Поглиблення кооперування у сфері винограду позитивно впливає на діяльність його виробників і переробників. З урахуванням того, що кооперативи окрім досліджених нами напрямів діяльності можуть займатися закупівлею саджанців, агрономічним обслуговуванням, консультуванням, залученням необхідної техніки для обробітку ґрунту та догляду за рослинами можна стверджувати про доцільність їх формування та ефективність.

3.2. Моделювання основних сценаріїв розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах

Із запровадженням ринкових відносин та проявом дії основного механізму ринку забезпеченням відповідності попиту та пропозиції, виноградарі України, втративши ринки колишніх республік СРСР, переорієнтувалися на внутрішній ринок. Однак, через низьку купівельну спроможність населення більшість сільськогосподарських підприємств не змогли реалізувати вироблену продукцію. Крім того, низька внутрішня ціна на виноград та високі ціни на вхідні матеріальні ресурси спричинили збитковість їхньої діяльності, що призвело до зменшення площ під виноградниками в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, необхідності диверсифікації виробничої діяльності в напрямі вирощування зернових культур, зокрема кукурудзи на зерно та соняшнику.

Вирішення багатофункціональних завдань з оцінки ефективності виробництва винограду господарствами корпоративного сектору аграрної економіки вимагає комплексного науково-практичного підходу. При цьому потрібно ввести специфікацію умовної комплексної оцінки виробництва та перспектив його прогресивного розвитку.

Ефективність виробництва винограду оцінюється системою показників, які характеризують: технологічну ефективність – урожайність і

продуктивність праці; економічну ефективність – собівартість, ціна, прибутковість тощо. Кожна з вищезазначених груп показників перебуває в тісній взаємодії і доповнює одна одну.

Важливою передумовою ефективного розвитку виноградарства є економічні умови, які характеризуються такими чинниками, як місце розташування суб'єкта господарювання, забезпеченість робочою силою й оборотними і необоротними активами тощо.

Для оцінки рівня економічного стану підприємств, які вирощують виноград, запропоновано такий алгоритм:

Вибір показників, що характеризують стан підприємств галузі виноградарства, а саме:

X_1 – площа насаджень винограду, га;

X_2 – урожайність винограду, ц/га;

X_3 – виробнича собівартість 1 ц винограду, грн/ц;

X_4 – частка ринку (частка підприємства в обсягах реалізації винограду по Україні), %;

X_5 – повна собівартість 1 ц винограду, грн/ц;

X_6 – ціна реалізації 1 ц винограду, грн/ц;

X_7 – коефіцієнт дохідності винограду (відношення виручки до повної собівартості);

X_7 – частка виручки від реалізації винограду в загальних доходах господарства, %.

1. Визначення відхилень для позитивних і негативних економічних факторів (стимуляторів та дестимуляторів):

$$Z_{ij} = X_{ij} - \bar{X}_{ij} ;$$

$$Z_{ij} = \bar{X}_{ij} - X_{ij} ,$$

де \bar{X}_{ij} – j -й показник i -го регіону;

X_{ij} – середнє значення показника;

Z_{ij} – відхилення показника від середнього значення.

Показниками–стимуляторами визначено площу, урожайність, частку ринку, ціну, коефіцієнт дохідності, спеціалізацію. Такі показники як виробнича та повна собівартість є ознаками дестимуляторів.

2. Для зіставності та порівняння потрібно здійснити попереднє нормування відібраних показників. Головним завданням тут є приведення показників до однієї бази (безвимірних величин) за умови збереження співвідношення між ними.

Нормалізацію показників проводимо за формулою [81]:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{ij} - \min Z_{ij}}{\max Z_{ij} - \min Z_{ij}},$$

де \min (\max) Z_{ij} – мінімальне (максимальне) значення відхилення;

Y_{ij} – стандартизоване значення (бал) показника X_{ij} .

3. Розраховуємо інтегральний економічний рейтинг підприємств:

$$R_i = \sum Y_{ij} f_j,$$

де R_i – загальний економічний рейтинг i -го підприємства;

f_j – вага j -го економічного показника, яка за визначенням належить інтервалу (0;1).

4. Для визначення ваги кожного економічного показника побудовано матрицю парних кореляційних зв'язків між факторами:

	X7	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X8
X7	1							
X1	0,301283	1						
X2	0,525777	0,51139	1					
X3	-0,52535	-0,16402	-0,4786	1				
X4	0,464981	0,756697	0,620119	-0,26454	1			
X5	-0,5584	-0,14279	-0,42267	0,896461	-0,27241	1		
X6	0,100999	0,004699	-0,23305	0,277724	-0,11136	0,28575	1	
X8	0,181447	0,494887	0,461128	-0,13681	0,459408	-0,12597	-0,13563	1

Виявлено найвищий вплив на дохідність винограду таких факторів: урожайність ($R^2=0,524777$), виробнича собівартість ($R^2= -0,52535$), частка ринку ($R^2=0,464981$). Нормалізуємо коефіцієнти впливу, щоб в сумі вони становили 1:

X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	Σ
0,082357	0,143724	0,143608	0,127105	0,152641	0,027609	0,273356	0,0496	1,0000

Зважимо розраховані нормовані показники (п. 2) на відповідні коефіцієнти (п. 4) та визначимо інтегральний рейтинг кожного підприємства (п. 3).

Результати розрахунків інтегрального індексу підприємств з виробництва винограду наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Групування виноградарських підприємств за інтегральним індексом*

Показник	Розподіл виноградарських підприємств за інтегральним індексом		
	1 група індекс понад 0,2	2 група індекс від 0 до 0,2	3 група індекс менше 0
Кількість підприємств	5	39	61
Площа, га	3872	11903	7556
Середня площа на 1 підприємство, га	774	305	124
Виробництво, ц	616101	1158748	213020
Урожайність, ц/га	159	97	28
Спеціалізація, %	80,2	42,7	10,7
Частка ринку, %	39,02	49,58	11,39
Виробнича собівартість, грн/ц	202,46	349,24	681,15
Повна собівартість, грн/ц	214,17	385,15	759,29
Ціна, грн/ц	673,43	569,95	745,92
Коефіцієнт дохідності	3,144	1,480	0,982
Рентабельність, %	214,4	48,0	-1,8

Примітка. *Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Як свідчать результати проведених досліджень, сформована чітка група лідерів – вузькоспеціалізованих сільськогосподарських підприємств з високим рівнем прибутковості й урожайності винограду, як у СП «Айсберг». Більшість з них входять у вертикально-інтегровані структури з виробництва винограду і вино-коньячних матеріалів та реалізують свою продукцію під відомими в Україні торговими марками.

Підприємства-лідери використовують сучасні інноваційні технології, що забезпечують високу врожайність та низький рівень трудомісткості виробничих процесів у виноградарстві даної групи.

Другу групу сільськогосподарських підприємств – виробників винограду можна охарактеризувати, як суб'єкти господарської діяльності у сфері агробізнесу, які займають активну позицію на цьому сегменті агропродовольчого ринку. Вони займають майже 50 % у структурі реалізації винограду корпоративного сектору, що забезпечує прийнятний рівень прибутковості. При цьому, врожайність винограду майже на 39 % нижча порівняно з відповідним показником господарств першої групи. Ця обставина свідчить про відносно низький технологічний рівень виробництва винограду. Необхідно зазначити, що досліджувані сільськогосподарські підприємства є самостійними суб'єктами підприємницької діяльності й виноградарство в них не є провідною галуззю виробничої діяльності, незважаючи на досить великі площі виноградників у розрахунку на одне господарство. У цілому виробництво досліджуваної сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах другої групи зорієнтовано на внутрішній ринок. Детальний аналіз їх діяльності свідчить, що здебільшого ці господарства вирощують винні сорти винограду, на які закупівельна ціна низька.

До третьої групи, куди входять сільськогосподарські підприємства з інтегральним індексом нижче 0, належать товаровиробники з порівняно меншими площами насаджень винограду. У структурі їх діяльності вирощування винограду не відіграє провідної ролі. Це підтверджується

тим, що рівень спеціалізації у них становить 10,7%, а урожайність винограду – 28 ц/га. Тобто, виноградарство у таких підприємствах не вважається основним напрямом виробництва, а розглядається як напрям диверсифікації, допоміжне виробництво та провадиться з метою збільшення обсягу виручки. При цьому економічна ефективність такого виду діяльності досить низька, а інколи взагалі збиткова, про що свідчить рентабельність на рівні -1,8%. Технологія виробництва потребує удосконалення та підвищення окупності вкладених коштів. Більшість робіт тут виконується вручну, внаслідок чого зростають витрати на оплату праці та ризики від неякісного їх виконання. У цілому це позначається на собівартості, яка досягає 759,29 грн/ц, що майже вдвічі вища, ніж у другій групі сільськогосподарських підприємств та більш ніж утричі порівняно з першою. В результаті навіть порівняно найвища ціна реалізації винограду (745,92 грн/ц) не покриває його собівартості.

Разом із тим, сільськогосподарські підприємства досліджуваної групи відіграють певне значення у формуванні пропозиції, до якої входить 61 товаровиробник з площею виноградних насаджень 7556 га. Їх частка на ринку становить 11,39%. Тому, навіть незважаючи на низьку економічну ефективність, вони потребують відповідної уваги та розробки рекомендацій щодо удосконалення організації виробництва й ведення підприємницької діяльності.

Третю групу підприємств-виробників винограду можна охарактеризувати як аутсайтери виробництва винограду в корпоративному секторі аграрної економіки. Вони характеризуються низьким рівнем урожайності та збитковістю виробництва винограду, а також незначними площами виноградників. Вважаємо, що деякі суб'єкти господарської діяльності відмовляться в найближчій перспективі від вирощування винограду, а деяким на нашу думку необхідно приділити вирощуванню органічного винограду.

Зважаючи на викладене вище, підприємствам третьої групи можна рекомендувати приділити увагу розвитку зеленого туризму, виробництву органічного винограду, організації тематичних екскурсій і т.д. Заслугує на увагу залучення зацікавлених осіб до збирання врожаю та виконання відповідних технологічних операцій з оплатою праці отриманим урожаєм. Це може значно зменшити вартість оплати праці у структурі собівартості, що позитивно вплине на економічну ефективність. Тобто, для невеликих господарств паралельно із забезпеченням процесу виробництва, доцільно рекомендовано розвивати додаткові напрями отримання доходів, що можливо шляхом поглиблення маркетингової діяльності.

Необхідно зазначити, що ефективність виробництва винограду в усіх групах сільськогосподарських підприємствах залежить від ефективної державної політики. Досить зазначити, що в часи дії 1,5% збору на розвиток садівництва та виноградарства за рахунок цих коштів щороку закладалося близько 3000 га виноградників. Проте із скасуванням його дії обсяги закладення виноградних насаджень відразу почали зменшуватися. Потрібні обсяги фінансування можна визначитися виходячи з орієнтовних потреб на закладення 1 га виноградників та догляд за ними до вступу в плодоношення: на поточний момент зараз це складає близько 250 тис. грн.

Останнім часом дедалі більше підприємств, що займаються вирощуванням винограду, постають перед вирішенням питання оптимального вибору сортів і напрямів виробництва – технічних чи столових сортів винограду. Особливо загострюється це питання для підприємців, які започатковують власну справу в даній галузі та намагаються максимізувати економічну ефективність і прискорити окупність вкладених коштів.

Враховуючи особливості ведення виробництва у виноградарстві, значну потребу в коштах для започаткування справи, початок товарного плодоношення насаджень лише на 3-4-й рік та період окупності інвестицій, на нашу думку, найбільш доцільно використовувати теорію

маржинальності. За допомогою неї, здійснюючи розподіл виробничих витрат на змінні та постійні, можна чітко визначити маржинальний дохід, на підставі чого приймати відповідні господарські рішення. Така практика набула широкого використання у європейських країнах. Адже основні показники, що характеризують економічну ефективність – прибуток та рентабельність, не завжди чітко та повною мірою характеризують доцільність ведення або започаткування певного виду підприємницької діяльності.

Для порівняння ефективності вирощування технічного та столового винограду нами проведено розрахунки їх маржинального доходу на прикладі ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області. Основні результати досліджень наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Розрахунок маржинального доходу при виробництві технічного та столового винограду у ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області*

Показники	Одиниці виміру	Технічний виноград	Столовий виноград
Валове виробництво продукції	ц/га	97,37	63,00
Виробничі витрати - всього	грн	52340	52340
у т.ч.: а) постійні	грн	14620	16100
б) змінні	грн	37720	36240
Собівартість 1 ц реалізованої продукції	грн	537,54	830,79
Постійні витрати в розрахунку на 1 ц продукції	грн	150,15	255,56
Змінні витрати у собівартості 1 ц реалізованої продукції	грн	387,39	575,24
Ціна реалізації 1 ц продукції (без ПДВ)	грн	667,00	1200,00
Маржинальний дохід від 1 ц продукції	грн	279,61	624,76

Примітка. *Розраховано автором за даними ПрАТ «Кам'янський» Херсонської області

З урахуванням того, що маржинальний дохід розраховується як різниця в ціні реалізації та змінних витрат на виробництво продукції можна стверджувати, що досліджуваний показник по столовому винограду в 2,2 рази вищий порівняно з технічним. Загальна технологія виробництва обох видів винограду має схожі риси та суттєво не відрізняється одна від одної за винятком деяких технологічних операцій. Навіть незважаючи на порівняно нижчу врожайність столового винограду, що підвищує його собівартість, окупність інвестицій на його вирощування вища за рахунок різниці в закупівельних цінах.

В економічній науці маржинальний дохід показує суму коштів, що залишається в підприємстві після відшкодування вартості проведення технологічних операцій, витрат на сільськогосподарську техніку, її утримання та амортизацію, вартості оренди землі, утримання необхідних загальногосподарських приміщень тощо та формування прибутку. Тобто чим вищий маржинальний дохід, тим досконаліше налагоджена система виробництва на підприємстві та більша сума коштів залишається на відшкодування постійних витрат, формування прибутку та забезпечення розширеного відтворення.

За результатами проведених досліджень встановлено більш ніж дворазове перевищення маржинального доходу від виробництва столового винограду порівняно з технічним. Отже, економічна ефективність вирощування столового винограду вища, а його вирощування є більш прибутковим. Як показують результати дослідження до вирішення цього питання необхідно підходити більш виважено. В умовах низької купівельної спроможності населення попит на столовий виноград буде обмежений. Покупці неспроможні задовольняти свої фізіологічні потреби навіть за низького рівня його споживання. Конкурентоспроможність вітчизняного винограду, як було визначено раніше, на світових ринках низька, отже й можливості його реалізації на зовнішніх ринках теж не значні для зберігання столового винограду необхідну відповідно обладнані

приміщення, яких сільськогосподарські підприємства здебільшого не мають, адже вартість устаткування для його належного зберігання достатньо висока. З урахуванням фінансово-майнового стану більшості виробників винограду та вартості кредитів можна стверджувати, що сільськогосподарським підприємствам дуже складно організовувати власними силами зберігання винограду, тому вони вимушені реалізовувати вирощений виноград одразу після його збирання. Отже, можуть виникати труднощі з організацією збуту вирощеного врожаю, чим користуються закупівельні організації й знижують ціни на нього.

Високий попит на продукцію столового винограду на внутрішньому ринку відкриває великі перспективи для подальшого збільшення обсягів його виробництва. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови дозволяють вирощувати столовий виноград в обсягах як для насичення внутрішнього ринку, так і для експорту, особливо в північні європейські країни. Однак, зважаючи на високу конкуренцію на ринку з імпортною продукцією, виникають складнощі з реалізацією всього вирощеного столового винограду, тому частина його залишається на зберігання в холодильних камерах, а частина надходить на переробку.

Тому при виборі варіанта організації вирощування виноградних насаджень необхідно враховувати не тільки економічну ефективність виробництва, а й можливість реалізації отриманої продукції, ринкову кон'юнктуру, ситуацію та тенденції на світовому ринку тощо.

У нинішніх умовах господарювання вважаємо за доцільне переорієнтувати виноградарство на вирощування безкісточкових столових сортів винограду. За останніми даними, в США столові сорти, які мають насіння в ягодах, відтісняються на другий план, бо споживач зазвичай надає перевагу сорту з ягодами трохи меншого розміру, але без насіння.

Донедавна часу сушений виноград в Україні майже не пропонувався водився через відсутність у асортименті безнасінних сортів і умов для природного сушіння ягід. Його ввозили із середньоазіатських республік і

далекого зарубіжжя. Однак ситуація зазнала певних змін. Вченими ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова», які поставили перед собою завдання організувати виробництво кишмишу в Україні, інтродукованого з різних країн світу, а також виведення шляхом гібридизації нові безнасінних сортів винограду, з яких в умовах майже всіх виноградарських регіонів нашої країни можливе отримання сушеної продукції.

В інституті розроблено й випробувано кілька конструкцій сушильних установок з плівковими прозорими укрітнями, в результаті чого встановлено, що виробництво кишмишу в умовах південних областей України є економічно вигідним.

Сучасні технології обробітку виноградників на вертикальній шпалері з механізацією трудомістких процесів не забезпечують високого врожаю кишмишних сортів через недовантаження кущів і нестачі прямого сонячного освітлення.

У зв'язку з цим багато вчених-виноградарів, посиляючись на багатовіковий досвід вирощування винограду в Середній Азії, а також на результати наукових досліджень, вказують, що висока продуктивність насаджень кишмишних та ізюмних сортів винограду забезпечується при розміщенні пагонів на горизонтальній площині (шпалера з піддашшям, алеїні і альтанковій системи догляду за кущами). У цьому разі створюються кращі умови для освітленості листового покриву, стримується надмірно сильний ріст пагонів. При цьому продукція асимілянтів між вегетативними органами розподіляється раціональніше. Встановлено, що при горизонтальному розміщенні пагонів підвищується не тільки врожайність, але і якість винограду: зростає показник однорідності грон за розміром і структурою складання, збільшуються розміри ягід, поліпшується їх забарвлення і підвищується цукристість, що сприятливо позначається на товарних якостях сушеної продукції.

З огляду на високу соціально-економічну значимість галузі виноградарства для корпоративного сектора аграрної економіки повинна виконуватися в повному обсязі галузева програма по розвитку виноградарства та садівництва. Слід зосередити увагу на основних її елементах: необхідність залучення додаткових, у тому числі державних, коштів і використання нових підходів в організації та управлінні галуззю; концентрація ресурсів в тих регіонах і територіях, де природно-кліматичні умови відповідають забезпечення стабільного промислового виробництва, а також у найбільш дієздатних товаровиробників для освоєння сучасних ресурсозберігаючих технологій; пріоритетність розвитку виноградарсько-виноробного виробництва в традиційних регіонах і територіях (зонах) як гарантованого джерела формування бюджетів усіх рівнів та забезпечення зайнятості населення; корпоративність в організації завершеного циклу (виробництво - переробка - реалізація), що підвищуватиме ефективність всіх стадій та створить основу для участі держави в управлінні організаційно-економічними процесами.

Найбільш дієвими програмними заходами стабілізації стану й розвитку досліджуваної галузі є: освоєння адаптованих до природно-кліматичних умов регіону зон і мікрозон, нових енерго- і ресурсозберігаючих технологій вирощування столових і технічних сортів винограду, організація ефективного технологічного супроводу; екологізація стандартного асортименту і залучення сортів нового покоління для створення високопродуктивних насаджень, виробництво марочних вин і вин контрольованих найменувань з метою підвищення конкурентоспроможності виноградарсько-виноробної продукції; формування сучасної бази для виробництва посадкового матеріалу на основі розвитку вітчизняного науково-селекційного потенціалу та міжнародного співробітництва в обсягах, що забезпечують потреби в нових насадженнях, досягнення відповідних контрольних показників згаданої галузевої програми; створення ефективної виробничої

інфраструктури виноградарства і виноробства; наукове забезпечення управління галуззю і виробництвом винограду та вина; підвищення кваліфікації кадрів усіх рівнів; формування і забезпечення системи технологічного моніторингу за всіма напрямками використання ресурсів; підвищення ефективності виноробної промисловості за рахунок вирішення в законодавчому та нормативному порядку питань регулювання вітчизняного ринку виноробної продукції, включаючи митне регулювання імпорту; забезпечення доступу виробників виноградарсько-виноробної продукції до низькопроцентних кредитних ресурсів, дотаційних і компенсаційних платежів держави.

Галузева програма дозволить освоїти досконалі технології виробництва винограду і винопродукції; забезпечити стабілізацію й підвищення врожайності столових і технічних сортів; знизити ресурсовитрати в структурі витрат виробництва; забезпечити підвищення якості винограду та винопродукції, підвищити її конкурентоспроможність. Реалізація програмних заходів дозволить гарантувати підвищення прибутковості виноградно-виноробного підкомплексу.

3.3. Перспективні напрями розвитку ефективного виробництва винограду

У сучасних умовах ефективний розвиток виробництва сільськогосподарських культур забезпечується за рахунок оптимізації співвідношення обсягів попиту і пропозиції продукції на ринку. Їх збалансування дозволяє встановити прийнятний рівень цін як для продавця, так і споживача. Тобто виробник виявляє бажання за таких умов виробляти й реалізовувати отриману продукцію, а споживач має можливість задовольнити власні потреби враховуючи рівень своєї купівельної спроможності.

Як відомо, обсяг попиту на продукцію залежить від платоспроможності населення, обсягів експорту, інтересу до неї переробних підприємств. Пропозиція ж формується під впливом обсягів виробництва та імпорту.

У сфері виробництва закладається низка важливих передумов для ефективного функціонування ринку продукції виноградарства, а саме: формування товарних партій винограду, його асортимент, безпека та якість, можливість глибокої переробки, інтенсифікація виробництва, мінімізація відходів при переробці та максимальне використання побічної продукції.

Останнім часом у сільськогосподарському виробництві активно застосовуються новітні системи землеробства, впроваджуються інноваційні наукові розробки вітчизняних та іноземних учених, сучасні технології живлення та захисту рослин. Ефективність їх застосування потребує оптимального поєднання відповідних організаційних та економічних умов. Так, до основних організаційних умов можна віднести форму господарювання та власності, структуру управління і т.д. Економічні умови забезпечують оптимізацію складових елементів собівартості, раціональне використання виробничих ресурсів і підвищення продуктивності праці.

У процесі дослідження ефективного формування ринку винограду та продуктів його переробки було запропоновано організаційну схему виноградарської галузі в Україні.

Відповідно до рис. 3.3 сфера виробництва та переробки забезпечує формування й підготовку продукції для споживачів. Сюди віднесено вирощування винограду, яким займаються сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства і господарства населення, та його переробку.

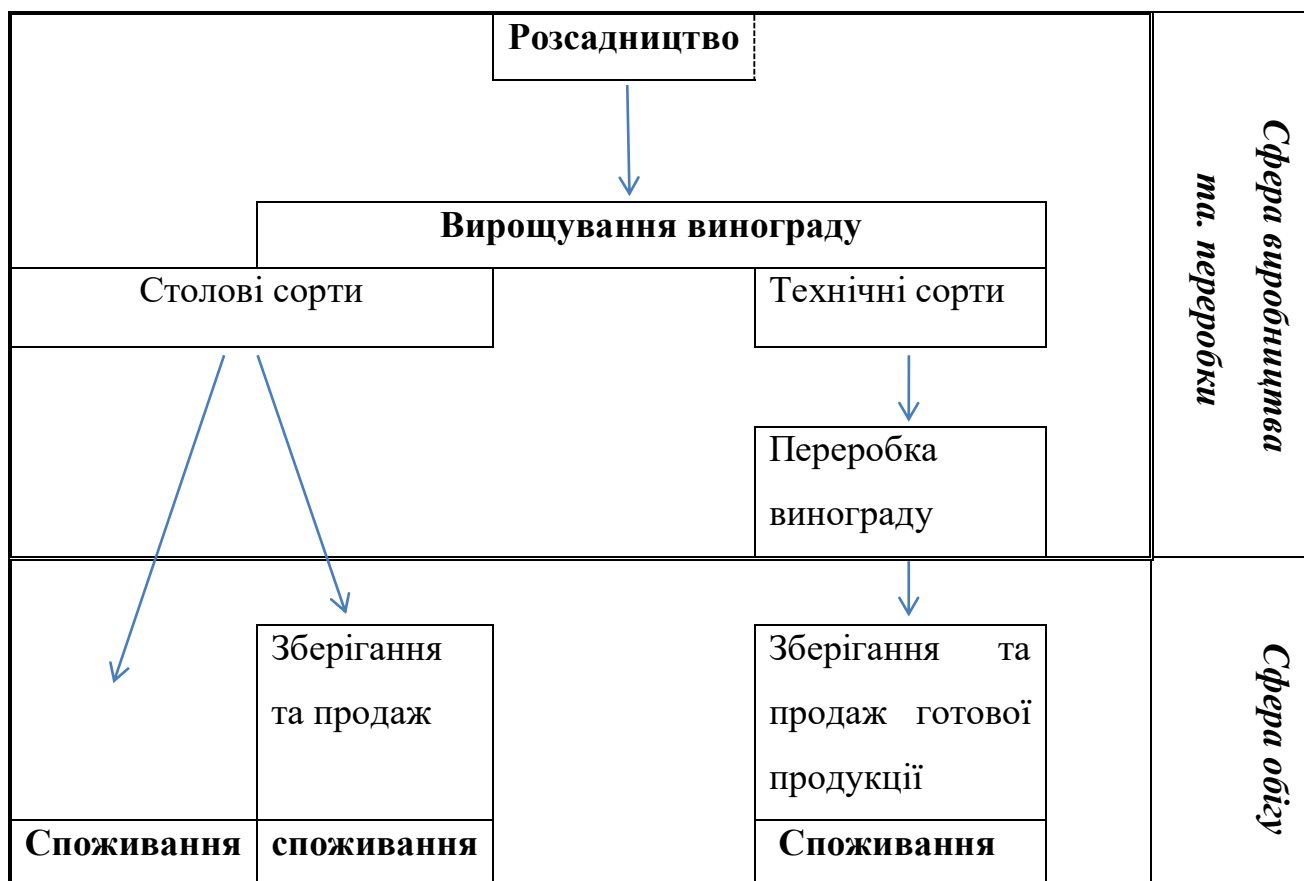

Рис. 3.3. Організаційна схема інтегрованого виробництва, переробки винограду та реалізація*

Примітка. *Систематизовано автором

Важливим елементом забезпечення ефективного виробництва винограду є використання найбільш прийнятних районованих сортів, що користуються значним попитом у споживачів та переробних підприємств. Вибір таких сортів обґрунтовується на етапі проектування закладки виноградних насаджень. На думку І. В. Белоус, основу повинні становити такі високоякісні сорти: Шардоне, група Піно, Рислінг рейнський, Аліготе, Фетяска, Совіньон зелений, Сухолиманський білий, Тельтикурук, Трамінер рожевий, Сильванер, Каберне-Совіньон, Сапераві, Одеський чорний, Мерло, Бастардо Магарацький. Доцільним заходом є збільшення площ під мускатними сортами винограду: Мускат білий та рожевий Бессарабський, Іршаї Олівер, Мускат Оттонель, Мускат одеський. Ефективне виробництво винограду може забезпечити зменшення (щонайменше утричі) площ

гібридів – прямих виробників. Важливо ввести до асортименту комплексностійкі сорти, тобто стійкі до морозів і хвороб – Мускат одеський, Іллічівський ранній, Рубін таїровський. Ці насадження повинні слугувати страховим фондом на випадок непередбачуваних обставин, пов'язаних із кліматичними умовами вітчизняних регіонів вирощування винограду [30, с. 101].

Важливим питанням розвитку виноградарства є інтенсифікація його виробництва. Саме за рахунок підвищення продуктивності та забезпечення окупності вкладених коштів можна досягти підприємницького успіху. Інтенсифікація передбачає удосконалення схеми посадки, системи удобрення, захисту рослин, обробітку ґрунту та догляду за рослинами.

За результатами проведених досліджень було систематизовано систему напрямів розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах (рис. 3.4).

Одним із важливих технологічних елементів, якому дедалі більше товаровиробників приділяють значну увагу, є запровадження позакореневого живлення винограду. Така технологія може бути ефективною за умови забезпечення належного ведення землеробства та відповідних додаткових вкладень для придбання потрібних машин і обладнання. Слід враховувати, що але вони досить швидко окуповуються за рахунок додаткового ефекту від отриманого врожаю та економії коштів на одиницю площі чи центнер виробленої продукції. При застосуванні технології позакореневого живлення виноградних насаджень коефіцієнт використання поживних речовин рослиною значно вищий, ніж при звичайній, і може досягати 80–90%.

За узагальненою інформацією, потреба в коштах для закупівлі необхідного обсягу мікродобрив для позакореневого внесення під виноград становить близько 2–3 тис. грн на 1 га. При цьому урожайність збільшується в середньому на 10%. При середній урожайності 70–80 ц/га виробники винограду забезпечуватимуть 7–8 ц/га врожаю. За ціни

реалізації близько 6 грн/кг, додаткове надходження коштів становитиме 4200–4800 грн/га. Тобто окупність додаткових вкладень може досягати 150–200%.

Рис. 3.4. Напрями розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах*

Примітка. *Складено автором

Важливим напрямом забезпечення ефективного розвитку виробництва продукції виноградарства є його екологізація. Використання мінеральних та синтетичних добрив хоча й дає певний тимчасовий ефект, але в перспективі це призводить до низки негативних наслідків: зменшення

вмісту гумусу у ґрунті, наявність залишків хімічних речовин, забруднення ґрунтових вод, зниження якісних показників виробленої продукції і т. ін. Основними причинами таких загрозливих наслідків можуть бути неякісні добрива та засоби захисту рослин, що застосовуються, несвоєчасне й нераціональне їх використання, перевищення норм та порушення технології внесення, недосвідченість агрономічної служби, людський фактор.

Відхилення у виробництві від науково обґрунтованих норм і рекомендацій призводить до того, що отримана переробниками сировина не відповідає встановленим вимогам, з якої дуже складно виробити якісну й безпечну для здоров'я населення готову продукцію, що негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняних виноградарських підприємств на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Тому необхідно активніше поглиблення застосування біологічних, екологічних та органічних технологій, які мінімізують хімічне навантаження на рослину та навколишнє природне середовище. Продукція, вирощена за такими технологіями, має порівняно вищий попит на ринку, і реалізується за вищими цінами, що забезпечує економічну ефективність виробництва винограду.

Поширювані останнім часом у виробництві технології із застосуванням різноманітних нанотехнологій, також доводять свою ефективність за рахунок підвищення коефіцієнта корисної дії, покращуючи при цьому кінцевий результат за мінімізації витрат.

Узагальнюючі аспекти виробництва винограду шляхом запровадження сучасних інноваційних підходів наведено в табл. 3.7.

Якість виноградної продукції відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного розвитку економічних відносин між виробниками та переробниками винограду. Так, майже на 75% якісні показники вина залежать від параметрів сировини, що реалізується товаровиробниками.

Звідси набувають великого значення технології виробництва, рівень його організації.

Таблиця 3.7

Інноваційні підходи щодо розвитку виробництва винограду*

Технологічні операції	Результати впровадження
Оптимізація внесення мікродобрив	Позитивний вплив на морозо- та зимостійкість рослин, стимулювання їх росту і розвитку, підвищення стійкості до хвороб, урожайності та якості отриманої продукції
Застосування біопрепаратів	Підвищення урожайності до 15%, зменшення кількості нітратів і важких металів у вирощеній продукції, зниження рівня хімічного навантаження на процес виробництва
Застосування нанотехнологій	Підвищення врожайності до 20%, збільшення вмісту цукрів у винограді

Примітка. *Систематизовано автором.

За результатами дослідження встановлено технологічні фактори, що стримують розвиток виробництва винограду: необґрунтоване розташування виноградників (без належної оцінки місця розташування, придатності та якості ґрунту, доступності поживних речовин і т.д.), використання нерайонованих сортів винограду, порушення технології вирощування тощо. У цілому це призводить до негативних наслідків, а саме: що проявляються зменшення врожайності, а інколи й втрата насаджень, погіршення якості вирощених ягід, необхідність викорчовування та закладки нових виноградних насаджень.

За науково обґрунтованими нормами річний обсяг споживання винограду становить близько 8 кг/люд. З урахуванням тієї обставини, що у 2017 р. чисельність населення в Україні становила 44,83 млн осіб, місткість вітчизняного ринку винограду становила 358 тис. т, що

співвідносно із валовим обсягом виробництва винограду в Україні усіма категоріями господарств. За офіційними статистичними даними українці в середньому споживають лише 0,5 кг у рік, отже, потенціал росту становить близько 336 тис. т. Це без врахування технічного винограду на переробку.

Значний потенціал росту виробництва винограду підтверджується фахівцями галузі. Так, начальник відділу розвитку садівництва та виноградарства Міністерства аграрної політики та продовольства України В. М. Костенко наголошує, що дефіцит сировини для виробництва лише коньячних виноматеріалів досягає 16,4 млн дал, у перерахунку на виноград – 234 тис. т, для чого необхідно мати додатково 23 тис. га площ виноградних насаджень при їх врожайності 10 т/га [124, с.2-4]. Вирішення даної проблеми матиме окрім економічних важливі соціальні наслідки. З урахуванням значної трудомісткості галузі для організації виробництва необхідно буде створити до 150 тис. нових робочих місць.

На нашу думку, для забезпечення виконання Галузевої Програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року необхідно поглиблювати коопераційні відносини між виробниками винограду. Так, у Херсонській області налічується 11 сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням винограду і забезпечують левову частку сировини для подальшої переробки. Проте в цьому регіоні мають виноградники дрібні фермери та господарства населення, але вплив цих суб'єктів господарювання на формування пропозиції на ринку незначний. Як основні причини такого стану можна назвати невеликий обсяг виробництва, низький рівень товарності вирощеної продукції, неможливість транспортувати її на ринки збуту чи переробні підприємства тощо.

Вважаємо за доцільне формування в Херсонській області по одному сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу на 3 адміністративні райони, тобто 6 структур на область. Для зменшення

витрат на їх створення та функціонування вони можуть діяти на базі уже існуючих сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 3.8

Проектні показники розвитку виробництва винограду в Херсонській області*

Показники	Фактичне значення, 2017 р.	Розрахункове зростання до 2025 р.	Всього, 2025 р.	2025 р. до 2017 р. %
Кількість підприємств	11	+6	17	154,5
Площа виноградників в обслуговуванні, га	3330	+1200	4530	136,0
Урожайність, ц/га	86,7	+13,3	100	115,3
Обсяг виробництва винограду, тис. ц	289,1	+120,0	409,1	141,5

Примітка. *Розраховано автором

За даними табл. 3.8 розрахункова площа в обслуговуванні становить 200 га на один кооператив або 1200 га по області. Це дасть змогу збільшити в обслуговуванні площі виноградників на 36%, стабілізувати їх продуктивність на рівні 100 ц/га, що забезпечить приріст виробництва винограду на 120 тис. ц або більш, як на 40%, що відповідає основним завданням Галузевої Програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року.

Крім того, поглиблення коопераційних відносин між виробниками винограду забезпечить створення нових робочих місць – 4 особи в кооперативі або 24 по області (табл. 3.9). При розрахунковій середньомісячній оплаті праці 10 тис. грн, річний фонд заробітної плати буде становити 480 тис. грн. у кооперативі та 2880 тис. грн по регіону.

Для визначення перспектив розвитку виноградарства були проведені розрахунки показників інвестиційного проекту створення та функціонування виноградника. Встановлено, що на закладення 1 га

виноградних насаджень необхідно 246,6 тис. грн (табл. 3.10), з них 88,9 тис. грн, або 36%, припадає на саджанці.

Таблиця 3.9

Основні соціально-економічні показники поглиблення коопераційних відносин у виробництві винограду*

Показники	Кооператив	Херсонська область
Кількість працівників, осіб	4	24
Середньомісячна оплата праці 1 працівника, тис. грн	10	10
Місячний фонд оплати праці, тис. грн	40	240
Річний фонд оплати праці, тис. грн	480	2880
Нарахування на фонд заробітної плати, тис. грн	96	576,0
Відрахування з фонду заробітної плати, тис. грн	100,8	604,8

Примітка. *Розраховано автором

Таблиця 3.10

Розрахункова потреба в інвестиціях для закладення 1 га виноградника*

Стаття витрат	Короткий опис витрат	Сума витрат, грн	Частка статті витрат у загальній структурі, %
Підготовка ґрунту для висаджування	Плантажна оранка, вирівнювання ґрунту, розмічування території	6350	2,6
Органічні добрива	30 т х 75 грн/т	2250	0,9
Саджанці	2222 шт. х 40 грн/шт.	88880	36,0
Мінеральні добрива	200 кг NPK 16:16:16	2400	1,0
Встановлення шпалери	Опори + дріт, встановлення та монтаж	92450	37,5
Крапельне зрошування	Витрати на матеріали та монтаж	47300	19,2
Інші витрати		7000	2,8
Всього		246630	100,0

Примітка. *Розраховано автором

У загальній структурі необхідних інвестицій витрати на закладення виноградників займають 70,6%. Тобто основне фінансове навантаження на товаровиробника буде найбільшим на початку реалізації даного підприємницького проекту (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Потреба в коштах на закладення та по роках експлуатації
виноградника***

Стаття витрат	Сума витрат, тис. грн	Частка статті витрат у загальній структурі, %
Закладення винограднику, 2019 р.	246,6	70,6
Догляд за насадженнями, 2019 р.	12,2	3,5
Догляд за насадженнями, 2020 р.	21,4	6,1
Догляд за насадженнями, 2021 р.	22,5	6,4
Догляд за насадженнями, 2022 р.	22,8	6,5
Догляд за плодоносними насадженнями	23,6	6,8
Разом	349,1	100,0

Примітка. *Розраховано автором

Таблиця 3.12

Розрахункові показники виробництва винограду*

Рік впровад- ження проекту	Витрати, тис. грн	Валовий збір винограду, т	Виручка від реалізації, тис. грн
2019	258,8	-	-
2020	21,4	-	-
2021	22,5	3	24,0
2022	22,8	5	44,0
2023	23,6	8	77,4
2024	28,3	10	106,5
2025	34,0	10	117,1
2026	40,8	10	128,8
2027	48,9	10	141,7
2028	58,7	10	155,9

Примітка. *Розраховано автором

У результаті дослідження технології вирощування цієї культури (табл. 3.12) встановлено, що врожай винограду починають отримувати на 3-й рік після закладення насаджень. При цьому урожайність його становить близько 3 т і поступово зростає до 10 т на 6-7 рік експлуатації насаджень. З урахуванням цього розрахункова виручка від реалізації винограду буде зростати від 24 до 155,9 тис. грн з 1 га.

Розрахунок виручки від реалізації винограду та обсягу витрат на утримання виноградника на перспективу дало змогу обчислити обсяг інвестицій на закладення виноградника та результатів по роках його експлуатації (рис. 3.5).

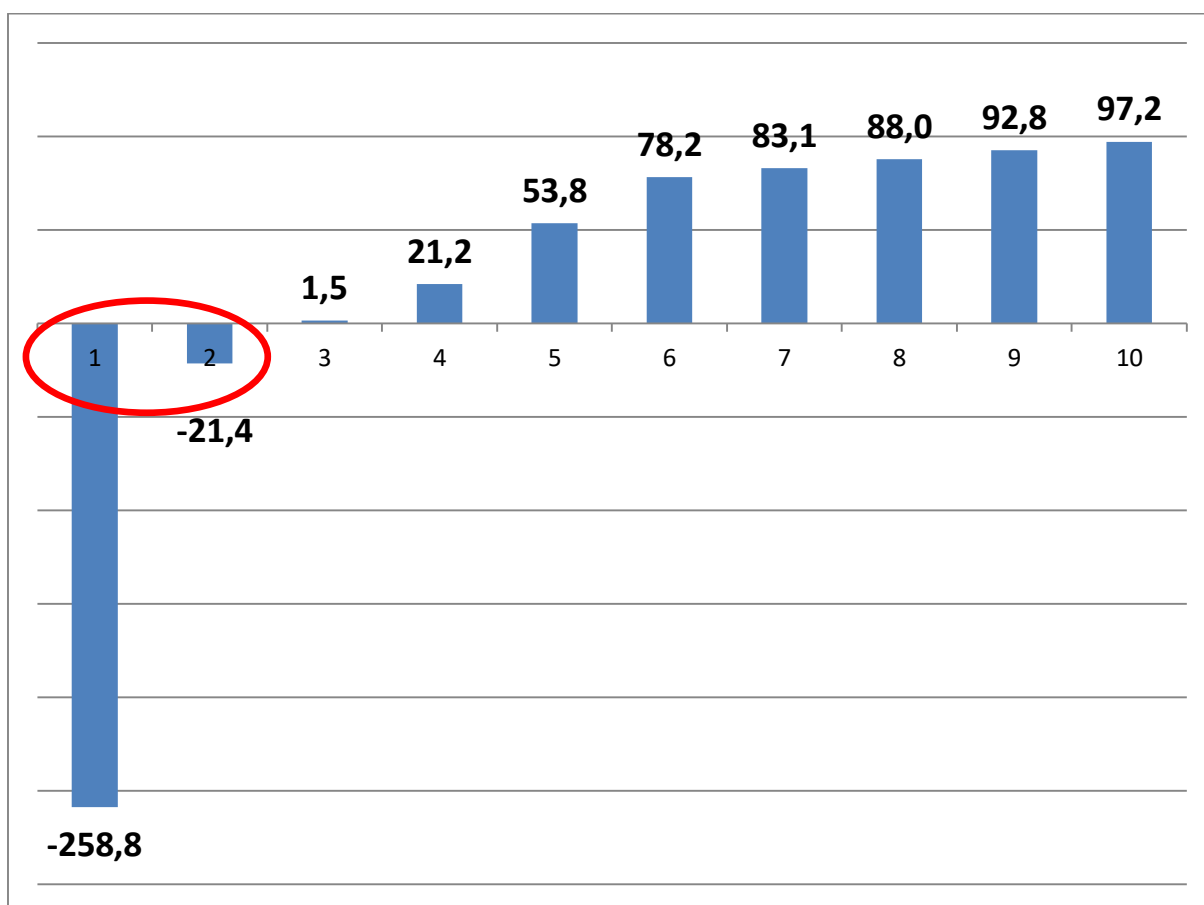

Рис. 3.5. Інвестиції на закладення виноградника та результати по роках його експлуатації, тис. грн*

Примітка. *Розраховано автором

За розрахунками, грошовий потік уже з третього року експлуатації винограду матиме додатне значення, тобто отримана виручка перевищуватиме понесені витрати.

На підставі проведених розрахунків визначено, що окупність вкладень буде досягнуто через 8 років від закладення виноградних насаджень або 6 років від початку плодоношення (табл. 3.13, рис. 3.6).

Таблиця 3.13

Визначення окупності вкладень на створення винограду*

Рік впровадження проекту	Витрати наростаючим підсумком, тис. грн	Виручка від реалізації винограду наростаючим підсумком, тис. грн
1-й	258,8	-
2-й	280,2	-
3-й	302,7	24,0
4-й	325,5	68,0
5-й	349,1	145,4
6-й	377,4	251,9
7-й	411,4	369,0
8-й	452,2	497,8
9-й	501,1	639,5
10-й	559,8	795,4

Примітка. *Розраховано автором

Отже, проект закладення та експлуатації винограду може бути перспективним. Незважаючи на значні обсяги необхідних інвестицій, виробництво винограду є прибутковим видом діяльності. Особливу увагу при цьому необхідно приділяти саме закладенню насаджень. Саме цей етап потребує найбільших обсягів інвестицій.

Важливими проблемами виноградарства в сільськогосподарських підприємствах є значна його капіталомісткість та тривалий період

окупності. Крім того, особливу увагу слід приділяти технологічним особливостям вирощування винограду, зокрема періоду вступу в товарне плодоношення. У сукупності ці фактори є стримуючими умовами розвитку галузі. Разом з тим, за результатами проведених досліджень встановлено, що такий проект може бути цікавим та прибутковим при належному забезпеченні його реалізації.

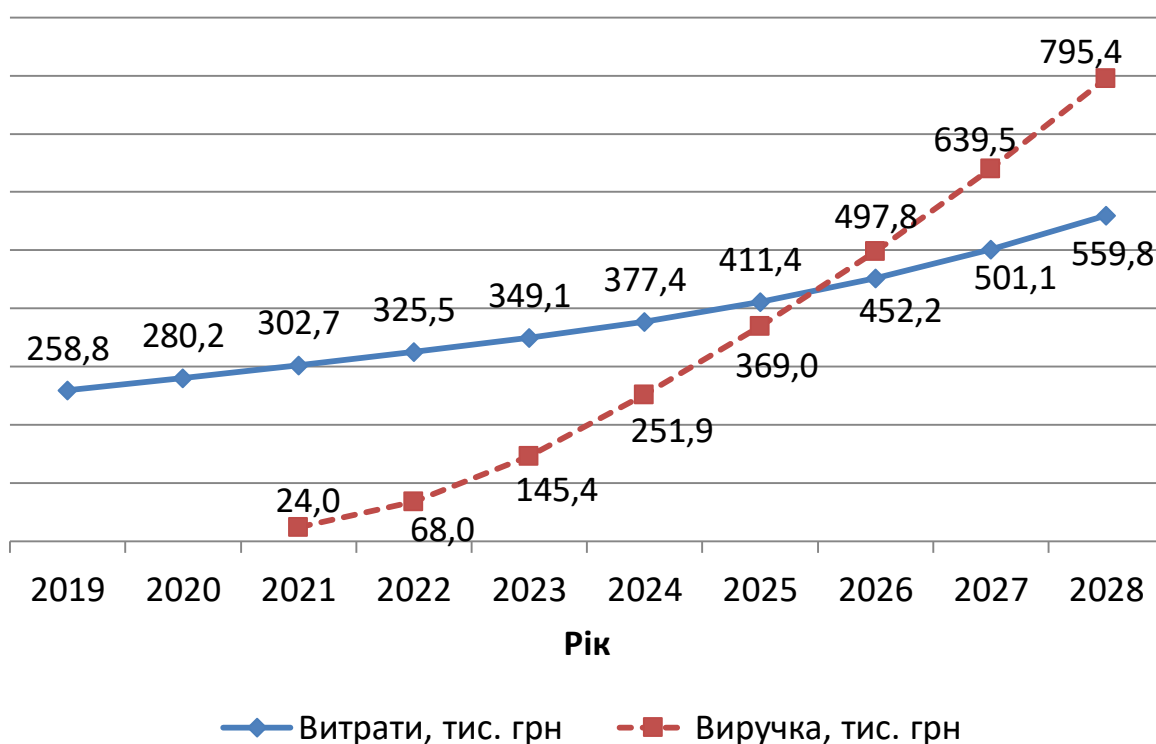

Рис. 3.6. Розрахунок окупності вкладень на створення виноградника, тис. грн*

Примітка. *Розраховано автором

Основні показники ефективності інвестиційного проекту закладки виноградних насаджень наведені у табл. 3.14.

Потреба в інвестиціях на 1 га виноградника становить 246,6 тис. грн, з них 88,9 тис. грн на придбання саджанців. Загальна сума вкладень за період проекту становить 452,2 тис. грн, а виручка від реалізації вирощеного винограду – 497,8 тис. грн. З урахуванням забезпечення ефективного

виконання виробничої програми, рівня закупівельних цін та інфляції термін періоду окупності вкладених коштів становитиме 8 років після закладення насаджень. Показник EBITDA при цьому складе 96,92 тис. грн з 1 га. Отже, такий проект може бути потенційно цікавим для сільськогосподарських товаровиробників.

Таблиця 3.14

Показники ефективності інвестиційного проекту закладки 1 га виноградника*

Показник	Одиниці виміру	Значення
Загальна сума інвестицій	тис. грн	452,2
Обсяг інвестицій для започаткування проекту	тис. грн	246,6
Період окупності проекту – PP	місяців	96
Чиста теперішня вартість грошового потоку - NPV	тис. грн	222,6
Внутрішня норма рентабельності –IRR	%	2,84
Виручка за період	тис. грн	497,8
EBITDA за період	тис. грн	96,32

Примітка. *Розраховано автором

З урахуванням основних положень Програми державної підтримки розвитку садівництва та виноградарства, постанови Кабінету Міністрів України № 587 від 15 липня 2005 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» [180] та наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.03.2018 № 151 «Про затвердження нормативів, у межах яких проводиться компенсація у виноградарстві, садівництві і хмелярстві, форм звітності та переліку

обладнання, механізмів і техніки» [161] відшкодування вартості садивного матеріалу в розмірі 22 грн за саджанець винограду.

За рекомендаціями спеціалістів залежно від схеми посадки виноградних насаджень та сортів винограду на 1 га необхідно близько 3 тис. саджанців. Тобто за рахунок державної підтримки з державного бюджету може бути відшкодовано 60–70 тис. грн, що становить до 30% вартості закладення нових насаджень. З урахуванням інвестицій на крапельне зрошення державна допомога буде складати до 50% вартості закладення виноградника. Це може суттєво вплинути на розвиток виноградарства в Україні. Така державна підтримка стимулюватиме закладення нових насаджень, що дасть змогу підвищити обсяг валового виробництва у перспективі (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Розвиток виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах України на перспективу*

Примітка. *Розраховано автором з використанням даних Державної служби статистики України

Імпортозаміщення на ринку винограду й удосконалення системи виробництва дозволить покращити ситуацію в досліджуваній галузі. Значна ємність ринку та рівень його насичення свідчать про те, що подальше зростання виробництва може бути забезпечене товаровиробниками, а попит повністю поглине додатковий обсяг пропозиції.

Виконання запланованих заходів потребує значних інвестицій, частина якої може бути забезпечена за рахунок державної програми підтримки розвитку садівництва та виноградарства (табл.3.15).

Таблиця 3.15

Інвестиційне забезпечення розвитку виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах*

Показник	До 2025 р		До 2030 р.	
	Південні області України	У тому числі Херсонська область	Південні області України	У тому числі Херсонська область
Кількість підприємств	97	11	97	11
Площа закладення нових насаджень, тис. га	13,7	1,8	15,9	2,1
у середньому на 1 підприємство, га	141,2	163,6	163,9	190,9
Приріст зростання обсягів виробництва, тис. т	190,0	24,7	225,0	29,3
у середньому на 1 підприємство	2,0	2,2	2,3	2,7
Потреба в інвестиціях, млн грн	3425,0	445,3	3975,0	516,8
у середньому на 1 підприємство	35,3	40,5	41,0	47,0
<i>з них</i>				
за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства	959,0	124,7	1113,0	144,7
у середньому на 1 підприємство	9,9	11,3	11,5	13,2
Окупність інвестиційного проекту, років**	8	7	8	7

Примітка. *Розраховано автором

**Термін окупності розраховувався за умови незмінних обсягів інвестицій на 1 га виноградника та без врахування інфляції.

Перспективні дані розвитку розраховувалися відповідно до двох етапів: на період до 2025 року та з 2025 по 2030 р. На першому етапі передбачається забезпечення імпортозаміщення як важливого напрямку фактору розвитку. Для цього необхідно додатково закласти 12 тис. га виноградників у південних областях України. Надалі планується зростання обсягів виробництва винограду для збільшення рівня завантаження виробничих потужностей переробних підприємств на 10% до 2030 р.

Отже, виноградарська галузь України має значний потенціал розвитку, який повною мірою може бути реалізований товаровиробниками, які мають для цього всі необхідні умови. Окрім задоволення потреб споживачів це позитивно вплине на економічну ефективність сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням винограду, соціальну ситуацію через залучення додаткових найманих працівників та обсяги податкових відрахувань до бюджетів різних рівнів.

Забезпечення проведення запланованих заходів дасть змогу збільшити площі виноградників до 2025 р. на 13,7 тис. га та обсяг виробництва на 190 тис. т. Для цього необхідно залучити близько 3,4 млрд грн, з них 959 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. З урахуванням частки Херсонської області у загальнодержавній структурі виноградарства України можна стверджувати, що в регіоні до 2025 р. буде закладено 1,8 тис. га, а це забезпечить приріст виробництва на 24,7 тис. т. Для цього необхідно залучити 445,3 млн грн, у том числі 124,7 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. Термін окупності інвестицій дорівнюватиме 8 років по Україні та 7 років у Херсонській області за рахунок кращої ситуації у виробництві винограду в області, ніж у середньому по Україні.

У розрахунку на 1 підприємство по Україні до 2025 р. нових виноградників буде закладено на 141,2 га, а виробництво збільшиться на

2,0 тис. т, по Херсонській області – на 163,6 га та 2,2 тис. т винограду відповідно.

Крім того, розвиток виробництва винограду матиме синергічний ефект. Оскільки для забезпечення виробництва необхідно буде додатково залучати працівників. Це дасть змогу підвищити доходи населення у сільській місцевості, знизити рівень безробіття та забезпечить додаткові податкові відрахування з доходів підприємств і працівників.

Висновки до розділу 3

У результаті проведених досліджень та економіко-математичних розрахунків щодо обґрунтування напрямів ефективного розвитку виробництва винограду можна зробити наступні висновки:

1. Поглиблення кооперації у сфері виробництва винограду забезпечує умови для підвищення економічної його ефективності. Так, створення обслуговуючого кооперативу та забезпечення його господарської діяльності дасть змогу сформувати ефект у розмірі 936 тис. грн при обслуговуванні 100 га виноградників, 1,872 млн грн – при 200 га і 3,348 млн грн при 300 га. З урахуванням того, що річний обсяг витрат на функціонування кооперативу становить 539,8 тис. грн, обсяг виплат його учасникам коливатиметься від 396 тис. грн до 2,5 млн грн або від 3062 грн до 8461 грн на 1 га площі виноградників залежно від площі обслуговування.

2. Важливим напрямом розвитку виробництва винограду є стимулювання його споживання. З урахуванням науково обґрунтованих норм споживання винограду та чисельності населення в Україні у 2017 р. розрахункова ємність ринку становить близько 358 тис. т столового винограду. Зважаючи на сучасний рівень його споживання потенціал збільшення виробництва цієї культури може досягти 336 тис. т.

3. Обґрунтовано, що поліпшення організації виробництва можливо за реалізації відповідних інноваційних рішень для підвищення

економічної ефективності винограду, що потребує додаткових інвестицій. Важливо враховувати, що застосування біопрепаратів позитивно впливає на якість винограду та екологічну складові забезпечення виробничого процесу в досліджуваній галузі.

4. Формування одного виноградарського обслуговуючого кооперативу на три адміністративні райони Херсонської області дозволить залучити дрібних виробників в якості суб'єктів ринку винограду та запропонувати напрями забезпечення його ефективного розвитку. З урахуванням того, що один кооператив буде обслуговувати 200 га виноградників загальна площа по області становитиме 1200 га. Це дасть змогу збільшити площі виноградників у обслуговуванні на 36%, стабілізувати їх урожайність на рівні 100 ц/га. За рахунок цього додатковий обсяг виробництва може становити 120 тис. ц, або більш ніж на 40% від теперішнього рівня. Соціальний ефект від поглиблення кооперації та створення виноградарського обслуговуючого кооперативу буде проявлятися через створення нових робочих місць. За умови залучення 4 осіб для функціонування одного кооперативу в межах досліджуваної області це становитиме 24 особи. При цьому річний фонд заробітної плати працівників кооперативу дорівнюватиме близько 480 тис. грн, що еквівалентно майже 2,9 млн грн по Херсонській області.

5. Встановлено, що виноградарські підприємства України поділяються на три основні групи за інтегральним індексом. У спеціалізованих підприємствах рівень рентабельності досягає 214,4%, у низько спеціалізованих виробництво збиткове (рівень збитковості 1,8%). Для визначення напрямів розвитку підприємств з виробництва винограду слід враховувати інтегральний індекс підприємств, який поєднує в собі обсяг виробництва, спеціалізацію й інші економічні показники діяльності з виробництва винограду.

6. Обґрунтовано, що виробництво столового винограду більш вигідне, ніж технічного. За відносної схожості технологій виробництва та

рівня витрат, ціна на столовий значно перевищує ціну технічного винограду, що забезпечує вищий рівень доходу. Проте при виборі сортів для закладення нових виноградних насаджень важливо враховувати крім економічної ефективності виробництва низку інших факторів.

7. За результатами досліджень розроблено інвестиційний проект створення та експлуатації виноградника. Потреба в інвестиціях становить 246,6 тис. грн, з них 88,9 тис. грн – на придбання саджанців. Розрахунковий період окупності дорівнює 8 років після закладення насаджень з урахуванням вартості виконання необхідних технологічних операцій, закупівельної ціни на виноград та рівня інфляції.

8. Встановлено, що забезпечення ефективного виробництва винограду вимагає відповідних інноваційних рішень. Необхідно приділяти більше уваги системі організації виробництва та інтенсифікувати його. Проведення запланованих заходів дозволить забезпечити функціонування 97 виноградарських підприємств на півдні України, з них 11 у Херсонській області. Це дозволить збільшити площі виноградних насаджень на 15,9 тис. га в південних областях і 2,1 тис. га в Херсонській області. Для цього необхідно близько 4 млрд грн інвестицій для підприємств півдня України та 516,8 млн грн для Херсонської області. З урахуванням державної програми підтримки садівництва та виноградарства частина витрат може бути відшкодовано за рахунок Державного бюджету – 1,1 млрд грн та 144,7 млн грн для південних областей України та Херсонської зокрема.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретичні положення та запропоновано наукові підходи щодо організаційно-економічних засад розвитку виноградарства, його ефективного виробництва в підприємствах півдня України. За результатами дослідження у роботі сформовано такі висновки і пропозиції:

1. Оскільки ринок винограду є складовою частиною агропродовольчого ринку, то його функціонування відбувається на принципах, притаманних аграрному ринку в цілому. Водночас, формування пропозиції на галузевому 16 ринку має ряд характерних особливостей: висока вартість закладення виноградних насаджень і, як наслідок, значна потреба в капітальних вкладеннях, термін їх продуктивної експлуатації та окупності інвестицій, висока трудомісткість, довгострокова оренда земельної ділянки, кліматична обмеженість зони вирощування культури, оптимальне поєднання сортів винограду з урахуванням їх характеристик, конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

2. Обґрунтовано, що проведення економічної оцінки виробничої діяльності виноградарських підприємств потребує опрацювання системи показників, із усієї сукупності яких особливо виділяється продуктивність праці. Пропонується розраховувати її не тільки за загальноприйнятою методикою, а й з урахуванням величини доданої вартості на одного працюючого у виноградарстві. На підставі цього чітко визначається обсяг прибутку, амортизація та вартість праці у конкретному підприємстві. Крім того, для обґрунтування вибору сортів винограду при закладенні нових насаджень доцільно використовувати показник маржинального доходу, що характеризує ефективність виконання технології та рівень організації виробництва. Це відбувається на підставі визначення обсягу змінних витрат на виробництво та їх порівняння з виручкою від реалізованої продукції.

3. Визначено, що важливою умовою ведення ефективного сільськогосподарського виробництва є ресурсне забезпечення. В Україні загальна площа виноградників зменшилася на 43,9 % – з 77,6 тис. га у 2011 р. до 43,5 тис. га у 2017 р. Урожайність хоча й підвищилася, проте залишається на відносно низькому рівні порівняно з світовими лідерами у галузі виноградарства. Перевищення темпів зменшення площ порівняно над темпами підвищення урожайності призвело до зменшення обсягу виробництва винограду – на 10,2 % в усіх категоріях господарств та 18,0 % – у сільськогосподарських підприємствах. Низький рівень оплати праці в сільському господарстві призводить до зменшення чисельності працюючих у досліджуваній галузі. Труднощі із залученням коштів призводять до ускладнення забезпечення виробничих циклів у виноградарстві, внаслідок чого товаровиробники не можуть оновлювати техніку й обладнання. Виноградники, строк експлуатації яких завершився, викорчовуються, та в багатьох випадках вони не оновлюються через високу вартість закладення нових насаджень.

4. Встановлено, що на внутрішньому ринку винограду значна частина пропозиції забезпечується за рахунок імпорту, обсяг якого у 2017 р. дорівнював 47,0 тис. т на суму 34,4 млн дол. США. Це обсяг, який вітчизняні товаровиробники не задовольняють в сучасних умовах ведення виноградарства. Розвиток вітчизняного виробництва винограду для зменшення рівня імпортозалежності дозволить додатково збільшити площі його насаджень на майже 12 тис. га при середній урожайності 75 ц/га, з них 4,4 тис. га для виробництва столового винограду і 7,6 тис. га – для сушеного.

5. Економічна ефективність виробництва винограду порівняно вища, ніж при вирощуванні інших основних сільськогосподарських культур. І хоча рівень рентабельності у виноградарстві протягом 2014–2017 рр. знизився з 61,0 до 17 51,6 %, проте він залишається достатньо високим і значно перевищує традиційні культури за даним показником. Це свідчить

про те, що галузь є досить привабливою та перспективною. Рівень рентабельності вирощування винограду у 2015 р. сягнув майже 102 %, що дуже складно отримати при вирощуванні, наприклад, зернових культур. Виявлено, що результативність господарювання виноградарських підприємницьких структур проявляється через урожайність, яка залежить від площі насаджень та обсягів виробничих витрат на одиницю земельної площі, та рентабельність, що формується під впливом продуктивності винограду, повної собівартості, ціни реалізації вирощеної продукції та частки підприємства на ринку продукції виноградарства.

6. Доведено, що поглиблення кооперації у галузі виноградарства суттєво покращує організаційно-економічні умови розвитку виробництва винограду. Організація обслуговуючого кооперативу та забезпечення його господарської діяльності дасть змогу отримати економічний ефект у сумі 936 тис. грн при обслуговуванні 100 га виноградників, 1,872 млн грн – при 200 га і 3,348 млн грн – при 300 га. Визначено, що з урахуванням відповідного річного обсягу витрат на функціонування кооперативу, обсяги виплат учасникам коливатимуться від 306 тис. грн до 2,5 млн грн, або від 3062 до 8461 грн на 1 га площі виноградників залежно від площі обслуговування. Для забезпечення ефективного розвитку виноградарства у Херсонській області шляхом залучення дрібнотоварних виробників до формування пропозиції на ринку запропоновано організувати один сільськогосподарський обслуговуючий кооператив у розрахунку на три адміністративні райони. За умови обслуговування однією такою структурою 200 га насаджень загальна площа по області становитиме 1200 га, що створить передумови для збільшення виробництва винограду на 120 тис. ц, або більш як на 40 %, при середній його урожайності 100 ц/га. Соціальний ефект проявлятиметься у створенні нових робочих місць, покращенні об'єктів інфраструктури. Для функціонування одного кооперативу передбачається залучити чотири особи, в цілому по Херсонській області це становитиме 24 робочих місця з річним фондом

оплати праці близько 2,9 млн грн та 480 тис. грн у розрахунку на один кооператив.

7. З метою визначення основних напрямів розвитку виноградарства в сільськогосподарських підприємствах України запропоновано розраховувати інтегральний індекс, який включає ряд показників (площа виноградників у розрахунку на одне підприємство, урожайність, рівень спеціалізації, собівартість продукції та рівень рентабельності) між якими прослідковуються чіткі залежності – із збільшенням середньої площі на одне підприємство (з 124 до 774 га), зростає урожайність (від 28 до 159 ц/га) та рівень рентабельності (від -1,8 до 214,4 %), незважаючи на збільшення собівартості отриманої продукції. За результатами досліджень товаровиробники розділилися на три групи (значення інтегрального індексу до нуля, від нуля до 0,2 і понад 0,2): до першої увійшли аграрні формування, в структурі виробництва яких виноградарство займає невелику частку (рівень спеціалізації 10,7 %), до другої – з середнім рівнем спеціалізації (42,7 %), а до третьої – вузько- 18 спеціалізовані господарства (рівень спеціалізації 80,2 %). Відповідно для кожної групи підприємств було визначено основні напрями розвитку. Для першої групи – організація тематичних подій (семінари, екскурсії, воркшопи тощо), розвиток зеленого туризму, виробництво органічного винограду, використання інноваційних технологій і т. д., для другої – удосконалення організації виробництва та поглиблення коопераційних відносин з іншими підприємствами для формування товарних партій сировини, третьої – інтенсифікація виробництва та забезпечення надійної сировинної бази для переробних підприємств.

8. За результатами досліджень проведено розрахунки інвестиційного проекту створення та експлуатації виноградника. Визначена загальна потреба в інвестиціях становитиме 246,6 тис. грн, з яких 88,9 тис. грн припадає на саджанці. Розрахунковий термін окупності вкладень – 8 років після закладення насаджень винограду з урахуванням вартості виконання

необхідних технологічних операцій, закупівельної ціни на виноград та рівня інфляції. Навіть з урахуванням технологічних особливостей вирощування винограду та тривалого періоду окупності такий вид підприємницької діяльності є привабливим для сільськогосподарських підприємств.

9. Обґрунтовано, що розвиток виноградарства в сільськогосподарських підприємствах півдня України на перспективу доцільно проводити у два етапи. На першому етапі (до 2025 р.) рекомендується зменшувати імпортозалежність на ринку продукції виноградарства та впроваджувати заходи по її імпортозаміщенню. На другому (2025–2030 рр.) планується 10 % підвищення рівня завантаженості переробних підприємств. Реалізація заходів тільки першого етапу дозволить збільшити площі виноградників на 13,7 тис. га та обсяг виробництва на 190 тис. т. Для цього необхідно залучити близько 3,4 млрд грн, з яких 959 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. У Херсонській області до 2025 р. планується закласти 1,8 тис. га виноградників, що забезпечить приріст виробництва культури на 24,7 тис. т. Для цього необхідно залучити 445,3 млн грн, з яких 124,7 млн грн за рахунок державної програми підтримки садівництва та виноградарства. Термін окупності інвестицій складе 8 років по Україні та 7 років у Херсонській області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andrews, K. R. The Concept of Corporate Strategy. Dow Jones-Irwin: Homewood, IL., 1971. 245 p.
2. Ansoff, H., Declerck, R., Hayes, R. (eds.). From Strategic Planning to Strategic Management. Wiley: London, 1976. – 257 p.
3. Balassa, B. Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development. New York : Harvester Wheatsheaf, 1989. P. 42–46.
4. Balassa, B. IntraIndustry Trade and the Integration of Developing Countries in the World Economy / International Economic Integration ; [ed. M.N. Jovanovic]. London : Routledge. 1998. Vol. 3. P. 56–59.
5. Peng, M.W. Institutional transitions and strategic choices. Academy of Management Review. 2003. № 28. P. 275–296.
6. Teece, D.J., Pisano, G., Shuen, A., Dynamic capabilities and strategic management // Strategic Management Journal. 1997. №18 (7). P. 509–533.
7. Terje, Aven. Risk assessment and risk management: Review of recent advances on their foundation. Eur. J. Operat. Res. 2016; 253(1):1–13. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2015.12.023>.
8. Авидзба А. М., Черемсина С. Г., Антипов В. П. Проблемы управления трудовыми отношениями в виноградарстве (теоретический аспект). Ялта : Адонис, 2003. 230 с.
9. Авидзба А. М., Волынкин В. А. Разработка и реализация национальной программы совершенствования сортимента винограда в Украине. Магарац. Виноградарство и виноделие. 2007. № 2. С. 2–5.
10. Авидзба А. М., Черемсина С. Г. Экономика виноградарства Крыма: теория и практика функционирования. Ялта : Адонис, 2003. 247 с.
11. Авидзба А. М. и др. Стратегия и перспективы развития виноградарства Украины. *Перспективы развития виноградарства и виноделия в странах СНГ*: тез. докл. и сообщ. Междунар. науч.-практ.

конф., посвященной 180-летию НИВиВ "Магарач". 28–30 окт. 2008 г. Ялта : НИВиВ "Магарач", 2008. Т.1. С. 69–71.

12. Авласенко О. А. Сучасні тенденції розвитку виноробства в Україні і її регіонах. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3128>.

13. Агафонов В. А. Кластерная стратегия: системный подход. Экономическая наука современной России. 2010. № 3. С. 77–91.

14. Агафонов М. Ф. Виноградарство и виноделие Украины. Перспективы развития виноградарства и виноделия в странах СНГ: Тез. докл. и сообщ. Междунар. науч.-практич. конф., посвященной 180-летию НИВиВ "Магарач". 28–30 окт. 2008 г. Ялта: НИВиВ "Магарач", 2008. Т.1. С. 9–11.

15. Агафонов М. Ф., Шевченко І. В., Белоус І. В. Особливості функціонування виноградарства України та його державної підтримки в умовах СОТ. ВиноГрад. 2008. № 10. С. 41–48.

16. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / кол. авт.: Бетлій М. та ін.; за ред. О. М. Бородіної. Ужгород : УВА, 2006. 496 с.

17. Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні / Чмельова О.С. Вісник НТУ «ХП». 2014. № 64 (1106). С. 20–25.

18. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник / за ред. П. Т. Саблука та ін. Київ : ІАЕ УААН, 2003. Вип. 6. 764 с.

19. Алексеева А. И. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности. Москва : Финансы и Статистика, 2006. 529 с.

20. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. Економіка АПК. 2005. № 5. С. 52–62.

21. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.

22. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 275 с.
23. Анциферова О. Инновационное развитие кооперационных и интеграционных процессов при формировании механизма устойчивости аграрного сектора экономики. Международный сельскохозяйственный журнал. 2011. № 1. С. 12–15.
24. Арпентин Г. Современные вызовы для профессии энолога. Виноград. 2008. № 6. С. 42–45.
25. Ахметов І. Р. Регіональний кластер як напрям відродження галузі льонарства. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2008. Вип. 33. С. 120–127.
26. Бадалов Х. М. Досягнутий рівень собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах. Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2015. № 1. С. 203–210.
27. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону. Економіка АПК. 2009. № 4. С. 38–43.
28. Балян А. В., Левицький О. Б. Стан європейського виноградарства і напрями підвищення ефективності підкомплексу в Україні. Економіка АПК. 2007. № 3. С. 16–22.
29. Белоус І. В. Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок : монографія. Одеса : ННЦ «ІВіВ ім.В. Є. Таїрова», 2015. 204 с.
30. Белоус І. В. Сучасний стан сировинної бази виноградарсько-виноробного підкомплексу України. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2008. № 3. С. 94–101.
31. Біленький О. Ю. Аграрний ринок – першооснова створення міст. Вісник Хмельницького національного університету, 2010. № 2. Т.2. С.171–172.
32. Блауг М. Закон рынков Сэя. Экономическая мысль в ретроспективе. Economic Theory in Retrospect. Москва : Дело, 1994. 687 с.

33. Бобко Л. О. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасний стан розвитку в Україні. Економіка. Управління. Інновації. 2016. № 2 (17). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_3.

34. Болтянська Л. О., Болтянський Б. В. Кооперація та інтеграція в садівництві. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 23. С. 158-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2015_23_19.

35. Бондарчук В. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. URL: http://agroconf.org/sites/default/files/dosvid-kanady-es-polityky-pidtrymky-sh-obslugovujuchy-kooperatyviv1_0.pdf.

36. Бурляй А.П. Розвиток форм інтеграції виробництва плодів і ягід, їх промислової переробки, зберігання і реалізації та кооперування садівницьких ферм. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Спец. вип. 2 (26). Т. 2. 2004. С. 49–54.

37. Васільєва Л. М., Бондарчук Н. В. Місце бізнес-інкубаторів в інноваційній інфраструктурі. Економіка. Управління. Інновації. 2016. Вип. № 2 (17). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_4.

38. Вашечко Ю. В. Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та їх класифікація. Молодий вчений». 2016. № 12.1 (40). С. 668–672.

39. Виклики та шляхи агропродовольчого розвитку / Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван та ін.; за ред. Б. Й. Пасхавер. – Київ: НАН України; Інститут економіки та прогнозування, 2009. 432 с.

40. Виноградний кадастр України. URL: <http://eurowine.com.ua/tmp/kadastr/index.php>.

41. Вініченко І. І., Сорока Ю. О. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 22. С. 34–37.

42. Власенко Ю. Г. Матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств та ефективність їх використання. Економіка. Фінанси. Право. 2015. № 3(1). С. 27–31.
43. Власов В. В., Власова О. Ю. Агроекологічні аспекти концепції розвитку виноградарства в Одеській області. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. 2007. № 37. С. 58–62.
44. Власов В. В., Белоус І. В. Інновації у розміщенні виноградних насаджень. Вісник аграрної науки. 2009. № 5. С. 62–65.
45. Власов В., Джабурія Л., Белоус І. Виноградарська галузь потребує перетворень //Пропозиція. – 2014. – Спецвипуск. – с. 6-9.
46. Войчак А. В. Маркетингові дослідження. – Київ: Київський національний економічний університет, 2001. С. 26–35.
47. Волошин Р. В. Теоретичні засади кластеризації аграрного сектору економіки. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Вип. № 2 (12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_15.
48. Гадзало Я. Ринок винопродукції переповнено фальсифікатом. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rinok-vinoprodukciiyi-perepovneno-falsifikatom>.
49. Газуда С. М. Економічна сутність сфери аграрного ринку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2017. – Вип. 1 (49). Т. 2. С.65–70.
50. Гаина Б. Экологичные виноградарско-винодельческие продукты: существующие возможности их производства. Виноградарство и виноделие в Молдове. 2008. № 4. С. 22–23.
51. Галузева Програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року. URL: <http://minagro.gov.ua/node/14023>.
52. Гаркуша О. М. Стратегія відновлення і високоефективного функціонування виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.01.08 «Виноградарство». Миколаїв, 2002. 35 с.

53. Гаркуша О. М. Формування ефективного виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України. Миколаїв: МД А, 2001. 281 с.
54. Гіндес О. Г. Засади інтеграційно-економічних зв'язків в агропромисловому виробництві. Агросвіт. 2009. № 15. С. 2–5.
55. Гірченко Т. Д., Дубовик О. В. Маркетинг. Київ : «Фірма «ІНКОС», Центр навчальної літератури, 2007. 255 с.
56. Гоголь М. М. Вертикально-інтегровані компанії АПК як основа створення регіональних кластерів. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Одеса, 2010. Вип. 53. С. 47– 50.
57. Голованова С. В., Авдашева С. Б., Кадочников С. М. Межфирменная кооперация: анализ развития кластеров в России. Росийский журнал менеджмента. 2010. Т. 8, № 1. С. 41–66.
58. Готько І. А. Минуле, сучасний стан та перспективи розвитку виноградарства Закарпаття. URL: <http://a7d.com.ua/agropoltika/agri-work/2189-minule-suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html>.
59. Гриценко А. І. Матеріали пленарного засідання конгресу садівників, виноградарів і виноробів України. Сад, виноград і вино України. 2009. № 10-12. С. 4– 8.
60. Гришова І. Ю., Присяжнюк А. Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2011. № 4. С. 142–146.
61. Губені Ю. Е. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2006. № 11. С. 18–27.
62. Давиденко В. М. Економічна сутність та еволюція розвитку інтегрованих агроформувань в аграрному секторі. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Випуск № 2 (12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_24.
63. Дадашев Б. А. Теоретичні і методологічні основи визначення економічної ефективності сільського господарства. Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, ЧАБС, 2003. 32 с.

64. Держава відновила підтримку розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства. URL: <http://minagro.org.ua/state-support-programs/derzhava-vidnovila-pidtrimku-rozvitku-vinogradarstva-sadivnictva-i-xmelyarstva>.

65. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / [О. М. Бородіна, С. В. Кирилюк, О. Л. Попова та ін.]; за ред. О. М. Бородіної. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2008. 264 с.

66. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2018 рік. Київ : Український інститут експертизи сортів рослин. 2018. 464 с.

67. Джабурія Л. В., Белоус І. В., Бурлак А. В. Аналіз основних показників розвитку виноградарської галузі України. Виноградарство и виноделие. 2013. № 50. С. 53–57.

68. Дикань А. П., Вильчинский В. Ф., Верновский Э. А., Заяц И. Я. Виноградарство Крыма : учеб. пособие для студ. высших с.-х. учеб. заведений. Симферополь : Бизнес-Информ, 2001. 408 с.

69. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці. Київ : ІАЕ УААН, 2004. 488 с.

70. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Сумської області. Економіка АПК. 2016. № 11. С. 26–33.

71. Дмитрук М. І. Напрями інноваційного розвитку виноградарства в сучасних умовах. *Інноваційний розвиток підприємств у процесі формування економіки інтелектуального капіталу* : тези доп. III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ. 3–4 листопада 2017 р. Київ. 2018. С. 93–95.

72. Дмитрук М. І. Організаційно-економічні умови розвитку виробництва продукції виноградарства. *Кооперативні читання: 2018 рік*: тези доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир. 1 червня 2018 року. Житомир. 2018. С. 171–176.

73. Дмитрук М. І. Поглиблення кооперації у виробництві винограду. Економіка АПК. 2018. № 12. С. 103–109.

74. Дмитрук М. І. Тенденції виробництва винограду основними товаровиробниками України. Економіка та управління АПК. 2018. № 2 (142). С. 27–45.

75. Дмитрук М. І. Формування агропродовольчого ринку в Україні. *Біржовий ринок в Україні: стан та виклики сьогодення*: Всеукраїнський семінар, м. Київ, 11 грудня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 18–20.

76. Дмитрук М. І. Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 106–113.

77. ДСТУ 2301:2015 «Виноградарство. Терміни та визначення понять» [Текст]. - На заміну ДСТУ 2301-93 ; Чинний від 2017-01-01. Київ : УкрНДНЦ, 2017. III, 24 с.

78. Дудла І. О. Товарознавчі аспекти маркетингу. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

79. Електронний ресурс. URL: <http://a7d.com.ua/agropoltika/agri-work/2189-minule-suchasnij-stand-ta-perspektivi-rozvitku.html>.

80. Електронний ресурс. URL: http://allref.com.ua/uk/skachaty/istoriya_stand_ta_perspektivi_rozvitku_vinogradarstva_v_Ukrayini?page=5.

81. Електронний ресурс. URL: <http://eu.prostir.ua/catalogue/819.html>.

82. Електронний ресурс. URL: <http://eurowine.com.ua/tmp/kadastr/index.php>.

83. Електронний ресурс. URL: <http://propozitsiya.com/ua/top-10-krashchih-sortiv-dlya-pivnichnogo-vinogradarstva>.

84. Електронний ресурс. URL: <http://techdrinks.info/ru/news/pervyyi-orhanycheskyy-vynohradnyk-ukrayni-valeryya-y-vadyma-petrovyikh>.

85. Електронний ресурс. URL: <http://ua-ekonomist.com/archive/2015/5/Osypov.pdf>

86. Електронний ресурс. URL: <http://www.bcdst.kiev.ua/index.php/news/1-latest-news/56>

87. Електронний ресурс. URL: <https://ru.insider.pro/infographics/2014-11-19/kak-vyrastit-million-dollarov/>

88. Електронний ресурс. URL: <https://shuvar.com/news/1277/V-Pivdenniy-Yevropi-zbilshuyetsya-popyt-na-bezkistochkovi-sorty-vynohradu>.

89. Електронний ресурс. URL: <https://shuvar.com/news/1593/Rynok-vynohradu-v-Yevropi---vidrodyty-popyt-dopomozhe--vyvedennya-novykh-sortiv>.

90. Електронний ресурс. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>.

91. Електронний ресурс URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.

92. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrsadprom.com/single-post/2017/02/22/%D0%A3%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0-%D0%B2%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%87%D1%>.

93. Єгоров І. Ю. та ін. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів. Київ : ІВЦ Держкомстату України. 2006. 223 с.

94. Єдинак Т. С., Омельницька Ю. Е. Особливості калькулювання собівартості продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами. Економіка і суспільство. 2018. Вип. № 19. С.1260–1265.

95. Єрмаков О. Ю., Удахін В. В. Інтенсифікація виробництва винограду на інноваційній основі. Агросвіт. 2009. № 8. С. 37–40.

96. Закон України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 року № 2662-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-15>.

97. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року №1877-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page>.

98. Захаренко Л. Крым приглашает туристов. ВиноГрад. 2009. № 5. С. 12–13.

99. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2011–2017 роки. Стат. бюл. Київ : Державна служба статистики України, 2012–2018 рр.

100. Зубець М. В. Володін С. А. Утвердження інноваційної моделі в системі аграрної науки. Вісник аграрної науки. 2010. № 7. С. 5–10.

101. Иванченко В.И., Тимофеев Р.Г., Баранова Н.В. Оптимизация размещения насаждений столовых сортов винограда в АР Крым с учетом агроэкологических ресурсов местности. *Перспективы развития виноградарства и виноделия в странах СНГ*: тез. докл. и сообщ. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 180-летию НИВиВ "Магарах". 28–30 окт. 2008 г. Ялта : НИВиВ "Магарах", 2008. Т.2. С. 13–14.

102. Ільчук М. М., Барановська О. Д., Ус С. І., Дмитрук М. І. Підприємницька діяльність та її оптимізація у виробничих структурах агробізнесу : монографія. Київ : НУБіП України, 2018. 400 с.

103. Ільчук М. М., Дмитрук М. І. Розвиток виробництва винограду в Україні. Економіка АПК. 2019. №1. С. 18–26.

104. Ільчук М. М., Коновал І. А., Дмитрук М. І. Продуктивність праці в аграрному секторі економіки України – основний чинник його розвитку. Науковий вісник НУБіП України. 2018. № 284. С.7–16.

105. Ільчук М. М., Коновал І. А., Ус С. І. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. Економіка АПК. 2017. № 5(271). С. 51–58.

106. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / М. М. Куласць, М. Ф. Бабієнко, П. А. Лайко, О. Д. Витвицька. Економіка АПК. 2011. № 2. С. 100–107.

107. Історія розвитку та сутність бізнес-інкубування. Найбільш затребувані бізнес-інкубатори України. URL: <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news/>.

108. Каламан О. Б. Сучасний стан та шляхи стабілізації розвитку виноградарства України. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. 2007. Вип. 37. С. 117–119.

109. Карась А. Я. Галузь садівництва та виноградарства у державі на узбіччі... Сад, виноград і вино України. 2009. № 1-3. С. 24–27.

110. Кауфман М. А. Производство и импорт шампанского в мире. Виноделие и виноградарство. 2002. №1. С. 10–11.

111. Кваша С. М., Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99–104.

112. Кирилюк Є. М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. Агросвіт. 2011. № 12. С. 2–10.

113. Клімова І. О. Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури / Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. 2011. №8. С. 138–147.

114. Клочко В. М. Стратегічні шляхи економічного розвитку сільського господарства України. Проблеми економіки. 2013. № 3. С. 83–88.

115. Ключник А. В. До методики оцінки ефективності підприємницької діяльності агроформувань. Економіка АПК. 2006. № 9. С. 72–74.

116. Кобець В. Б., Спектор Я. С. Тенденції та перспективи розвитку столового виноградарства в Україні. Виноградарство і виноробство:

міжвідомчий тематичний науковий збірник. Одеса, 2009. Спецвипуск. С. 68–72.

117. Коваленко Г. В. Кластери як перспективна форма інтеграції та кооперації розвитку АПК. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2010. № 2. С. 134–140.

118. Козарь И. М. Болезни и вредители винограда: методы борьбы: научно-методологическое пособие. Одесса, 2005. 64 с.

119. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи : [монографія]; за ред. С. У. Гончаренка. Львів : Світ, 1999. 302 с.

120. Комаренко М. Chateau Wine village – деревня виноделов. ВиноГрад. 2012. № 1. С. 81–84.

121. Кондрашихин А. Б., Ларина Т. В. Трансформационные особенности кластерных формирований аграрного производства в регионе. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Одеса, 2010. № 2. С. 31–36.

122. Коновал О. І. Ефективність інвестування у приріст оборотного капіталу сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2016. № 11. С. 49–54.

123. Корнієв В. Л., Корецький М. Х., Даций О. І. Маркетингова цінова політика. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 200 с.

124. Костенко В. М. Обґрунтування необхідності збільшення виробництва винограду на Україні. Магарах. Виноградарство и виноделие. 2013. №2. С.2-4.

125. Кравченко М. В. Методологічні основи розвитку регіональних соціо- еколого-економічних систем. Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 1 (11), 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_57

126. Кропивко М. Теорія суспільного добробуту: концептуальні підходи щодо розвитку господарств населення // Український журнал прикладної економіки. 2016. №1. С.114–121.

127. Крылов Э. И., Власова В. М., Журавкова И. В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия Учебное пособие. — Москва : Финансы и статистика, 2003. 608 с.

128. Крюкова І. О. Сучасний стан розвитку аграрних формувань Одеського регіону. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Одеса, 2007. Вип. 37. С. 170–173.

129. Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм розвитку аграрних формувань. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Одеса, 2010. Вип. 53. С. 126–131.

130. Кучеренко В. М. Тенденції експортно-імпортової діяльності виноробної галузі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. №2 (22). С.279-292.

131. Кучеренко В. М. Теоретичні аспекти ринку винограду та продуктів його переробки з позиції аграрного сектору економіки / Ефективна економіка. 2014. № 2. [Електронний ресурс]. URL: nauka.com.ua/?op=1&z=3846.

132. Кучеренко В. М. Динаміка розвитку виноградарства і виноробства в Україні. Ефективна економіка. 2014. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3856>

133. Лавренюк Л. Г. Оцінка ємності та насиченості ринку продукцією птахівництва. Економіка АПК. 2004. №5. С. 138–142.

134. Легомінова С. В., Лобань О. О. Парадигма інноваційних конкурентних переваг підприємства. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2016. № 4 (18). С.75–82.

135. Лисенко М. І., Лисенко А. М. Методичні підходи до оцінки ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. Вип.16. Ч.1. С.126–131.

136. Литовченко О. М. Плодово-ягідне виноробство України на сучасному етапі і на перспективу. Виноград. Вино. 2014. № 5-6. С. 10–14.

137. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2012. № 2. С. 3–12.
138. Лупенко Ю. О. Сучасна місія аграрної економічної науки. Економіка АПК. 2012. № 1. С. 3–6.
139. Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції розвитку ринку продукції виноградарства в Україні. Виноградарство і виноробство : міжвідомчий тематичний науковий збірник. Одеса, 2015. Вип. 52. С. 119–122.
140. Лупенко Ю., Кропивко М. Проаналізуємо кластерні моделі організації агропродуктового виробництва. Зерно і хліб. 2013. № 4. С. 30–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zikh_2013_4_11
141. Лянний О. Д., Мелешко Л. Ф., Спектор Я. С. Сортимент винограду України і його поліпшення / О. Д. Лянний, Виноградарство і виноробство: міжвід. темат. наук. зб. – Київ : Аграрна наука, 2002. Вип. 40. С. 3–13.
142. Мазур П. ТОП-10 кращих сортів для північного виноградарства. URL: <http://propozitsiya.com/ua/top-10-krashchih-sortiv-dlya-pivnichnogo-vinogradarstva>.
143. Майн В. В. Етимологічні основи сутності ринку. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2013. № 1 (56). С. 73–77.
144. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. Економіка АПК. 2013. № 4. С. 86–93.
145. Мамчур В. А. Аграрний ринок як інститут розвитку аграрного бізнесу. Ефективна економіка. 2013. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2342>.
146. Мармуль Л. О. Актуальні проблеми розвитку кооперації в ринкових умовах. Херсон : Айлант. 2008. С. 32–38.

147. Марчук Д. Аграрна галузь: підсумки 2016 року. Електронний ресурс. URL: <https://www.segodnya.ua/opinion/marchukcolumn/agrarna-galuz-pdsumki-2016-roku-781629.html>.

148. Марчук Л. П. Розвиток малого і середнього бізнесу як складова інноваційних перетворень в Україні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Одеса, 2010. № 2. С. 44–53.

149. Матчина И. Г. Обоснование прогноза развития виноградарства и виноделия Украины до 2015 года. Виноградарство і виноробство: міжвід. темат. наук. зб. Одесса : Optimum, 2007. Вип. 44. С. 76–85.

150. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення). Економіка АПК. 2012. №1. С. 13–23.

151. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність господарювання новостворених сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування в Україні. Економіка АПК. 2016. № 12. С. 21–33.

152. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Затв. Міністерством аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132.

153. Микитенко С. Виноградник фермера. The Ukrainian Farmer. 2011. № 8. С. 60–61.

154. Міністр: АПК забезпечує 37% валютних надходжень до держбюджету України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/19175>.

155. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Аналіз у галузях виробництва та послуг : навч. Посібник. Харків : ХНЕУ, 2008. 240 с.

156. Модель развития виноградо-винодельческих регионов Украины / В. В. Власов, И. В. Белоус, Л. В. Джабурия, Ю. Ю. Булаева. Agricultural Science and Practice. 2014. № 1. С.53–61.

157. Морщенок Т.С. Особливості визначення собівартості основних видів сільськогосподарської продукції. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 2(02). С.11–18.

158. Мулюкіна Н. А. Електронний ресурс. Існування нерівних умов для підприємництва та домінування на ринку великих виробників.

159. Мулюкіна Н. А. Куди рухається українське виноградарство. URL: <http://infoindustria.com.ua/kudi-ruhayetsyaukrayinske-vinogradarstvo>

160. Названы самые доходные сельхозкультуры. URL: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/nazvany-samye-dohodnye-selhoz-kultury-429852>.

161. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.03.2018 р. № 151 «Про затвердження нормативів, у межах яких проводиться компенсація у виноградарстві, садівництві і хмелярстві, форм звітності та переліку обладнання, механізмів і техніки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0373-18#>

162. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України: зб. наук. пр. / голова ред. кол.: М. В. Зубець. Київ : Аграрна наука, 2004. 844 с.

163. Нестерчук Ю. О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави : колективна монографія / за ред. Д. К. Семенди, О. І. Здоровцова. Умань : Видавець “Сочінський”, 2009. С. 75–85.

164. Ніколюк О. В. Кластери як дієвий інструмент регіонального розвитку. Аграрний вісник Причорномор’я. Економічні науки. Одеса, 2007. Вип. 37. С. 215–218.

165. Ніценко В. С. Теоретичні засади функціонування вертикально-інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 63–65.

166. Новаковський А. Г., Попович В. В., Бахчиванжи Л. А. Обґрунтування стратегії розвитку сільського господарства регіону. Аграрний вісник Причорномор’я. Економічні науки. Одеса, 2007. Вип. 37. С. 221–225.

167. Одінцов М. М., Одінцов О. М. Основні напрями кластерної організації регіонального агропромислового виробництва. Економіка АПК. 2012. № 1. С. 23–29.

168. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємств : підручник / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; за ред. проф. С. П. Азізова. Київ : ІАЕ, 2001. 834 с.

169. Осипов В., Осипова Л. Виноградарство та виноробство України. Сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку. URL: <http://ua-ekonomist.com/archive/2015/5/Osypov.pdf>.

170. Основні тенденції у виробництві сертифікованого садивного матеріалу винограду / В. В. Власов, Н. А. Мулюкіна, М. І. Тулаєва, І. А. Ковальова, В. С. Чисніков // Сад, виноград і вино України. 2010. № 1-3. С. 18–21.

171. Останков Г. Гроздья проблем. Акциз. 2008. № 5. С. 36–39.

172. Осташко Т. О. Сільське господарство у переговорах щодо зони вільної торгівлі з ЄС: ризики та перспективи. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Одеса, 2010. Вип. 53. С. 232–237.

173. Павлик В. П. Ефективність інформаційно-аналітичної моделі регулювання господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 64–69.

174. Павлишенко М., Черевко Г. Кооперація сільськогосподарська / Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 848 с.

175. Панасюк Б. Економічна політика з'єднання галузей АПК. Економіка України. 2001. №5. С. 59–67.

176. Перероблення винограду та виробництво виноматеріалів у 2015-2017 рр. Стат. бюл. Державна служба статистики України (відповідні роки).

177. Песковский П. А. Методы измерения специализации международной торговли агропродовольственной продукцией. *Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці* : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. В 3-х ч. Житомир, 3-5 берез. 2005 р. Житомир : Вид-во "Державний агроекологічний університет", 2005 р. Ч. 2. С. 7–11.

189. Свиноус І. Гура А. Теоретичні основи підвищення ефективності виробництва винограду та ягід в сільськогосподарських підприємствах України. Економічний дискурс. 2018. Випуск 4. С. 64–72.

190. Свиноус І.В., Гура А.М. Сутність економічної ефективності як об'єкта управління в сільськогосподарських підприємствах. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 36. Ч.2 С.10–16.

191. Семенов Ю. О природе вина. Сад, виноград і вино України. 2008. № 8–10. С. 34–35.

192. Сільське господарство України. 2011–2017. Стат. зб. Київ : Державна служба статистики України (відповідні роки).

193. Сітковська А. О. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств. Агросвіт. 2013. № 5. С.10–13.

194. Смітюх Г. Контроль якості вина посилиться. ВиноГрад. 2010. № 5. С. 24–25.

195. Собченко А. Ю. Развитие маркетинговой деятельности в системе аграрного рынка Украины. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. Одеса, 2010. Вип. 53. С. 293–297.

196. Сотніков Ю. М. Перспективи входження України в світову організацію торгівлі. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. 2007. Вип. 37. С. 254–256.

197. Стахів О. А., Адамчук Т. Л. Ефективність використання потенціалу сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_58.

198. Степанець Л., Овчар Л. Безпека і якість виноматеріалів. Харчова і переробна промисловість. 2007. № 8– 9. С. 24–25.

199. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року). Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київ, 2012. 16 с.

200. Терзивец А. Успех виноделов в единении. Акциз. 2008. № 6. С. 36–38.
201. Техно-хімічний контроль виноробства / В. Загоруйко, В. Гержікова, О. Остроухова, Н. Анікіна. Харчова і переробна промисловість. 2009. № 6. С. 29–30.
202. Тимофієва Г.С. Світовий ринок аграрної продукції: понятійно-термінологічний апарат дослідження. URL: http://www.rusnauka.com/15_KPSN_2015/Economics/2_193231.doc.htm.
203. Ткач Л. Л., Дендебера О. П. Кластерні системи у підвищенні конкурентоспроможності, інноваційної та соціальної спрямованості агропромислового виробництва. Економіка АПК. 2013. № 2. С. 117–118.
204. Управління витратами сільськогосподарських підприємств / І. О. Щебликіна, З. В. Щебликіна, Т. Р. Джемалєдінова. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 1(3). С. 344–350.
205. Шебанін В. С. Розвиток кооперації в АПК: проблеми та напрями їх подолання / В. С. Шебанін, Т. В. Шевченко // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 9-12.
206. Шевченко І. В. Еколого-економічні аспекти виноградарства України / І. В. Шевченко, В. В. Власов // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 7. – С. 61-63.
207. Шеремет А. Д., Негашев Е. В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. Москва : Инфра-М, 2010. 208 с.
208. Шестопаль О. М. Особливості приватизації плодоягідних насаджень і організації їх продуктивного використання. Сад, виноград і вино України. 2002. №11–12. С.6–8.
209. Шпикуляк О. Г. Інституціональні проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку в Україні. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

ДОДАТКИ

Додаток А

Розрахунок залежності урожайності від площі та виробничих витрат
на 1 га

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика

Множественный R	0,722791
R-квадрат	0,522426
Нормированный	
R-квадрат	0,513062
Стандартная	
ошибка	35,11121
Наблюдения	105

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	137555,1	68777,54	55,78982	4,28E-17
Остаток	102	125745,3	1232,797		
Итого	104	263300,4			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y	4,322069	6,020923	0,717842	0,474496	-7,6204	16,26454
Pl	0,049597	0,015294	3,242875	0,0016	0,019261	0,079934
Витрати 1га	0,001927	0,000258	7,464873	2,89E-11	0,001415	0,002439

Додаток Б

Розрахунок залежності дохідності (виручка/повні витрати) від урожайності, частки ринку, повної собівартості, ціни

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика

Множественный

R 0,733771

R-квадрат 0,53842

Нормированный

R-квадрат 0,519956

Стандартная

ошибка 0,561704

Наблюдения 105

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	36,80344	9,200861	29,16174	4,55E-16
Остаток	100	31,55114	0,315511		
Итого	104	68,35458			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y	0,976054	0,181832	5,36788	5,18E-07	0,615304	1,336804
Ur	0,004416	0,001495	2,953948	0,003911	0,00145	0,007381
VagaRinku	0,083466	0,036148	2,30903	0,022999	0,01175	0,155183
PovnaSob	-0,00071	0,000114	-6,26488	9,46E-09	-0,00094	-0,00049
Cina	0,000853	0,000188	4,534146	1,61E-05	0,000479	0,001226

Додаток В

Розрахунок залежності рентабельності від урожайності, частки ринку, повної собівартості, ціни

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика

Множественный

R 0,733771

R-квадрат 0,53842

Нормированный

R-квадрат 0,519956

Стандартная

ошибка 56,1704

Наблюдения 105

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	368034,4	92008,61	29,16174	4,55E-16
Остаток	100	315511,4	3155,114		
Итого	104	683545,8			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	-2,39463	18,18322	-0,13169	0,89549	-38,4696	33,68037
Ur	0,44156	0,149481	2,953948	0,003911	0,144993	0,738127
VagaRinku	8,34664	3,614782	2,30903	0,022999	1,175014	15,51827
PovnaSob	-0,07145	0,011405	-6,26488	9,46E-09	-0,09408	-0,04882
Cina	0,085253	0,018802	4,534146	1,61E-05	0,047949	0,122556

Додаток Д

Таблиця Д.1

Ручні роботи на вирощуванні 1 га технічного винограду

№	Назва робіт	Одиниця виміру	Період виконання	Обсяг робіт у фізичних одиницях	Норма виробітку	Кількість нормозмін	Трудові витрати				Зарплата по тарифу на весь обсяг	Всього зарплати по тарифу, грн	Доплата за шкідливість	
							Кількість людино-днів		Тарифні ставки за одиницю				ручних	інших робочих
							ручних	інших робочих	ручних	інших робочих	%			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Обслуговування бригади, вирубка маяків	люд./год	січень-травень	1	7	0,1	0,1		25,15		17	17		
2	Агронавчання	люд./год	січень	1	7	0,2	0,2		25,15		37	37		
3	Сухе прополювання	шт.	грудень	33	7	4,8	4,8		12,00		400	400		
4	Обрізка зі зніманням лози	шт.	січень, лютий	2164	150	14,4	14,4		1,15		2 489	2 489		
5	Румонт з/б кола вручну	шт.	березень	15	25	0,6	0,6		3,20		47	47		
6	Навантаження з/б кола	люд./год	березень	24	180	0,1	0,1		0,40		10	10		
7	Розвантаження з/б кола	шт.	березень	24	200	0,1	0,1		0,38		9	9		
8	Ремонт з/б кола стовбоставом	шт.	березень	10	45	0,2	0,2		2,00		19	19		
9	Збирання битого з/б кола	люд./год	березень	0,34	7	0,0	0,0		25,15		9	9		
10	Приготування розчинів агрохімікатів.	га	квітень-серпень	8	14	0,6	0,6		12,00		96	119	24	23,04
11	Ремонт шпалери	га	березень	1	0,9	1,1	1,1		135,00		135	135		

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
12	Інвентаризація	га	листопад	1	3	0,3	0,3		35,00		35	35		
13	Катаровка	шт.	жовтень	2164	350	6,2	6,2		0,35		757	757		
14	Видалення дикої порослі	га	липень	1	0,51	2,0	2,0		170,00		170	170		
15	Зелена обломка	шт.	травень	2164	600	3,6	3,6		0,12		260	260		
16	Догляд за штамбом 1	шт.	травень	2164	600	3,6	3,6		0,15		325	325		
17	Внесення добрив через крапельну систему	т	квітень-серпень	0,15	0,13	1,1	1,1		260,00		38	38		
18	Сухе підв'язування	шт.	березень	2164	300	7,2	7,2		0,23		498	498		
19	Чеканка винограду	шт.	червень	4328	500	8,7	8,7		0,50		2 164	2 164		
20	Спалювання лози	люд./год	березень	0,34	7	0,0	0,0		25,15		9	9		
21	Зелене підв'язування	шт.	травень	2164	500	4,3	4,3		0,15		325	325		
Всього (догляд)						55,0	55,0				7 847	7 870		23
22	Збирання врожаю	кг	вересень	9737	550	17,7	17,7		0,64		6 232	6 232		
Всього (ручні роботи)						17,7	17,7				14 079	14 102		23
	зрошення	м ³	квітень-вересень	1100					3,40		3 740	3 740		

Таблиця Д.2

Механізовані роботи на вирощуванні 1 га технічного винограду

№ п/п	Назва робіт	Одиниця виміру	Період виконання	Марка техніки	Причіпна техніка	Об'єм робіт			Трудові витрати	
						У фізичних одиницях	Коефіцієнт переведення в умовні га	Механізовані роботи в умовних га	Кількість людино-днів	Тарифні ставки за один день
									Трактористів	Трактористів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2	Ремонт стовбоставом	шт.	березень	ДТ-75	Стовбостав	10	7,7	1	0,1	1,50
3	Обслуговування бригади	люд./год	березень-жовтень	МТЗ-80	ПТС-4	2	4,9	1	0,3	29,15
4	Підвезення питної води	люд./год	березень-жовтень	Т-25	Бочка	10	4,9	7	1,5	29,15
5	Перевезення з/б кола	люд./год	березень	МТЗ-80	ПТС-4	1	5,1	0	0,1	29,15
6	Збір і вивезення з/б кола	люд./год	березень	МТЗ-80	ПТС-4	0,34	4,9	0	0,0	29,15
7	Вигрібання лози	га	березень	МТЗ-80	Гребка	1	4,9	1	0,1	15,50
8	Вигрібання лози з доріг	га	березень	МТЗ-80	Гребка	1	11,6	0	0,0	5,20
9	Вигрібання лози з площі	га	березень	ХТЗ-17221	Товкач	1	11,6	0	0,0	3,80

Продовження табл. Д.2

№ п/п	Зарплата по тарифу на весь обсяг	Всього зарплати по тарифу, грн	Доплата за шкідливість		Паливо	
	Трактористів		%	грн	за одиницю роботи ,л	на весь обсяг робіт, л
1	12	13	14	15	16	17
2	15	18	20	2,92	25	2
3	60	60			2	1
4	298	298			15	7
5	20	20			6	1
6	10	10			2	1
7	16	16			2,4	2
8	5	5	20	1	1,6	2
9	4	4	20	1	0,9	2

Продовження табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10	Чизелювання	га	жовтень	МТЗ-892	ПРВН-3	1	6,3	1	0,2	24,00
11	Культивация 5-кратна	га	жовтень	МТЗ-892	ПРВН-3	5	6,3	6	0,9	24,00
12	Культивация доріг	га	квітень-серпень	МТЗ-80	ПРВН-3	1	6,3	1	0,1	24,00
13	Підвезення агрохімікатів	люд./год	квітень-серпень	МТЗ-80	Човник	1	4,9	1	0,2	29,15
14	Обприскування 8-кратне	га	квітень-серпень	МТЗ-80	ОПВ 2000	8	5,1	6	1,2	24,19
15	Планування доріг	люд./год	серпень	ЮМЗ6	Екскаватор	1	7	1	0,1	29,15
16	Внесення гербіцидів	га	квітень, травень, липень	МТЗ-80	Гербіцид-ник	3	4,9	3	0,6	47,21
17	Літнє вигрібання	га	червень	МТЗ-80	Гребка	1	4,9	1	0,1	15,50
18	Виштовхування лози з доріг влітку	га	червень	МТЗ-80	Гребка	1	11,6	0	0,0	5,20
19	Виштовхування лози з площі влітку	га	червень	МТЗ-892	Товкач	1	11,6	0	0,0	3,80
Всього з механізації (догляд)								36	6,7	
20	Транспортування врожаю	люд./год	вересень	ГАЗ 53	Човник	4	4,9	3	0,5	29,15
21	Збирання врожаю	люд./год	вересень	МТЗ-80	Човник	11	5,1	7	1,4	29,15
Всього з механізації (збирання)										
Всього з механізації										
Всього по ручних роботах										
Всього										

Продовження табл. Д.2

№ п/п	Зарплата по тарифу на весь обсяг	Всього зарплати по тарифу, грн	Доплата за шкідливість		Паливо	
	Трактористів		%	грн	за одиницю роботи, л	на весь обсяг робіт, л
	12	13	14	15	16	17
10	24	24			12	12
11	120	120			7,6	38
12	32	32			5,4	7
13	39	45	15	6	15	1
14	194	240	24	46	2,9	23
15	20	24	20	4	4	3
16	142	163	15	21	2,3	7
17	16	16			2	2
18	5	5	20	1	1,2	1
19	4	4	20	1	0,4	0,4
	1067	1147		84		112
20	125	125			25	13
21	334	334			14	20
	458	458		0		33
	1525	1606		84		145
	14079	14102		23		
	15604	15707,1		107		145

Додаток Е
Система захисту винограду, що вступив у плодоношення

№ п/п	Строки стадії розвитку	Препарати	Витрати препарату на 1 га, кг/л	Площа, га	Витрати препарату на всю площу, г/л	Ціна за 1 кг/л, дол. США	Сума, дол. США без ПДВ	Період внесення
1	По розпусканню бруньок	Антракол	1,25	1	1,3	10,15	12,7	26,04
		Дерозал	1,25	1	1,3	12,9	16,1	
		Пиринекс Супер	1,25	1	1,3	10,2	12,8	
		Дефендер	2,5	1	2,5	3,09	7,7	
2	15-25 см	Вантекс	0,1	1	0,1	27,93	2,8	16-18,05
		Фалькон	0,3	1	0,3	20,1	6,0	
		Манзат	1,65	1	1,7	7,18	11,8	
3	Перед цвітінням 1-ша декада червня 600 л/га	Танос	0,4	1	0,4	41,5	16,6	28-30,05
		Талендо	0,2	1	0,2	65,45	13,1	
4	Кінець цвітіння 3-тя декада червня	Танос	0,4	1	0,4	41,5	16,6	7-9,06
		Талендо	0,2	1	0,2	65,45	13,1	
		Дефендер	2	1	2,0	3,09	6,2	
5	Горошина	Талстар	0,2	1	0,2	27,93	5,6	25-27,06
		Косайд	2,5	1	2,5	10,16	25,4	
		Топаз	0,25	1	0,3	48,07	12,0	
6	Перед змиканням	Принцип	1	1	1,0	20	20,0	11-18,07
		Дефендер	2	1	2,0	3,09	6,2	
		Танос	0,4	1	0,4	41,5	16,6	
7	Ріст ягід	Фольпан	2	1	2,0	10,05	20,1	31,07-4,08
		Топсин М	1,5	1	1,5	10,55	15,8	
8	Перед збиранням	Топсин М	1,5	1	1,5	10,55	15,8	20-23.08
Всього							273,1	8846,9

Додаток Ж
Система удобрення винограду

№ п/п	Строки стадії розвитку	Препарати	Витрати препарату на 1 га, кг/л	Площа, га	Витрати препарату на всю площу, г/л	Ціна за 1 кг/л, грн	Сума, грн з ПДВ
1	Перед цвітінням травень	Бор	1	1	1	123,75	124
		Аміачна селітра 2р	30	1	30	10,5	315
2	Кінець цвітіння 3-тя декада червня	Аміачна селітра 2р	20	1	20	10,5	210
		Фоликер 18	2,5	1	3	70	175
3	Горошина	Кислота ортофосф	15	1	15	25	375
4	Перед змиканням	Сульфат калия 2 кр	10	1	10	28,5	285
		Кислота ортофосфорна	15	1	15	25	375
5	3-тя декада липня	Сульфат калия 2 кр	20	1	20	28,5	570
		Фоликер 18	2,5	1	3	70	175
		Сульфат калия	10	1	10	28,5	285
Всього							2889

